

פנינים יקרים
מפרד"ס התורה
על סדר פרשיות השבוע

וישלה - חנוכה

מאוצד שיחותיו ומאמרו
של הרה"ג מו"ר המקובל
רבי בניהו ויששכר שמואלו שליט"א

התשפ"ד

כל הזכויות שמורות
למכון "בני יששכר"
שע"י ישיבת המקובלים "נהר שלום" תכב"ץ

ניתן להשיג את הספר בישיבתנו הקדושה

רחוב שילה 6 י-ם

02-6249000

או בחנויות הספרים,

הפצה ראשית

"סגולה"

02-6443300

ניתן לשלוח הארות והערות

למכון "בני יששכר"

באמייל: m6222560@gmail.com

לזכר עולם יהיה צדיק

לעילוי נשמת

מורנו ורבנו

שר התורה ועמוד ההוראה

גאון ישראל ותפארתו

הרועה הנאמן פוסק הדור

ראש ממשלת התורה

מרן הראשל"צ הגאון כמוהר"ר

עובדיה יוסף

זצוקלה"ה זיע"א

נפטר ג' בחשון התשע"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

אשת חיל מי ימצא

לעילוי נשמתה
הטהורה
של מרת אמנו
הרבנית הצדקנית
מזכת הרבים

מרת **שולמית רחל**

שמואל

בת **מזל ע"ה**

נלב"ע ביום ז'ך אלול ה'תשע"ט

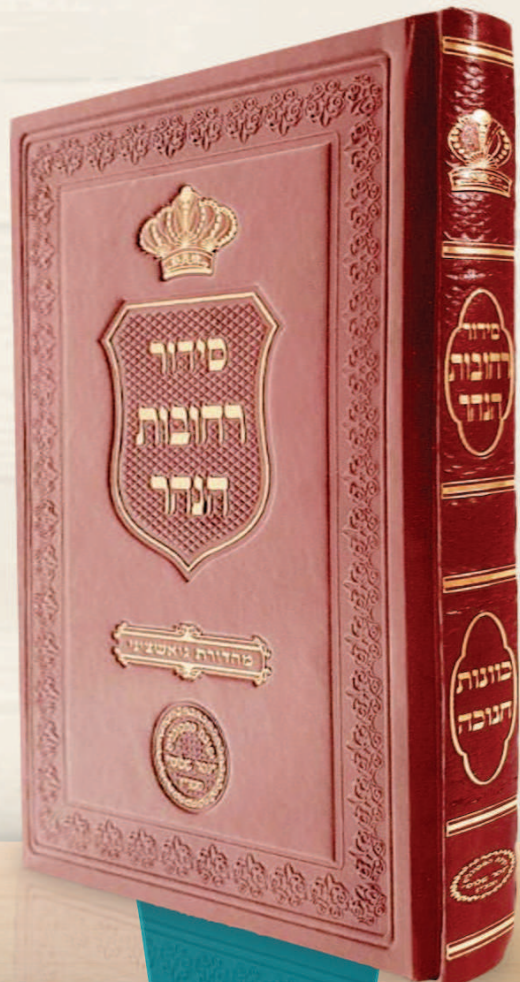
ת.נ.צ.ב.ה.

ספרי חנוכה עכשיו על המדף

ימי
חנוכה

כוונות
החנוכה

הפצה ראשית

סגולה - החנות של ספרי הישיבה

תשמישי קדושה • ספרי קבלה • סגולות • קמיעות ועוד

רחוב שילה 4 י-ם 02-644-33-00

הודעה חשובה

בדא יפקון בגלותא ברחמי

מעמד עשרות

סיומי הזוהר הקדוש

בחנוכה

לפרטים *6431

02-6249000

הלכות חנוכה

הלכות חנוכה

א. בבית שני גזרו מלכי יון גזרות על ישראל, ובטלו דתם, ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות, ופשטו ידיהם בממונם ובבנותיהם, ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות, וטמאו הטהרות, וצר להם לישראל מאד מפניהם, ולחצום לחץ גדול, עד שריחם עליהם אלקי אבותינו והצילם מידם, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום, והושיעו את ישראל מידם, והעמידו מלך מן הכהנים, וחזרה מלכות לישראל יותר ממאתים שנה עד חרבן בית שני.

וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום, היה זה ביום כ"ה בכסלו ג' אלפים תרכ"ב. ונכנסו להיכל, ולא מצאו שמן טהור להדליק המנורה שבבית המקדש אלא פך אחד של שמן, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, ונעשה נס והדליקו ממנו נרות המערכה במשך שמונה ימים, עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור.

ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור, שיהיו שמונה ימים אלו מיום כ"ה בכסלו, ימי שמחה והלל, ומדליקים בהם נרות על פתחי הבתים, בכל לילה ולילה משמונה הלילות, לפרסם הנס ולגלותו. וימים אלו נקראים "חנוכה" ואסורים בהספד [א] ובתענית כימי הפורים [ב], והדלקת הנרות בהם היא מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה [ג].

ב. ימי חנוכה הם ימי שמחה והלל, ואין להיות עצוב בהם, כי אם להראות ששון ושמחה על כל הטוב שעשה עמנו אלקינו בימים האלה [ד].

עיונים והארות

אחד והיה דולק עד הבוקר, ונמצא שבכל הלילות נעשה הנס. ב' - שלאחר שנתנו שמן בנרות המנורה כשיעור, נשאר הפך מלא כבתחילה, וניכר הנס אף בלילה הראשון. ג' - שבליילה הראשון נתנו כל השמן בנרות ודלקו כל הלילה, ובבקר מצאו הנרות מלאים שמן, וכן בכל לילה ולילה.

ובשאלות גרס "ולא היה להם שמן אפי' לילה אחד" ולפי"ז שפיר הוי שמונה ימים, וקושיא מעיקרא ליתא.

בחדושי רמב"ן (פרשת בהעלותך) כתב בשם המדרש, אמר לו הקב"ה למשה, לך אמור לאהרן אל תתירא, לגדולה מזאת אתה מוכן, הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הן נוהגין, אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו... והנה הדבר ידוע שכשאין בית המקדש קיים והקרבנות בטילין מפני חורבנו אף הנרות בטלות, אבל לא רמזו אלא לנרות חנוכה חשמונאי, שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותנו.

ד. כתב הרמב"ם (פ"ג מהלכות חנוכה ה"ג), מפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחלתן מליל חמשה ועשרים בכסלו ימי שמחה והלל.

וב"ב בסדר היום (סדר חנוכה), ימי חנוכה אין להתעצב בהם, כי אם להראות ששון ושמחה על כל טוב שעשה עמנו אלהינו בימים האלו.

א. ומהאי טעמא אין עולים האבלים במלאת השבעה לבית הקברות מפני שמתעוררים שם לבכי ולמספד. ולפי"ז המקובלים יש לימנע גם מהקמת מצבה בימים אלו. ובקברות צדיקים שאין מתעוררים שם לבכי מותר, וכן משמע בבא"ח (ש"א פר' וישב אות כב), ועי' חזו"ע (עמוד יא). וסעודת הבראה יעשו בקפה ולא בביצים ובעדשים. (חזו"ע שם).

ב. ובספר אשרי האיש (ח"ג עמוד רעג) כתב שכיון שאסור להתענות בשמונה ימי החנוכה לכן מי שרואה שיתאחר מארוחת הבוקר עד חצות חייב לטעום משהוא לפני חצות כדי שלא יחשב תענית. וגם שתיה מועילה לענין זה.

ג. הרמב"ם (פ"ג מהלכות חנוכה הלכה א-ג). ועיין עוד בב"י (סי' תרע) שהביא הטעם שהוצרכו להדליק שמונה ימים מאותו פך, מפני שכל ישראל היו בחזקת טמאי מתים, ואי אפשר לתקן שמן טהור עד שיעברו שבעה ימים מיום טומאתם, ועוד יום נוסף לכתישת הזיתים ותיקונם להוציא מהם שמן טהור, הרי שמונה.

והר"ן כתב שהיה להם שמן טהור ברחוק ארבעה ימים, והוצרכו לשמונה ימים להליכה ולחזרה. אמנם יש לשאול: מדוע קבעו שמונה ימים, הרי כיון שהשמן שבפך היה בו כדי להדליק לילה אחד, נמצא שלא נעשה הנס אלא בשבע לילות בלבד? ותירץ הב"י: א' - שחילקו את השמן שבפך לשמונה חלקים, ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק

- ג. ימי חנוכה הם הכנה לאורו של משיח, כמו שכתוב "ערכתי נר' למשיחי", ובימים אלה מזריח לנו הקב"ה אורו של משיח צדקינו שיתגלה במהרה בימינו אמן [ה].
- ד. ימים אלה קדושים מאד כיון שבהם נמסרו סודות התורה למשה רבינו [ו] ובפרט שאורות התשובה מאירין עד ימי החנוכה [ז] ויורד אור גדול מהבינה העליונה אל הנפשות הפחותים ביותר ולכן ישתדל לעבוד את השי"ת בהתלהבות גדולה [ח].

ערב חנוכה

- א. ערב חנוכה מותר בתענית [ט], ויש אומרים שאין להתענות בו, וכן עיקר [י].
- ב. בתפלת מנחה של ערב חנוכה אין אומרים תחנון, וכן כשחל ערב חנוכה בשבת, אין אומרים "צדקתך" במנחה [יא].
- ג. יש נוהגים לקרות בכ"ד כסלו בספר חגי פרק ב' עד סוף הספר [יב]. והמדקדקים נוהגים לטבול בערב חנוכה וכן בכל לילה קודם ההדלקה [יג].

עיונים והארות

בהספד שרי לכו"ע. ויש מקדימין להתענות בכ"ג כסלו (מועד לכל חי סי' ז"ך אות ב')

יא. **רמ"א** (סי' תרפג סעי' א), כל שמונת ימי חנוכה אין אומרים תחנון וצדקתך... גם בערב חנוכה במנחה.

ובתב הכה"ח (שם ס"ק ו) נראה דסבירא ליה דבערב חנוכה אומרים תחנונים בשחרית, ועיין בספר מעין גנים שכתב שיש מקומות שנוהגין שאף בשחרית אין אומרים תחנונים והביא ראיה למנהג זה, ואין ראייתו מכרעת כמו שנראה למעייני שם דף כ"ג ע"א יעו"ש. יד אהרן בהגהות בית יוסף, רוח חיים אות ב':

יב. **בא"ח** (ש"א פר' וישב אות כג). כה"ח (סי' תרע ס"ק כו). ודבר בעתו מה טוב. וכדאיתא בגמ' סנהדרין (קא). כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם שנאמר ודבר בעתו מה טוב. וכן במס' סופרים (פי"ח ה' א) כל המזכיר פסוק בעונתו מעלה עליו כאילו בונה מזבח חדש ומקריב עליו קרבן.

יג. **מבואר** במדרש מעשה חנוכה שהיוונים גזרו שלא יטבלו במקוה ונעשה להם נס ונזדמן להם מקוה לכל אחד ואחד. (בעש"ט פרשת תולדות כו, כב)

וב"ב בספר נר ציון (פ"ג עניני חודש כסלו הערה 9) ע"פ דברי רבינו האריז"ל (שעה"כ דף קח ע"ד) שגם חנוכה נקרא מכלל המועדים, ויש בו תוספת קדושה יותר ממי החול. ונראה שמקור דברי רבינו האריז"ל מתיקוני זוהר חדש (ח"ב דף נח). דאיתא שם: משכן עילאה בגינה איתמר מי ברא אלה. מאי 'אלה' אלין אלה מועדי ה', ומאן אינון מועדי ה' אלין אינון: חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות, הרי תלת. תלת אוחרנין: ראש השנה חנוכה פורים. תלתא מנהון איקרון מועדי ה' ואינון מקראי קדש, תלתא אחרנין איקרון אלה הם מועדי, ולקבליהון איתמר (איוב לג) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. ע"כ. ועיי' חמ"י (פ"ג מפורים), והובא במל"ח (פרק לא אות יח) שכתב לענין פורים: וקבלתי ממורי ז"ל שמהר"ח ז"ל היה נהוג לטבול גם כן מבעוד יום, כמו ברגל, להכין עצמו לקבל וכו'. וכ"ה בפלא יועץ (ערך טהרה) שנכון לטבול בהגיע ימים שיש

ה. **בני** יששכר (כסלו-טבת, מאמר ב, אות טז), עוד אמר הרב הקדוש מהר"פ [מקאריץ] צוק"ל שבכל חנוכה בשעת הדלקת הנרות נתגלה האור הגנוז והיא אורו של משיח. וכן דרשו משי"ח ר"ת מדליקין שמונה ימי חנוכה.

וב"ב מאור עינים (מקץ, ד"ה זמן), ערכתי נר למשיחי (תהלים קלב), מן נר חנוכה הוא הערכה שיבא משיח צדקינו.

ו. **הת"ס** (מנהגים פט א).

ז. **בני** יששכר. ספר בת עין (וישב, חנוכה). ספר דבר המוצנע (פר' וישלח עה"פ ויקחם).

ח. **ובתב** הגאון חיד"א (במורה באצבע סימן ט אות שג) וז"ל: אם לא חשכו הרואות לא יוציא הימים האלה המקודשים בשחוק וקלות ראש כי בימי נסים שחייבים להודות לשמו יתברך במקום הודאה איך יחטא ואשם ולמי שיש לו לב יספיק זה.

ובספר שארית ישראל (שער ב לחנוכה): נ"ח הוא ר"ת נר חנוכה וגם ר"ת חטאת נעורים, שבחנוכה יש תיקון לכל הנשמות אפילו אותם שפגמו מאוד, שאפילו פתילות ושמינים שאין מדליקין בהם בשבת, מפני שהאור מסכסכת בהם, פי' אפילו אותם הנשמות שפגמו מאד, שהאור מסכסכת בהם, היינו שלא יוכל להתאחו בהם ח"ו הניצוץ אלקות, מדליקין בהם בחנוכה, יש להם תיקון בחנוכה, וזהו פי' כבתה אין זקוק לה, פירוש אפילו ח"ו נכבה נקודה יהודית מחמת גודל הפגמים, אז 'אין' הוא אור אין סוף בעצמו כביכול, זקוק לה אומר למעני למעני וכו'.

ט. **שו"ע** (סי' תרפו, סעי' א), בחנוכה ופורים מותר להתענות לפניהם ולאחריהם.

י. **בן** דעת הרי"ף והרז"ה (פ"ק דמגילה). והר"ן בתענית (ו): מדפי הרי"ף ד"ה ולענין) וכן דעת המאירי (שם יח:). וכ"כ המג"א (שם ס"ק א) וז"ל: וב"ח כתב דבחנוכה אסור להתענות לפניו, ובאמת יש נוהגים להתענות לפני חנוכה תמורת ערב ראש חודש, ואין לשנות מנהגם, אבל לכתחלה לא ינהוג כן. (הביאו משנ"ב שם ס"ק א). וכתב בשעה"צ (ס"ק ב) דמ"מ

דיני הדלקת נר חנוכה

א. מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד, וצריך האדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל. ויזהר מאד בהדלקת נרות חנוכה ואין דאמרו בגמ', "הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים". ובודאי שגם המדליק בעצמו בכלל הברכה ויזכה לאור התורה ובן. ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או

עיונים והארות

שהיה מדקדק להדליק נר במבואות האפלים, זכה ויצא ממנו שאול המלך. וכן מפורש בתנ"ך גבי דבורה אשת לפידות. וכן כתב הגאון ר' חיים פלאגי ז"ל בספר "נפש חיים" (מערכת נ אות ט"ל).

ודע אחי חביבי כי כאשר האדם עושה מצוה בחשק גדול והתלהבות ושמחה, ממשיך אור מקיף סביבו, כי ע"י המצוה עצמה ממשיכים אור פנימי, ועל ידי הידור המצוה ובפרט הידור של שמחה והתלהבות, ממשיכים אור מקיף. וע"ז אין לחיצונים והס"א יכולת להדבק באדם, והאדם מתדבק יותר ויותר בבורא יתברך, ועולה למעלות נשגבות. וע"י השמחה זוכה עוד להמשיך אור היחידה. כי ע"י המעשה והדיבור והכוונה והמחשבה של המצוה נמשך נר"ח שהם נפש רוח ונשמה וחיה, וע"י השמחה נמשך היחידה של המצוה, כמבואר ברבינו האריז"ל ומוהרש"ש זיע"א. והנה לפי הסוד, הזהיר בנר חנוכה, פי' ביחוד העולה גימ' נ"ר שהוא יחוד הוי"ה אהי"ה, הוי"ה אלהים, הוי"ה אדנות, שע"ז גורם יחוד גבוה מאוד ועושה שמחה בעליונים, ואז זוכה להמשיך נשמה קדושה לבניו. ועוד אפשר לומר "הזהיר" מלשון זוהר ואור, שע"י האור הגדול של יחוד נ"ר מאירה ומזהירה נשמתו ובה זוכה לסלק הס"א מסביבו וממשיך נשמות קדושות. ולכן זוכה לבנים ת"ח וצדיקים.

ועיין בספר בית אלוקים למבי"ט (שער היסודות פרק כז) שכתב וז"ל: נראה דבר מפורש ג"כ בלי ספק כי הזהיר במצות נמשך לו טובה ידועה, וכו' וגם כי אין דבר זה נראה מפורסם בכל הדורות אינו מן התימה, כי לא נאמר כל זה אלא במי שהוא זהיר ורגיל במצוה מיוחדת כי אפי' בזמן שהיה יכול לפטור עצמו ממנה הוא זהיר לעשותה ואז השי"ת מראה לעולם כי יש לו שכר הרבה בעוה"ב ומקצת הפרי נותן לו בעוה"ז כעין המצוה שהיה זהיר בה, שהרי אמרו הזהיר במצוה פלוני ולא אמרו העושה מצוה פלונית, להורות הזריזות אפילו בזמן שהיה יכול לפטור עצמו, כאמו של רבי זכאי שלא היתה חייבת למכור כיפה שבראשה לקנות יין לקידוש היום, וכן אותם שיצא מהם ת"ח נאמר עליהם דהו זהירין בשרגי טובא, ר"ל אפילו שלא היה להם במה לקנות היו מחפשים ומתחזקים לעשותם והיתה עולה בידו ואז יהיה נראה השגחת השי"ת עליהם לפרוע להם בעוה"ז שכר הזהירות לא שכר המצוה עצמה. עכ"ל.

וראה כמה חביבה מצות "נר חנוכה" שיש בו ענין של המהדרין מן המהדרין מה שלא מצינו בשום מצוה ובספרים הקדושים האריכו בזה כי זוכה לבנים ת"ח וזה העיקר.

ב. בן ראיתי שכתב בספר מבואר ועד צאתו ודבר נכון הוא שהביאו בחידושי הרי"ם (עה"ת, עניני חנוכה) ומה שלמדו בגמרא שבת (כג:) מפסוק זה של נר מצוה ותורה אור דהרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים, אין הכוונה רק על הבנים,

בהם תוספת קדושה. ע"כ. ועפ"ז נראה שכיון שגם בימי חנוכה יש תוספת קדושה, ראוי שיטבול לקבל קדושת הימים הללו.

א. שו"ע (סי' תרע"א סעי' ב), ומקורו מגמ' שבת (כג:), דאיתא בגמרא הרגיל בנר הויין לו בנים ת"ח שנא' "כי נר מצוה ותורה אור". ופירש"י נר מצוה דשבת וחנוכה. ומספרת הגמ' (שם) רב הונא היה רגיל לעבור ליד ביתו של רבי אבין הנגר, וראה שמדליקים הרבה נרות לכבוד השבת, אמר: שני אנשים גדולים עתידים לצאת מהבית הזה. ויצאו שני גדולים רב אידי ורב חייא. רב חסדא היה רגיל לעבור ליד בית אביו של רב שיזבי, ויש אומרים בית חמיו של רב שיזבי, ראה שמרבה בנרות שבת, אמר: אדם גדול עתיד לצאת מהבית הזה, ויצא רב שיזבי.

והנה בטור (שם) כתב: והזהיר בהן יהיו לו בנים ת"ח. וכתב עליו בב"י, בפרק במה מדליקין (דף כג:), הרגיל בנר חנוכה ובנר שבת יהיו לו בנים ת"ח. משמע שמרן גורס בגמרא הרגיל בנר חנוכה ובנר שבת זוכה לבנים ת"ח, והיא גירסת הרי"ף. אמנם הגירסא בגמרא דידן היא הרגיל בנר הויין ליה בנים ת"ח, ולא פירט חנוכה ושבת. וגירסת הרא"ש, הרגיל בנר חנוכה, וכן גירסת רבינו חננאל, והלכות גדולות, וספר העתים. ועיין בראב"ה הלכות חנוכה (סי' תתמג) שכתב, הרגיל בנר פי' בין בנר חנוכה ובין בנר שבת, וכן בנר של מצוה שמדליקין לכבוד המילה או בנרות לביהכ"ס ולבית המדרש. ולכן כדאי להזהר בכל הנרות הנ"ל כדי שנזכה לבנים ת"ח.

והזהירות בנר פירושה: א. שידליק בשמן זית. ב. כלי נאה-חנוכיה מהודרת מזהב או מכסף, כי נר בלשון חז"ל קאי על הכלי ששמים בו השמן. ג. שיעשה המצוה בשמחה גדולה. ועיין בספר "פלא יועץ" ערך "נר" שכתב כי הזהירות בנר חנוכה היינו שיהיה הכלי שמדליקים בו נאה ונקי וכן שידליק בשמן זית זך, ובשבת ירבה בנרות, ולזה הבטיחו חז"ל שיזכה לבנים ת"ח. וזה עתה נתגלה לאחרונה כתי"ק מרבי יצחק בן הראב"ד שקיבל מאלוהו זל"ט, שהקשה שם על מאמר חז"ל הזהיר בנ"ח הויין ליה בנים ת"ח, והרי כ"ע מדליקין נ"ח ורובם אין זוכים לזה, ותיירץ לפי שרוב האנשים שמדליקים אינם מדליקים לפי פרטי המצוה ודקדוקיה אלא רק באופן שיוצאים ידי חובה, וחז"ל הבטחתם היתה לאותם שמדליקים לפי כל פרטי המצוה ודקדוקיה.

ומכאן שיש להזהיר לגבאי ביהכ"ס ג"כ שיזהרו מאוד בחשמל של ביהכ"ס שלא יחסכו בו כלל ועיקר אלא יגבירו האור ויתנו יד חופשית להדליק כשרוצים הת"ח ואין שרוצים, כי זה מכבוד ביהכ"ס ובית המדרש, וזוכים עי"ז לבנים ת"ח, ומי לא רוצה בכך? ויתרימו על החשמל מאנשים שרוצים בנים ת"ח ויזכו אותם בזה זכות גדולה מאוד, ובפרט ע"פ מה שכתוב במדרש ויקרא, שהמדליק נר בביהכ"ס מזלו עולה ומתגבר. והביא ראיה מאביו של שאול המלך, שבזכות

מוכר כסותו, או משכיר עצמו לפועל, כדי שיוכל ליקח שמן להדלקה. ומכל מקום מצווים גבאי צדקה להשגיח על העניים ולתת להם שמן להדלקת נרות חנוכה לפחות נר אחד לכל לילה.

ב. מצות נר חנוכה "נר איש וביתו" דהיינו שעיקר ההדלקה היא להדליק נר אחד בכל בית. והמהדרין נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין מדליקין בלילה הראשון נר אחד לכל בני הבית, מכאן ואילך מוסיף והולך נר אחד בכל לילה, עד שבליילה האחרון יהיו שמונה נרות, ואפילו אם בני הבית מרובים לא ידליקו יותר, דכל בני הבית נגדרים אחר בעל הבית וגו'.

עיונים והארות

ולמהדרין מן המהדרין, רק לפי מספר הימים ולא לפי בני הבית (המהדרין מן המהדרין זה לא הוספה על המהדרין אלא זה הידור שונה לגמרי).

ובאור לציון (פמ"ב במקורות לתשובה א) כתב לבאר שמחלוקת הרמב"ם והתוס' תלויה בגדר פרסומי ניסא שיש למהדרין, שלתוס' עיקרו לבני רשות הרבים, כדי שידעו שנתגדל הנס בכל יום, ולכן אם רוצים לעשות את ההידור של מספר הימים, אי אפשר לעשות ההידור כמספר אנשי הבית, שאז לא יהיה ניכר הידור זה, שיאמרו כך יש בני אדם בבית, אבל לדעת הרמב"ם, אף שבעיקר המצוה יש תקנה להודיע ולפרסם את הנס, ועל כן תיקנו להניח בפתחי הבתים, מ"מ התוספת שמוסיפים המהדרין אינה להראות לבני רה"ר את הנס של אותו יום וכמה ימים עברו, אלא להרבות שמחה והודיה לקב"ה על הניסים שעשה, והיא לו ולבני ביתו והרי הוא שמח ומודה לקב"ה, שאלמלא היה עושה נס והיו האויבים גוברים ח"ו לא היו אותם אותן נפשות בעולם, ועל כן מדליק כמספר הנפשות והמהדרין מן המהדרין מוסיפים על זה היכר לבני הבית שבכל יום גדל הנס, ולכן מוסיפים והולכים במספר הנרות, ועל כן אף שאין לבני רה"ר היכר במספר הימים אין בכך כלום.

וכתב הב"י שהעולם נוהגים כתוס' ובד"מ כתב דהמנהג כהרמב"ם. והביא בשם מהר"א מפראג דכיום שמדליקים בפנים ויודעים כמה הם בני הבית איכא היכרא לימי הנס ואף התוס' יודו לרמב"ם. ועוד דכל אחד ידליק בפנים במקום מיוחד כדי שיהיה ניכר מספר הנרות שמדליק כל אחד.

להלכה, השו"ע (סי' תרעא סעי' ב) פסק כתוס' וז"ל: כמה נרות מדליק, בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה עד שבליילה האחרון יהיו שמונה, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר.

והרמ"א פסק כהרמב"ם וז"ל: וי"א דכל אחד מבני הבית ידליק (הרמב"ם), וכן המנהג פשוט, ויזוהרו ליתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד, כדי שיהא היכר כמה נרות מדליקין (מהר"א מפראג).

וכתב הט"ז (ס"ק א') שזה חידוש שהספרדים נוהגים כהתוספות והאשכנזים כהרמב"ם, וזה לא מצינו בשאר המקומות.

וכתב מו"ר מופת הדור (מצות הדלקת נרות חנוכה במקורות להלכה א) וז"ל: ומ"ש הט"ז כאן, שזהו חידוש, שהספרדים נהגו בזה כד' התוספות, והאשכנזים נהגו כהמהדרין, שעושים נר לכל אחד ואחד, כבר העיר עליו החמד משה, שמנהג הספרדים קדום הוא, ונזכר להדיא בדברי הרמב"ם. וכ"כ הגאון ר' שלמה הכהן מוילנא, הובא בשדי חמד

אלא אף על הבנים, אך גם על המדליק עצמו פועל נר חנוכה שיזכה לתורה.

ובן אומרים בנוסח הלשם יחוד' שקודם ההדלקה (שבסידור היעב"ץ): "ובכח סגולת נר חנוכה תחכמנו באור תורתך, אנו' וזרענו וזרע זרענו".

ג. גמ' בשבת (כא): תנו רבנן: מצות חנוכה נר איש וביתו. והמהדרין - נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמנה, מכאן ואילך פוחת והולך, ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. אמר עולא: פליגי בה תרי אמוראי במערבא, רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא, חד אמר: טעמא דבית שמאי - כנגד ימים הנכנסין, וטעמא דבית הלל - כנגד ימים היוצאין. וחד אמר: טעמא דבית שמאי - כנגד פרי החג, וטעמא דבית הלל - דמעלין בקדש ואין מורידין. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: שני זקנים היו בצידן, אחד עשה כבית שמאי ואחד עשה כדברי בית הלל, זה נותן טעם לדבריו - כנגד פרי החג, וזה נותן טעם לדבריו - דמעלין בקדש ואין מורידין.

ונחלקו הרמב"ם והתוס' מה הם המהדרין מן המהדרין - דעת הרמב"ם (פ"ד מהלכות חנוכה ה"ב) שמדליק לכל אחד מבני הבית נר, כגון אם היו בני הבית עשרה ביום הראשון ידליק עשרה ביום השני עשרים. וז"ל הרמב"ם: וכמה נרות הוא מדליק בחנוכה, מצותה שיהיה בכל בית ובית נר אחד, בין שהיו אנשי הבית מרובים בין שלא היה בו אלא אדם אחד. והמהדר את המצוה, מדליק נרות כמנין אנשי הבית נר לכל אחד ואחד, כיצד, הרי שהיו אנשי הבית עשרה, בלילה הראשון מדליק עשרה נרות, ובליל שני עשרים ובליל שלישי שלשים, עד שבלייל שמיני מדליק שמונים נרות. והמנהג הפשוט בכל ערינו בספרד שבליילה הראשון מדליקים נר אחד, ומוסיפים והולכים נר בכל לילה עד שנמצא שבלייל שמיני מדליק שמנה נרות בין שהיו אנשי הבית מרובים בין שהיה אדם אחד בלבד. עכ"ל.

דעת התוס' (שם ד"ה והמהדרין) שמדליק נר אחד לכל בני הבית ביום ראשון אחד ביום השני שנים וכו' דאי כהרמב"ם אין היכרא שמוסיף והולך מחמת הנס שיאמרו כך וכך הם בני הבית. וז"ל התוס': נראה לר"י דב"ש וב"ה לא קיימי אלא אנר איש וביתו שכן יש יותר הידור דאיכא היכרא כשמוסיף והולך או מחסר שהוא כנגד ימים הנכנסים או היוצאים, אבל אם עושה נר לכל אחד אפי' יוסיף מכאן ואילך ליכא היכרא שיסברו שכך יש בני אדם בבית. עכ"ל.

ובביאור המחלוקת - לדעת הרמב"ם מדינא מדליקים נר אחד בלבד, למהדרין מדליקים נר אחד לכל אחד מבני הבית בכל הימים, ולמהדרין מן המהדרין מוסיפים עוד לפי מספר הימים (גם לפי הנפשות וגם לפי הימים). ולדעת התוס' מדינא נר אחד, למהדרין נר אחד לכל אחד מבני הבית,

- ג. נשים חייבות בהדלקת נר חנוכה כמו אנשים ודו, הגם שפטורות ממצות עשה שהזמן גרמא, אפילו הכי חייבות בזה, מפני שאף הן היו באותו הנס, שגזרו היוונים גזירות קשות על בנות ישראל, וגם הישועה היתה על ידי אשה, שיהודית בתו של יוחנן כהן גדול חתכה ראשו של אליפורני וכו'.
- אמנם המנהג הוא שהנשים אינן מדליקות בעצמן אפילו לפי מנהג המהדרין, רק יוצאות ידי חובתן בהדלקת נר חנוכה של בעליהן, דאשתו כגופו וכו'. וגם כיון שעיקר התקנה היה להדליק על פתח הבית מבחוץ, ואשה אין דרכה לצאת דכל כבודה בת מלך פנימה וכו'.
- ד. כשהבעל נאלץ להעדר מביתו, תדליק אשתו ותוציא את כל בני ביתה. וכן אם הבעל מתעכב עד לשעות המאוחרות בלילה, נכון שימנה את אשתו שתדליק נרות חנוכה עם צאת הכוכבים, ובזה גם הוא יוצא ידי חובה וכו'.
- ה. מצוה להניח נרות החנוכה בטפח הסמוך לפתח משמאל הנכנס, כדי שתהיה מזוזה מימין ונרות חנוכה משמאל, והאדם שהוא נכנס ויוצא, לובש ציצית שהוא טלית קטן שעליו ונמצא שהוא מוקף במצוות וכו'.
- ו. החנוכה מניחה למעלה משלשה טפחים (היינו 24 סנטימטר) מקרקע הדירה, ומצוה להניחה למטה מעשרה

עיונים והארות

ההדלקה דלכתחילה דהיינו בצאת הכוכבים, כדי שיצא ידי חובת כל הדעות. ואף אל פי שאמרו מצוה בו יותר מבשלוחו זה דוקא כשהמצוה נעשית בשוה בו ובשלוחו, משא"כ בנידון דידן שהמצוה נעשית ע"י שליח בזמן בצאת הכוכבים דהוא לכתחילה, ואילו הוא עצמו אינו יכול לעשות המצוה אלא רק אח"כ בדיעבד, עדיף לקיים המצוה ע"י שלוחו ע"ש וירווח לך. ועיין עוד בתורת המועדים (סי' ב דף מא). וגם לפי סודן של דברים שיש ענין גדול שהאיש ידליק ולא האשה, היות ותמיד השפע נמשך מהזכר ליתן הארה למלכות שהיא רמוזה במנורה, אמנם העיקר הוא להדליק בזמן שאז נמשך השפע והאור ואם לא כן, אין נ"מ. ולכן יותר טוב שהאשה תדליק בזמן מאשר שהאיש ידליק מאוחר.

ט. עיין שו"ע (שם סעי' ז), בא"ח (ש"א פ' וישב אות ד), ואם אין מזוזה בפתח, מניחה בימין. והטעם משום דכל מידי דמצוה ימין עדיף. וכן אם רוצה להניחה בדלת עצמה, יניחה מחציה של כניסה מצד שמאל כשיש מזוזה בפתח, באופן שכשינעל הדלת יהיה הנר בצד שמאל של הכניסה, וכתב הרב חסד לאברהם ע"פ הזוה"ק פ' אחרי (דף עח ע"א) וז"ל: ודא הוא רזא דמלה מולדת בית מסטרא דאבא או מולדת חוץ מסטרא דאמא ע"ש. וזה פי' מניחה על פתח ביתו היינו לעשות פתח לחכמה שנקראת בית כי בחכמה יבנה בית, והפתח לחכמה זוכה אדם מבחוץ היינו ע"י הבינה שהוא עולם התשובה. והנה לפי הסוד שורש הענין שצריך להניח החנוכה בטפח הסמוך לפתח משמאל, הוא ע"פ מה שכתב הרב הרש"ש זיע"א בנהר שלום (דף מ ע"ב ומקורו מפע"ח דרושי חנוכה) כי אלו הימים ימי החנוכה בהם מתקנים ספירת הווד, וספירת הווד היא בשמאל שהיא בבג"ה, ולכן מניחים החנוכה בשמאל. וכן לתקן מה שנגע בכף ירך יעקב שהוא היה הווד בשמאל בסוד "והודי נהפך עלי למשחית". וכן ספירת הווד היא הספירה השמינית, ובעבור זה יש שמונה ימי חנוכה, והיא צורת פתח ח. וצריך להיות סמוך לפתח טפח, כי טפח הוא בסוד ספירה אחת הנקרא טפח, והוא לרמוז על מידת הצדיק שהיא היסוד שהוא קרוב לה אצל הפתח שלה שהוא היסוד דידה סוד הפתח וזה בשמאל בסוד "שמאלו תחת לראשי". וטפח עולה צ"ז גי' שם "אל - אנני" שעולה ע"ה צ"ז. ולכן צריך שיהיה סמוך לפתח "טפח".

(חנוכה, אות ט סק"ד). וע"ע בשו"ת כנסת יחזקאל (סי' יז), ובשו"ת גליא מסכת (דף פ ע"ד).

ד. גמ' בשבת (כג). אמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס. וברש"י שם שאף הם היו באותו הנס שגזרו יוונים על כל הבתולות הנשואות להבעל לטפסר תחילה וע"י אשה היה הנס. אור זרוע (שכ"ד ס"ק ב). וכן פסק הרמב"ם (פ"ה מהלכות חנוכה ה"ט), שו"ע (סי' תרעה סעי' ג).

ה. ט"ז (שם ס"ק ד). מ"ב (שם ס"ק י).

ו. כתב המשנ"ב (סי' תרע"א ס"ק ט) שגם לשיטת הרמ"א שכל אחד מבני הבית מדליק נר חנוכה, האשה לא צריכה להדליק, דאשתו כגופו. ובסי' תרע"ה כתב המשנ"ב (סק"ט) בשם עולת שמואל שהנשים אינם מדליקות כי הם טפילות לאנשים, ולפי"ז גם הבנות שאינן נשואות אינן מדליקות, וכן המנהג שרק האב ובניו מגיל חינוך והלאה מדליקים נרות חנוכה. והנשים והבנות שחייבות במצוות נר חנוכה יוצאות י"ח בהדלקת האב.

ז. כ"ב בחתם סופר (חידושים. שבת, כא ב, בד"ה והמהדרין), בתחילה כשתקנו להדליק על פתח הבית מבחוץ, לא היה מן החסידות שתהדר האשה לצאת בחוץ ברשות הרבים לעתותי ערב ולהדליק בין האנשים... והשתא שכולם מדליקים בפנים, מנהג הראשון לא זז ממקומו.

ח. כ"ב כתב הב"ח (סי' תרעה) אשה מדלקת אף להוציא את האיש וכ"כ סמ"ג בהלכות מגילה. ואע"ג שבקריאת מגילה אינה מוציאה את האיש משום שמקרא מגילה כקריאת התורה, מה שאין כן נר חנוכה שאף מוציאות את האנשים ידי חובתם. וכן כתב המג"א (שם ס"ק ד) אשה מדלקת בעד כל בני הבית. וכן כתב בשו"ת שער אפרים (סי' מג), ומרן החיד"א מחזיק ברכה (ס"ק ד). ומו"ר מופת הדור ביחודה דעת (ח"ג סי' נא) כתב הואיל וזמן הדלקת נר חנוכה לכתחילה הוא בצאת הכוכבים עד שתכלה רגל מן השוק, ודעת כמה ראשונים ואחרונים אם עבר זמן זה שוב אינו מדליק, אלא שלהלכה קיימא לן שבדיעבד מדליק אף לאחר הזמן, עכ"פ כשמאחר לביתו עדיף טפי שימנה את אשתו שתדליק במקומו בזמן

טפחים, ובדיעבד אם הניחה למעלה מעשרה טפחים יצא, ועל פי הסוד טוב להניחה מעט למעלה משבעה טפחים (דהיינו 56 סנטימטר). ואם הניחה למעלה מעשרים אמה לא יצא ידי חובה אף בדיעבד וי.

ולחומרא לא ישים למעלה מ-9.60 מטר ואם עשה כך צריך לכבות את החנוכה ולהניחה במקום הכשר אך לא יברך שוב ויא.

ז. הגר בבית שיש (שם) בו כמה קומות, מצוה שיניח החנוכה בחלון, או במרפסת הפונה לרשות הרבים כדי לקיים מצות פרסומי ניסא. אמנם אם הוא גר בקומה שהחלון גבוה מרשות הרבים עשרים אמה (9.60 מטר), יניח החנוכה בפתח הדירה מבפנים, היות ואין בזה כל כך היכר לרשות הרבים ויב, אלא א"כ יש בנינים גבוהים כנגד החלונות של ביתו שעל ידם יכול להיות פרסום הנס ויג, ובשום אופן לא ישים את החנוכה על צד המרפסת מבחוץ, כי אם יש מהקרעקע 9.60 מטר עד המרפסת לא יצא ידי חובתו אף בדיעבד.

עיונים והארות

יא. כ"פ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הערה יג) וטעמו דמשום דדעת הראב"ה שאף המדליק למעלה מכ' אמה כל שהדפנות מגיעות לחלון מקרי העין שולטת ויצא יד"ח ואף שאין הלכה כמותו מ"מ איכא סב"ל ולכן לא יחזור ויברך.

יב. בנמרא בשבת (כא:): ת"ר נר חנוכה מצוה להניחו על פתח ביתו מבחוץ. וכן פסק הרמב"ם (פ"ד מהלכות חנוכה ה"ז) והטור והשו"ע (סי' תרע"א סעי' ה) וא"כ בודאי צריך לכתחילה להדליק הנרות על פתח ביתו מבחוץ כדי לפרסם הנס. אמנם כל זה למי שגר בקומה א', ומזדמן לו ענין זה בנחת, שאז ג"כ יוצא לפי מה שהכריח האר"י הח"י שצריך להניח החנוכה סמוך לפתח שפת, ולמטה מעשרה טפחים, שיש בזה כוונות גדולות ונוראות, ויוצא ידי חובת כל הדעות. אמנם מי שגר בקומה גבוהה, שאין לו פרסומי ניסא בטפח הסמוך לפתח אלא אם כן יניח החנוכה בחלון ביתו מבפנים, צ"ע מה עדיף, לפרסם הנס או להניח החנוכה בתוך ביתו מבפנים סמוך לפתח ולמטה מעשרה טפחים ויהיה פרסומי ניסא לאנשי הבית בלבד. וראיתי בכף החיים סופר (סי' תרע"א ס"ק ט"ל) שסיכם שכדאי יותר להניח החנוכה על חלון ביתו, כי שם יש היכר לבני רשות הרבים ויש פרסום הנס גדול. וכן פסק מו"ר הגאון האדיר ר' בן ציון אבא שאול זצוק"ל. והנה הרב כף החיים שכל דבריו מיוסדים כדברי רבינו האר"י ז"ל, כתב שיותר טוב להניח החנוכה בחלון אפ"ל יותר גבוה מעשרה טפחים כדי שיהיה פרסומי ניסא, מאשר להניחה בטפח הסמוך לפתח מבפנים, ומכיון שגם מו"ר רבי בן ציון אבא שאול זצוק"ל שהיה מקובל גדול ובא בסוד ה' פסק להניח בחלון לעשות פרסומי ניסא, ובפרט שכן ראיתי למו"ר ועט"ר המקובל האלקי כמוהר"ר רבינו מרדכי שרעבי זיע"א שהיה מניח החנוכה בחלון ביתו כדי שיהיו העוברים ושבים בחצר רואים החנוכה ולא היה מדקדק להניח על פתח הבית דוקא. לכן אפשר שעדיף טפי להניח החנוכה בחלון.

יג. דעת הגריש"א (נר איש וביתו פרק ה הערה יא) שלא תקנו חז"ל פירסומא ניסא אלא לעוברים ושבים ברחובות דוקא ולא לבתים ממול, ולכן ידליק בפתח ביתו שיש עוברים ושבים בחדר מדריגות. מאידך כתב בשו"ת אור לציון (ח"ד פמ"ב תשובה ז) מי שחלון ביתו גבוה למעלה מעשרים אמה האם יכול להדליק בחלון, אם יש ממול בתים שלא גבוהים מחלונו עשרים אמה חשיב פרסומי ניסא לבתים ממול. וכ"פ מו"ר מופת הדור (שם הלכה ח) שכל שיש בנינים סמוכים יניח בחלון. ואם אין יניח בפתח הדירה מפנים.

י. כתב מרן בשו"ע (שם סעי' ו), מניחה למעלה מג' טפחים, ומקורו במהר"ם מרוטנבורג שהיה מדקדק להניחה למעלה משלשה טפחים. ודעת הפרי חדש והפרי מגדים שאם הניחה למטה משלשה טפחים כשרה, וכן פסק המשנה ברורה, והביאם החזו"ן עובדיה (מצות הדלקת נרות חנוכה הערה יב), עיי"ש וירוח לך.

ובתב רבינו האר"י ז"ל בפרי עץ חיים (שער החנוכה פ"ד): והנה בחנוכה זו כוונת ההדלקה, כי המלכות היא כנגד הנה"י דז"א למעלה מג' טפחים שאינה עולה עד הראש ואנחנו ממשכים לה אור מן הראש, כלומר מן חב"ד דכתר דבינה דז"א. לכן אם הניח אותה בתוך עשרה יצא, כי כל זה נקרא מקומה כיון שהיא נוטלת אור מכל העשר, אבל למעלה מעשרה אין להניח. ועיין בכף החיים (סי' תרע"א ס"ק מו) שכתב דמשמע מדברי האר"י להניחה דוקא למעלה מג' טפחים אלא שאפשר להניחה למטה מעשרה, אבל העיקר מעט למעלה מג' טפחים, ולא כמו שכתב הבא"ח ע"כ. ועיי' בבא"ח פ' וישב שנה ראשונה, שלא כתב מעט למעלה מג' טפחים אלא מעט למעלה משבעה טפחים. ותמיד התקשנו בדברי הבא"ח, למה לא כתב כדעת האר"י ז"ל למעלה מג' טפחים. אמנם אפשר, ע"פ הידוע, כי מקום הכתר דנוק' הוא בת"ת דז"א, כלומר בחג"ת וא"כ תמיד מקומה במקום הז"ת דז"א דהיינו ז' טפחים, והיום בחנוכה שקונה המלכות איזו עליה שהיא, אמר הרב למעלה מז' טפחים. ועוד אפשר ע"פ דרוש הדעת, דהנה"י הם ז"ת, וא"כ הבא"ח לא פליג על מורנו האר"י. ותאנא דמסייע ליה להבא"ח הוא המקובל ר' חיים הכהן זצ"ל תלמיד מהרח"ו בספר "טור ברקת" (סי' תרע"א ס"ק ו), והביא סימוכין מן הזוה"ק פ' תרומה וז"ל: מאי נר אלא כד מקבלא מבין תרין דרועין רמ"ח שייפין עילאין ואיהו פתחא לגבייהו תרין דרועין דילה, כדין אתכלילו אלין תרין דרועין בהו ואקרי נ"ר ע"כ, ובין תרין דרועין שם מקום הנוק' שהיא המלכות וא"כ היא בחג"ת ולכן הם ז' ספירות וכו'. וכן הסכים ג"כ הרב שומר אמונים הקדמון שהעושה כדברי הרב טור ברקת שפיר עביד ויש לו מקור בדברי רבינו האר"י. ולכן כדאי לעשותה בגובה ז' טפחים כדי שהפתילות יאירו למעלה משבעה טפחים ויש בזה הידור גדול של מצוה, וכן הוא מנהיגו.

ודע, דיש לדעת שהעיקר בנרות היא השלהבת של המנורה והיא צריכה להיות למעלה מג"ט ובפחות מכ' אמה ואף אם החנוכה והנרות עומדים בפחות מג"ט העיקר שהשלהבת תהיה יותר. (חזו"ע עמוד לא)

- ח.** מדליקין נרות חנוכה בבית הכנסת ומברכים עליהם משום פרסומי ניסא [יד]. ומניחה בכותל דרום, זכר למנורה שהיתה בדרום [טו]. ונהגו להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת בין תפילת מנחה לתפילת ערבית [טז].
- ט.** נהגו שבכל יום מדליקין נרות חנוכה בבית הכנסת גם בשחרית (כלי ברכה), ובפרט כאשר מתפללים בהשכמה ויז.
- י.** הנהגים להדליק נרות חנוכה במסיבות הנערכות בלילי חנוכה ומשמיעים בהם דברי תורה, וחפצים להדליק נרות חנוכה אלו בברכותיהן, יש להם על מה שיסמוכו ויחו.
- יא.** אין אדם יוצא ידי חובה בהדלקת נרות חנוכה שבבית הכנסת [יט], ואף המדליק בברכות בבית הכנסת, חוזר ומדליק בביתו ומברך גם כן שהחיינו ושעשה נסים מכיון שהוא מוציא בברכתו את אנשי ביתו, אבל אם הוא רווק שאין איש אתו בבית, י"א שיברך רק ב' ברכות-ברכת להדליק נר חנוכה וברכת שעשה נסים. וי"א שיברך רק ברכת להדליק נר חנוכה, וספק ברכות להקל וכו'.

עיונים והארות

יד. פרסומי ניסא. ובחנוכה של ביהכ"נ אין צורך להקפיד שלא תהא מעל י' טפחים אלא מניחה בגובה, כדי שתראה היטב לכל הקהל, כ"כ הפרמ"ג באש"ל אברהם (סי' תרעה ס"ק ה), ועי' במור וקציעה (שם).

יז. עיין בשו"ת בנין שלמה שכתב כי מה שנוהגים בכמה בתי כנסיות ובתי מדרשות להדליק נרות חנוכה גם בבוקר בעת תפילת שחרית, הוא כדי לצאת ידי דעת הרמב"ם בפ"ג מהלכות תמידין ומוספים שכתב שם דבהטבת הנרות דשחרית אם מצא שכבו הנרות היה מדליקה, שדי חמד (אות סד מערכת חנוכה ס"ק כד). וכן כתב בספר "נהר מצרים" כי מנהג ירושלים ומצרים להדליק נ"ח בביהכ"נ גם ביום בלא ברכה, ומנהג יפה ואף נעים כי יותר מתפרסם הנס בהיות מדליק הנרות ביום שאין להם צורך רק להודיע הנס. וכן הביא בספר "נתיבי עם" כי בירושלים מדליקין הנרות גם בבוקר, וזמנו כאשר מגיע הש"ץ למזמור ארוממך ה' כי דליתני, קודם ה' מלך.

יח. עי' חזון עובדיה (שם הלכה יב) שהאריך בזה וסיכם שיותר טוב שיתפללו שם ערבית.

יט. שו"ת הריב"ש (סי' קיא), והטעם דמצות חנוכה נר איש וביתו. ועיין בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קצ) שאין לברך על הראיה בנרות ביהכ"נ שאין זו הדלקה של מצוה אלא מנהג. ומו"ר מופת הדור כתב כי בביהכ"נ שיש שם מנין אחר מנין (הנקרא שטיבלאך) כביהכ"נ מוסיף, השמש מברך ומדליק בין מנחה לערבית, בכל מנין ומנין, ואפי' באותו חדר מכיון שהם ציבור אחר לגמרי ופנים חדשות באו לכאן.

כ. עי' בבא"ח (פ' וישב אות יא), ובמשנ"ב (ס"ק מה), שבחור רווק שהדליק הנרות ביום הראשון בביהכ"נ וברך כבר השלוש ברכות, לא יחזור לברך "שהחיינו" בביתו מכיון שהוא שם לבדו והוא כבר יצא י"ח ברכה זו. וכן פסק בשו"ת "זרע אמת" (חלק או"ח סי' צא) ועוד. ומו"ר הראש"ל צ"ר' עובדיה יוסף זצ"ל כתב בשו"ת "יחווה דעת" (ח"ב סי' עז) שלא יברך ג"כ ברכת שעשה נסים אלא רק להדליק נר חנוכה מכיון שיש בברכת שעשה נסים נתקנה על עיצומו של יום, והביא שם דברי המאירי על שבת כ"ג והאריך שם, וכמו שאין אנחנו מברכים שהחיינו, גם ברכת על הנסים לא יברך משום סב"ל. וכ"ז בבחור רווק, אבל בעל משפחה חוזר ומברך כל השלוש ברכות, וכמובן שיהיו לפחות שנים מבני הבית נעורים.

יד. כן פסק השו"ע (סימן תרעה סעי' ז). ובב"י כתב בשם הריב"ש ששמנה ותיקין הוא. ומברכין על זה כמו שמברכין על הלל דראש חודש אע"פ שאינו אלא מנהג. ולכאורה תמוה מה שהסתמך השו"ע על דברי הריב"ש לפסוק שיברכו, שהרי ראיית הריב"ש מהלל דראש חודש ושם הרי ס"ל להשו"ע להלכה שאין מברכים, ועי' בספר חזון עובדיה (עמוד מא) שתי בזה א. כיון שבבית הכנסת מתקיים עיקר פרסום הנס ששם מדליקים בפני רבים משא"כ בבית שאנו מדליקים רק בפני בני הבית. ב. הואיל ויש לנר חנוכה עיקר שכל אחד ואחד חייב לברך בביתו לכן מברכים גם על התוספת משא"כ בהלל בר"ח שאין בו עיקר חיוב כלל אלא רק מנהג. ג. נר חנוכה הוא מנהג שהנהיגו חכמים ומצוה עלינו לשמוע עליהם ולכן אנו מברכים אבל הלל של ר"ח אינו מצות חכמים שהנהיגו כך, אלא שנהגו העם בכך בעצמם ובמנהג כזה אין מברכים.

ועי' עוד שם אם יש חיוב לתת שמן בחנוכה שבבית הכנסת כשיעור הדלקת חצי שעה, מכיון שכל טעם ההדלקה הוא פרסומי ניסא, לכן אם נשארים שם ללמוד וכו' אז צריך שיהיו דולקים חצי שעה. וכמ"ש המשנה ברורה (סי' תרעה ס"ק יג). אמנם אם הולכים מיד לאחר תפילת ערבית יכולים להשים שמן פחות מחצי שעה, או שלאחר שיצאו הקהל יכבו החנוכה ויחזרו להדליקה בבוקר עי"ש.

וטעם הדבר להדלקת הנרות בבית הכנסת: א. כדי להוציא מי שאינו בקי ואינו יודע להדליק ומי שאין לו מקום ללון. ב. זכר לנס המנורה שאירע בביהכ"נ הוי מקדש מעט.

טו. מרן שו"ע (שם). וכתב מור"ם שמסדרם בין מזרח למערב, ופניו לדרום ואחוריו לצפון. ועיין שם בכף החיים (ס"ק סט). ויש מקומות שמסדרים אותה בין צפון לדרום, והא מילתא תליא בפלוגתא דתנאי במסכת מנחות (דף צח:): דרבי סובר מנורה עומדת בין מזרח למערב, וכן הוא דעת רש"י. ור' אלעזר בר"ש סובר בין צפון לדרום, וכן הוא דעת הרמב"ם והסמ"ג דסבירא להו בין צפון לדרום היתה מונחת המנורה. וצריכים אנחנו לסדר הנרות כמו שהיו מסודרים במנורה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. ומנהגנו כמ"ש הב"י לקובעם בכותל דרום ונמצאו מסודרים בין מזרח למערב.

טז. ונהגו להדליק הנרות בין מנחה לערבית, ואפי' אם מתפללים כסברת רבי יהודא בפלג המנחה. והטעם כי אחרי ההדלקה נשארים בביהכ"נ לתפילת ערבית ובזה יהיה

יב. אם חל ליל ראשון של חנוכה בליל שבת וכבר הדליקו הקהל וברכו שהחיינו בביתם, לא יברך החזן שהחיינו בהדלקת נרות שבבית הכנסת, היות שהוא וכל הקהל כבר ברכו שהחיינו בביתם. וי"א שגם ברכת שעשה נסים אין לברך, וכן עיקר דספק ברכות להקל וכאן.

יג. אין מברכים בבית הכנסת על הדלקת נרות חנוכה אלא בעשרה, שאז הוא פרסום הנס וכבו. וי"א שאף נשים וקטנים מצטרפים למנין עשרה להדלקת נרות חנוכה שבבית הכנסת, והוא כשיש בבית הכנסת רוב של ששה גברים [כג].

יד. אם הוא סמוך לחשיכה בערב שבת וטרם שיבואו מנין מתפללים לביהכ"ס יתקדש היום, ידליק הנרות בלא ברכה. ואע"פ שיש אומרים שיברך, קימא לן ספק ברכות להקל וכדן.

טו. אבל על אביו ועל אמו תוך י"ב חודש, ובשאר קרובים תוך שלשים יום, לא ידליק בלילה הראשון נרות חנוכה שבבית הכנסת, משום דמעורר שמחה בברכת שהחיינו בצבור, אבל בביתו ודאי מברך שהחיינו אפילו תוך שבעה וכהן.

טז. הנשים צריכות להזהר שלא לעשות מלאכה מעת הדלקת הנרות עד חצי שעה מהדלקתם, ואין להקל בזה, כי כן קבלו עליהם מזמן קדמון [כז]. ויש אומרים שראוי שתזהרנה הנשים מכבוס ותפירה ושאר מלאכות בכל היום הראשון והיום האחרון של חנוכה [כח], ורק נשים שפרנסתן על ידי מלאכה אין להן להחמיר בזה [כח]. ויש שיש להם קבלה, שאם אשה בסכנה, תדור נדר שלא לעשות מלאכה בחנוכה ותנצל. ויש נודרים יום אחד ויש שני ימים כפי מה שירצו. וכל זה דוקא לנשים, אבל לאנשים אין שייכות למנהג זה ואינם נמנעים משום מלאכה [כט].

יז. רבוי הסעודות בימי חנוכה, אינן אלא סעודות הרשות, שהרי לא קבעום חכמים למשתה ושמחה. ויש אומרים שיש קצת מצוה בזה, משום שבאותם הימים היתה חנוכה המזבחה, ונוהגים לומר זמירות

עיונים והארות

של חנוכה ימנה את אשתו או אדם אחר להדליק, ויכנס לחדר אחר ולא ישמע הברכות, ובלילה השני כיון שאינו אונן יברך שהחיינו.

נו. מור (סי' תרע) נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות ואין להקל להם כדי שלא יבואו להשתמש לאור נרות של חנוכה. שו"ע (שם סעיף א), וכן הוא בבא"ח (פרשת וישב אות כז). ובשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' תלו) כתב שמנהג ירושלים לאסור כל מלאכה ואפילו בישול בזמן שהנרות דולקים. והטעם ע"פ הסוד הוא, שבחנוכה יש תוספת קדושה אל המלכות העליונה. ומאחר והנשים שרשן במלכות, ע"כ עשו תוספת לעצמן להתקדש בכך בשעת ההדלקה. ובפרט שבימים אלו אינה טפלה אלו ואינה מקבלת הארתה על ידו אלא מקבלת ע"י עצמה מאימא, ומכיון שיש לה תוספת קדושה ומקבלת ע"י עצמה, לכן עשו לה תוספת ע"י איסור עשיית מלאכה. ושיעור איסור עשיית המלאכה כתב בספר חסידים שהוא חצי שעה לאחר הדלקת הנרות. וכן כתב הגר"א בשם השלטי גבורים. א"ר (אות יב). משנ"ב (ס"ק ד).

נז. בא"ח (שם). וכן מוכח מספר חסידים (סי' קכא). אמנם הרב חזו"ע (הלכות חנוכה הלכה ב) כתב על הנוהגות כל החנוכה לא לעשות מלאכה שיש למחות בידן כי בטלה מביאה לידי שעמום. אבל גבי הנוהגות לא לעשות מלאכה ביום א' וביום ח' מסכים לדעת הבא"ח.

נח. בא"ח שם, ואיסור מלאכה היינו כביסה, אריגה, תפירה וגיהוץ. אבל בודאי מבשלות ואופות וכו', כמו שביארנו. ובחזו"ע (שם) השיג על דבריו שבודאי בישול ואפיה ומלאכות המותרות בחוה"מ אין לאסור ורק תפירה וכדומה אסור.

נט. בא"ח (שם), וכן הוא בכף החיים (שם ס"ק י).

נא. בא"ח (שם), כף החיים (שם ס"ק עה), ודלא כהצ"ח אליעזר (חי"ג סי' מט) שהעלה בתשובה שיברך. ומו"ר בחזון עובדיה כתב (שם הלכה יז) שגם לא יברכו ברכת "שעשה נסים".

נב. מכיון שעיקר התקנה להדליק בביהכ"ס הוא מטעם פרסומי ניסא דרבים, לכן אין להדליק בביהכ"ס אלא בעשרה, מגן אברהם (סי' תרעא ס"ק י), שו"ת בית דוד (סי' תעד), החיד"א מחזיק ברכה (ס"ק ז), הרב פלאג"י במועד לכל חי (סי' כז אות לג). ועיי' חזון עובדיה (שם הלכה טו).

נג. עיי' ע"ז בילקוט יוסף להגאון ר' יצחק יוסף שליט"א (עמוד כג). והביא שם לעיין ב"רב פעלים" (ח"ב או"ח סי' סב). ועיי' יבי"א (ח"י דף קמו ס"ק לז) שהביא עוד פוסקים דס"ל הכי.

נד. בן הוא בכף החיים סופר (סי' תרעא ס"ק עח), ובסופו סיכם שספק ברכות להקל ולא יברך, ודלא כהמשנה ברורה שפסק כהמג"א שיברך וידליק כיון שיבואו אח"כ אנשים ויהיה פרסומי ניסא, שכבר דחה הגאון יעב"ץ דברי המ"א. ומו"ר מופת הדור בחזון עובדיה (עמוד נב) כתב שאם אין עשרה ויודע שאח"כ יבואו עשרה הרוצה לברך רשאי הש"ץ להדליק בברכה, וכמו שפסק המשנה ברורה, והביא לזה סימוכין עיי"ש וירווח לך.

נה. כף החיים (שם ס"ק עג), רב פעלים (ח"ד סי' לב). אמנם בביתו ודאי שיכול לברך אפי' בתוך שבעת ימי אבלות, ובשאר הימים יכול האבל לברך על הנרות בביהכ"ס כיון שלא מברך שהחיינו. ומו"ר מופת הדור (שם הלכה ח) כתב שאם אין מי שיברך בביהכ"ס יכול האבל בתוך שבעה לברך שהחיינו, עיי"ש באורך. ועוד כתב שם שאונן בלילה הראשון

ותשבחות בסעודות הללו, וע"י זה נחשבות לסעודות מצוה ולו. ומכל מקום מצוה להרבות בסעודות שבת של חנוכה יותר משאר שבתות, וכל שכן אם חל בו ראש חודש. וכן ירבה בסעודה של ראש חדש טבת שהוא בתוך ימי חנוכה בשביל פרסום הנס ולא.

יח. נהגו לאכול מאכלי חלב בחנוכה, לפי שהנס נעשה ע"י חלב שהאכילה יהודית את האויב ולב. וכיום נהגו לאכול סופגניות מטוגנות בשמן וטעמים כצפיחית בדבש, והעיקר שכל מעשיך יהיו לשם שמים ולגו.

יט. בחנוכה אין הולכים לבית הקברות אפילו ביום היארצייט, ומי שיש לו יארצייט בתוך ימי החנוכה ילך קודם החנוכה. ומותר להשתטח על קברי הצדיקים ולדו.

זמן הדלקת נר חנוכה

א. זמן הדלקת הנרות הוא בצאת הכוכבים, כעשרים דקות לאחר שקיעת החמה ולהו. ונוהגים העולם להתפלל

עיונים והארות

לשכרותו וחתכה את ראשו וברחו כולם וע"ז נהגו לאכול גבינה בחנוכה. והביאו הב"י (סי' תרעה), והרמ"א (סי' תרעא סעי' ב). וכתב ה"כל בו" (הלכות חנוכה סי' מד ש"א) שעל ידי אשה אירע להם הנס הגדול הזה ושמה יהודית כמ"ש באגדה, בת היתה ליוחנן כה"ג והיתה יפת תואר ויפת מראה עד למאוד, ורצה אותה מלך יון והאכילתו גבינה כדי שיצמא וישתכר ואז לקחה חרבו וחתכה ראשו והביאתו לירושלים. והובא גם כן בבא"ח (שם אות כד), ושם הביא, כי חלב רומז לשלש מצוות שגזרו לבטל, שהן חודש שבת מילה, ומסרו ישראל עצמם עליהם. אות ח' דחלב היא אות ראשונה של חדש, ב' דחלב היא אות שניה דשבת, ואות ל' דחלב היא אות שלישית של מילה, ע"ש. וי"א שנס זה נעשה קודם הנס העיקרי של חנוכה בכמה שנים, וכיון שאותו אויב היה ג"כ מיון לכך עושים לנס זה ג"כ זכר בחנוכה, בא"ח (שם). ובספר צמח דוד כתב י"א שמעשה זה היה בימי חשמונאי, וי"א שהיה עוד בימי נבוכדנצר, וי"א שהיה בימי קמפיטא בן כורש מלך פרס.

לג. מו"ר מופת הדור (הלכות חנוכה הלכה ד) בשם רבינו מימון אביו של הרמב"ם. וכתב שם בביאורים שאין לברך עליהם באמצע הסעודה, וכן כתב שם שמותר ליתן אותם בשבת על הפלאטה אע"פ שיש בהם ריבה כי נחשב כחלק היבש שבסופגניה (אמנם כיום שבמאפיות רבות מוסיפין מים לא מבושלים לריבה יש בזה איסור בישול מהתורה).

לד. בן כתב מוהר"ח פלאג"י בספר מועד לכל חי, כף החיים סופר (סי' תרעא ס"ק כג), וכן כתב מו"ר ר' עובדיה יוסף זצ"ל בקול סיני שנכון שלא ללכת לבית הקברות בחנוכה. וכתב הבא"ח (שם אות כב) "אבל הולכים להשתטח על קברות הצדיקים זיע"א". מיהו נראה לענ"ד, שלא יעשו יחודים ע"ק הצדיקים בחנוכה כי כתב רבינו האריז"ל בשערה"ק שאין לעשות יחודים בשבת ויו"ט ור"ח ואפילו בחוה"מ אין לעשות רק להתפלל על קברם, ולענ"ד חנוכה ופורים דינם כר"ח, והיע"א.

לה. הנמרא במסכת שבת (דף כא): מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, וידועה המחלוקת מה פירוש "משתשקע החמה", שהטור (סי' תרעב) כתב מצוותה "מסוף" שקיעת החמה עד חצי שעה מהלילה, וכן דעת התרומת הדשן בשם המרדכי דהיינו בסוף השקיעה. וכן דעת הרא"ש במסכת שבת (פ"ב סי' ג) שכתב להדליק מתחילת הלילה ע"ש. ודעת הרשב"א נראה שמדליקין מתחילת בין השמשות, וכן המאירי

ל. בשו"ע (סי' תרע סעי' ב). כתב שאין מצוה בסעודות אלו, והלבוש כתב הטעם שאין מצוה בסעודות חנוכה לפי שלא רצה האויב להשמיד גופנית את עם ישראל כפי שרצה המן הרשע לעשות, אלא רצו להעביר אותם על דתם ודעת קונם, לכן אנחנו מודים לה' בדרך שבח והלל, משא"כ בפורים שההצלה היתה הצלת הגוף, לכן אנחנו מודים לה' בדרך של הנאת הגוף. ועיין בכף החיים (שם ס"ק עא) שכתב עוד טעם כי בחנוכה היה נס ע"י מלחמה שהיהודים נלחמו באויביהם ונצחום, משא"כ בפורים שהנס נעשה מאליו בלא מלחמה, ולא עוד אלא שהמלך היה גוי ונתן רשות להרוג עכו"ם כמותו והוא פלא פלאות, ונמצא שבפורים השמחה כפולה, ולכן בחנוכה לא קבעום למשתה ושמחה, משא"כ בפורים שכן קבעום עכ"ל. ומרן החיד"א במחזיק ברכה (ס"ק ד) כתב הטעם שבפורים קבעום למשתה ושמחה, כיון שמתוך המשתה שעשתה אסתר, נעשה הנס ונתלה המן ועלה מרדכי לגדולה. משא"כ בחנוכה, הנס היה ע"י הנרות ע"ש. והוסיף טעם נוסף שבפורים קבלנו את התורה וכתוב לנו לחמו בלחמי.

ובדרכי משה כתב וכן איתא במדרש "תנחומא" בפרשת פקודי דמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסלו אלא שהמתין בהקמתו עד ניסן שבו נולד יצחק, ואמר הקב"ה עלי לשלם לו לכסלו ושילם לו ע"י חנוכת בית חשמונאי. וכן הוא בביאור הגר"א. וכתב שם הא"ר וזה לשונו "אם כן דין ימים אלו כאילו היה חנוכת המזבח שבמדבר" עכ"ל. ור"ל שלכך נקראים ימים אלו חנוכת המזבח ולכן יש מצוה ברבוי הסעודות. וכתב הב"ח בשם כמה פוסקים שכן מוכח מדברי הרמב"ם דהו סעודת מצוה, ושכן עיקר. ופסק הרמ"א בהג"ה וז"ל: וי"א שיש קצת מצוה ברבוי הסעודות משום דבאותם הימים היה חנוכת המזבח, ונוהגים לומר זמירות ושבחות בסעודות שמרבים בהם ואז הוי סעודת מצוה עכ"ל. וכתב מהרש"ל שכל שעושה כדי ליתן שבח למקום או לפרסם הנס או המצוה, הכל סעודת מצוה. ועיין בהגהות מרדכי שכתב קבלתי סימן בפרשת מקץ "וטבוה טבח והכין" הח' מתיבת טב"ח, והתיבה "והכין" הם אותיות "חנוכה", וסמך לסעודות שעושים בחנוכה, ואותיות טב"ח טב"ח גי' מ"ד כמס' מ"ד נרות שמדליקים בחנוכה.

לא. בא"ח (שם אות כח), כף החיים (שם אות יג).

לב. כתב הר"ן שבת (כא): ע"י אשה נעשה הנס, דאמרינן במדרש דבתו של יוחנן האכילה לראש האויבים גבינה

תפילת ערבית ואחר כך להדליק נרות חנוכה. ומי שלא התפלל קודם, יכול להדליק ואח"כ להתפלל ערבית ולחן. ונמשך זמנה עד שתכלה רגל מן השוק, דהיינו כחצי שעה ולחן אחר צאת הכוכבים. ומ"מ אם

עיונים והארות

להדליק קודם בשקיעת החמה. ומיהו יזהרו להניח שמן כשיעור שידלק חצי שעה אחר צאה"כ כדי לצאת י"ח לכו"ע. וראינו למו"ר הגאון המקובל כמוה"ר מרדכי שרעבי זצוק"ל שהיה יורד לאחר תפילת מנחה לביתו ומברך ומדליק החנוכה בשקיעה פחות או יותר, ואח"כ עולה ומתפללים כל הקהל ערבית ולא היה מחכה וממתין עד צאת הכוכבים.

אמנם כדי לצאת ידי חובת כל הדיעות, מנהגינו בק"ק חסידים "נהר שלום" תכב"ץ לסדר בעצמנו החנוכה במקומה, ולשים השמן והפתילות, כי היות ויש בזה כוונות גדולות וחשובות לא מניחים לאשה לסדר אותם. [ומ"מ מי שלא עושה כוונות בודאי יכול ליתן לאשתו שתכין החנוכה וכמ"ש במועד לכל חי פלאגי' (סי' ז"ך אות כ"ה) שהאשה תהיה זריזה לתקן הפתילות והשמן ותועיל לבניה שיהיו ת"ח] ויאמר נוסח לשם יחוד וכל כוונות ההכנה. ובדיוק בצאת הכוכבים מדליקים החנוכה כמו שקיבלנו מפי רבותינו מרן השו"ע והאחרונים, ומו"ר מופת הדור זצוק"ל ומו"ר הגרב"ץ אבא שאול זצוק"ל. וצריך לדייק בזמן, כדי שיהיה תוך חצי שעה משקיעת החמה כדי שנצא ידי חובה גם ע"פ הפע"ח ומנהגי בית אל.

לו. בשבחה"ג (סי' תרעב ס"ק א) מביא שם דעות הפוסקים בענין הדלקת נרות חנוכה וכתב, בימי בחרותי הייתי נוהג להדליק הנרות אחר תפילת ערבית ואח"כ נהגתי להדליק קודם תפילת ערבית וכשראיתי רוב דברי הפוסקים שזכרתי, חזרתי למנהגי להדליק אחר תפילת ערבית. ובשבות יעקב (ח"ב סי' מ) מביאו וכתב שכן נראה עיקר דתדיר ואינו תדיר קודם. אמנם עיין במ"א (סי' תרעב ס"ק ה) שכתב ונ"ל דמי שלא התפלל מעריב מדליק קודם [תפילת ערבית], דא"צ זמן כל כך וליכא למיחש שמא ישכח מעריב, וכן כתב בכנסת הגדולה שהוא נוהג כן. והמחבר"ר (אות ג) כתב דהמדליק קודם שיתפלל ערבית לא הפסיד דיש לחוש שעד שיתפלל ערבית יעבור זמן ההדלקה שהוא חצי שעה מדינא ע"ש. וכן מנהג ק"ק בית-אל המקובלים שמדליקים בין מנחה לתפילת ערבית ואין בזה שום חשש, וא"כ גם ע"פ הסוד יכול להדליק הנרות קודם ערבית.

לו. בגמרא שבת (כא:): עד שתכלה רגל מן השוק מאי לאו דכבתא הדר מדליק לה, לא, דאי לא אדליק מדליק, ואי נמי לשיעורה. ופי' רש"י שם: שיהא בה שמן כשיעור הזה. ובשו"ע (סי' תרעב סעי' א) כתב והוא זמן של חצי שעה מן הלילה, וכן כתבו טור, לבוש, ועוד. ומה גם שלפי סודן של דברים יש סוד בדבר להדליק הנרות מיד, עד זמן של חצי שעה. והוא כי ידוע שסוד ההדלקה הוא, להאיר אור גדול מהחב"ד שהוא סוד יחוד ע"ב קס"א שעולה גי' רג"ל, לשכינה הקדושה היורדת עתה בתחילת הלילה לעולמות ב"ע ליתן טרף לביתה וחק לנערותיה. ואין האור הזה יכול להמשיך אליה אלא זמן מועט, וזהו עד שתכלה רגל מן השוק, דהיינו עד שתכלה הזמן של המשכת האור דחב"ד שהוא סוד רג"ל כדלעיל, הנמשך אליה למטה "לשוק" דהיינו ב"ע. והזמן הוא רק תוך חצי שעה ולכן צריך להתאמץ להדליק החנוכה בזמן ולא להתאחר.

והר"ן והרמ"א ב"דרכי משה" והגר"א ועוד. ועיין ברמב"ם (פ"ד הלכה ה) וז"ל: אין מדליקים נרות חנוכה קודם שתשקע החמה אלא עם שקיעתה, לא מאחרים ולא מקדימים ע"כ. ומרן השו"ע בסי' תער"ב העתיק לשון הרמב"ם והוסיף עם "סוף" שקיעתה, ומוכח דס"ל שמדליקים בצאת הכוכבים. וכן הביא בב"י וז"ל ונראה שדקדק רבינו הטור לכתוב בסוף שקיעת החמה משום דתחילת שקיעת החמה עדיין היום גדול. ולמסקנא רוב האחרונים סוברים כמו שכתב בשו"ע דהיינו בסוף השקיעה שהוא צאת הכוכבים, כן הוא במגן אברהם (ס"ק א) בא"ח (שם אות ז), כף החיים (ס"ק ב). וכן פסק מו"ר הגאון הראשון הגר"ע יוסף זצ"ל, וכן פסק מו"ר הגאון הגרב"ץ שאול זצ"ל. אמנם הרב האר"י ז"ל בספר פע"ח (דף קט) כתב וז"ל: ודע כי אנחנו מדליקין אותה עם שקיעת החמה, כי אז היא מידת לילה והיא יורדת למטה אל הבריאה ואל היצירה ואל העשיה, לתת טרף לביתה וחק לנערותיה, ואז אנחנו ממשיכים לה אותן האורות שהיו לה למעלה. ולפי שעיקר המשכה הוא מאותו האור הנמשך אליה מן הראש, שהוא הוי"ה אהי"ה כשהם מלאים ביודי"ן הם גי' רג"ל, ואין האור הזה יכול להמשיך אלא זמן מועט, לכן גם מצות ההדלקה אינה אלא זמן מועט וזהו עד שתכלה רגל מן השוק, כי השוק הוא עולמות התחתונים, עד שתכלה אותו רשימו מן האור הנמשך אליה למטה עד מקומה וכו' ע"כ. ומשמע מכאן שדעתו היא להדליק בשקיעת החמה ולא בצאת הכוכבים. שהרי כתב "עם שקיעתה", ופירוש "עם" היינו סמוך, כמ"ש לגבי "ק"ש עם הנץ החמה" וכמ"ש הרש"ש ומהר"ח לקבל שבת עם שקיעת החמה פי' ממש בשקיעה (דקה אחת קודם), א"כ ה"ה כאן, דעם שקיעת החמה היינו ממש בתחילת שקיעתה. וכן היה מנהג ק"ק חסידים בית-אל להדליק הנרות בשקיעת החמה כמו שהעיד מו"ר ר' מסעוד הכהן אלחדד זצ"ל בעל "שמחת כהן" (דף צב ע"ד סי' קיג) בסופו וז"ל ידע לב חכם כי מעת אשר נכנסתי להיכל ספ"י קודש בית מקדשנו תכב"ץ עד היום הזה, נהגו כי אחר סיום תפלת מנחה ע"פ הכוונה יהיה קרוב לעת זמן השקיעה, ואז הולכים כל היחידים ה' עליהם יחיו לבית ומדליקים ע"פ סדר הכוונה שסידר מוהרש"ש זיע"א, ואח"כ חוזרים ומתפללים ערבית לאחר צאת הכוכבים כן מנהגנו עד עתה ע"כ. ועיין עוד ב"שלום וצדק" (דף לב ע"ג) שמנהג חסידים בית-אל להדליק עם שקיעת החמה. אמנם עיין להרב "טור ברקת" תלמידו של מהר"ח (סי' תרעב ה' א') שכתב וז"ל: נר חנוכה אין מדליקין אותה אלא עם סוף שקיעתה - לא מאחרים, כדי להאיר לה תכף מלמעלה שיהיה נר העליון מאיר בה. ולא מקדימים - דלא מבעיא, כי אינו מועיל להמשך בה אור העליון, לפי כי אין הזמן מכוון לכך עכ"ל. א"כ גם לפי המקובלים יש מי שאומר שמדליקין בסוף שקיעתה, ומ"מ מנהג בית אל היה להדליק בשקיעת החמה ויש למנהג זה מקור בדברי רבינו האריז"ל, וכן בדברי הראשונים הרמב"ם והר"ן והרשב"א והמאירי ז"ל שכתבו להדליק בשקיעת החמה, וכן דעת הגר"א ז"ל, וכן מנהג ירושלים שהרבה מדליקים בשקיעת החמה כהגר"א ז"ל. וכתב המשנ"ב (ס"ק א) שהנוהג להתפלל ערבית בזמנה בצאה"כ ראוי לו

- לא הדליק בתחילת הלילה, הולך ומדליק כל הלילה כל עוד בני הבית נעורים, ומספיק בשנים שיהיו נעורים. אבל אם בני הבית ישנים, ידליק בלא ברכה ולחו.
- ב.** כשהגיע זמן ההדלקה לא יאכל ולא ילמד עד שידליק נרות חנוכה, ואפילו התחיל לאכול או ללמוד מפסיק ומדליק. ודוקא סעודת קבע שהיא פת כשיעור ברכת המזון, אבל פחות מכן, וכן אכילת פירות וכדומה, מותר ולטו.
- ג.** בתי כנסת שמתקיימים בהם שיעורי תורה בכל יום בין תפלת מנחה לערבית, או לאחר ערבית, אם יכולים הקהל ללכת לביתם ולהדליק נרות חנוכה ולחזור לשיעור, ודאי שזו הדרך הטובה ביותר. אמנם אם קיים חשש שאם ילכו לביתם ימנעו מלחזור לשיעור, יש לקיים השיעור כמו בכל יום, ולאחר השיעור ילכו להדליק נר חנוכה ומו.
- ד.** בערב שבת צריכין להזהר, להתפלל מנחה קודם ורק אח"כ להדליק נרות חנוכה. ולא יעשו כמנהג בורים שמדליקין נרות חנוכה קודם ואח"כ מתפללים מנחה ומאו. ומיהו אין להתפלל בביתו ביחיד ולבטל תפילה בציבור בשביל זה, אלא אם לא אפשר, ידליק קודם מנחה ויתפלל אח"כ בציבור ומבו.

עיונים והארות

ונראה שדוקא סעודת קבע אבל טעימה בעלמא או אפי' מעט פת דרך עראי מותר. והבא"ח (פ' וישב אות ז), ובספר דרך החיים (ס"ק א) כתבו, דכבר מחצי שעה קודם זמן ההדלקה אסור לאכול יותר מכביצה פת או לשותות משקה המשכר. וכן אפי' ללמוד אסור משיגיע זמנה ואם התחיל פוסק, וכ"כ המ"ב (שם ס"ק י). ועיין בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א) שכתב וטוב להחמיר ממצת חסידות שלא לטעום כלל קודם הדלקת הנרות. ובענין עשיית מלאכה אסור להתחיל חצי שעה קודם זמן ההדלקה אבל האיש אחר שהדליק הנרות מותר בעשיית מלאכה. ובלמוד תורה אין להחמיר חצי שעה קודם משום ביטול תורה, וכמו שכתבו האחרונים.

מ. בן פסק מו"ר מופת הדור בחזו"ע (זמן הדלקת נרות חנוכה הלכה ה). ואף על פי שפסק מרן בשו"ע שאם הדליק נרות חנוכה לאחר שכלתה רגל מן השוק הוי בדיעבד. אמנם מכיון שהיום מדליקים בתוך הבית, וכן מפני ביטול תורה של רבים אולי יקרא "לכתחילה", תורת המועדים (עמוד ריא). וכן נהגו כאן בישיבת "נהר שלום" תכב"ץ שרק מו"ר כמוהר"ר שרעבי זצוק"ל היה מדליק בשקיעה ועולה להתפלל ערבית, וכל הקהל היו נשארים בבית הכנסת ומדליקין בביהכ"נ, ואח"כ מתפללים ערבית, ואח"כ היה שיעור בהלכה בספה"ק בן איש חי, ורק אח"כ היו הולכים לביתם להדליק.

מא. בן כתב הרמ"א בדרכי משה (סי' תרעא ס"ק ג), וכן כתב מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' תרעט ס"ק ב) והסביר מפני שתפילת מנחה היא כנגד קרבן התמיד של בין הערבים, והדלקת הנרות היא זכר לנס שנעשה במנורת ביהמ"ק, ובבית המקדש הקדימו תמיד של בין הערבים להדלקת הנרות. וכן כתב הגאון ר' חיים פלאגי' בשו"ת לב חיים (חלק ב סי' מט). וכן כתב הגאון הר"ח טוב בן איש חי (פ' וישב). ומו"ר מופת הדור בשו"ת יביע אומר (חלק ה' חאו"ח סי' מד) הסביר, מפני דהוי תרתי דסתרי שמכיון שמדליק בעוד היום גדול על כרחך סומך על הקולא דמפלג המנחה משוים אותו כלילה. וא"כ איך יתפלל אח"כ מנחה.

מב. מרן הראשל"צ הגר"ע יוסף זצוק"ל בשו"ת "יחיה דעת" (חלק א סי' עד) ובשו"ת יביע אומר (שם) שאם מוצא בנקל מנין מתפללים מנחה בעוד היום גדול, יתפלל מנחה

לח. כתב הטור (סי' תערב) וז"ל: ומ"מ עדיין זמנה כל הלילה ודלא כהרמב"ם ז"ל שכתב שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק עד שתכלה רגל מן השוק, ואם עבר זה הזמן אינו מדליק ע"כ. וכן הוא בב"י שם ובב"ח שם וזה דעת רוב הפוסקים שיכול להדליק כל הלילה וכמ"ש רבינו הטור והכי נהוג. וכתב מרן בשו"ע (שם סעי' ב) שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק שהוא כמו חצי שעה שאז איכא עוברים ושבים ואיכא פרסומי ניסא וכו'. ומיהו הני מילי לכתחילה, אבל אם עבר הזמן ולא הדליק, מדליק והולך כל הלילה. ואם עבר כל הלילה ולא הדליק אין לו תשלומין, ע"כ. והמגן אברהם שם ס"ק ו' סיכם את דבריו שאם בני הבית ישנים אין לברך, אבל אם ערים יכול לברך. וכתב הבא"ח (פר' וישב אות ז) "דדי בשנים נעורים". ויש לפרש דבריו שדי שיהיה המדליק ער ועוד אחד מבני הבית באופן שיהיה פרסומי ניסא לרבים ומיעוט רבים שנים. וכ"פ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (זמן הדלקת נרות הלכה א הערה ב) שיכול לברך גם אם אין בני הבית נעורים דאטו אם אדם נמצא בביתו לבדו והוא גר בכפר נידח במקום גויים ואין איש מאנשי הבית והוא מדליק בצאת הכוכבים האם ידליק בלא ברכה בודאי שייברך וכו' עיי"ש שהאריך בזה ויערב לך. ואף שלדעת הרמב"ם אם לא הדליק עד שתכלה רגל וכו' אינו מדליק אחר זמן זה, וכ"כ הרב המגיד שם, וכ"כ המשחא דרבנותא (ח"א סימן תרעב) שמשפך לא יברך, ועי' בשו"ת ברכת יוסף ידיד ח"ג דסב"ל, ועי' ביחו"ד (ח"ג סוף סי' נא) שכתב שפשט המנהג לברך גם לאחר שיעור זה ובמקום מנהג לא אמרינן סב"ל ומ"מ מידי מחלוקת לא יצאנו לפיכך אם רואה בעה"ב שלא יוכל להדליק בזמן, נכון שימנה את אשתו שתהיה שלוחו להדליק בזמן, ועדיף טפי מאשר שהוא ידליק, מאחר ואין אומרים ככה"ג מצוה בו יותר מבשלוחו עיי"ש. ועיי"ע בהלכ"ע (דף סב). ויש להוסיף שיש הסוברים דכיום שיעור הזמן עד שתכלה רגל מהשוק הוא עד כשעה שמונה בערב, יעויין תשובות והנהגות (ח"א סימן שצ), ובשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' עט) כתב אף עד חצות ואכמ"ל.

לט. תשובת מהרש"ל (סי' פה): ומיד כשהתחיל זמנה אין לו לא לאכול ולא ללמוד עד שידליק ואם התחיל פוסק. וכן כתב בספר יוסף אומץ (ס"ק תתרטו) דאין לאכול קודם ההדלקה.

- ה. עוד צריכים להזהר בערב שבת, להוסיף שמן בנרות חנוכה יותר מכל יום, שיעור שידלקו עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים, ואם לא, יש אומרים שלא יצא ידי חובה ויש בזה חשש ברכה לבטלה ומגו.
- ו. כל השמנים והפתילות כשרים לנר חנוכה, ומצוה מן המובחר בשמן זית היות ונמשך יפה אחר הפתילה, ועוד שבו נעשה הנס ובו היו מדליקין המנורה. וכן מצוה מן המובחר לעשות הפתילה מצמר גפן או חוטי פשתן ומדו.
- ז. אם הניח השמן תחת המטה, לא ידליקו בו נר חנוכה ולא נר שבת, משום דכל דבר של אכילה שורה עליו רוח רעה תחת המטה, וכיון דנמאס לאכילה נמאס למצוה משום הקריבהו נא לפחתיתך, אמנם אם השמן הוא מר שאינו בר אכילה, אין שורה עליו רוח רעה ומותר ומהו.

עיונים והארות

ספירת הווד שבה תיקון חנוכה, היתה שקועה תוך הקליפה שמוספרה י"א כנודע. ופשוט א"כ, דצריך להדר להדליק בשמן זית. אמנם זכורני כאשר היינו לומדים אצל כבוד מו"ר הגאון המקובל כמוה"ר מרדכי שרעבי זצוק"ל היה אומר לנו כי הטוב ביותר להדליק בנרות שעה של ימינו כי הם דולקים יפה מאוד והעיקר הגדול הוא האור הנראה לעין. וכן היו נוהגים להדליק בביתו של מו"ר אבי שליט"א. אבל מכיון שהיום ב"ה השמן טוב מאוד ומזוכך וכן הפתילות מושכות השמן היטב והנרות דולקות יפה, ובפרט שלפי רבינו האר"י ז"ל יש בזה ענין, לכן אנחנו מדליקים בשמן זית.

ובספר בני יששכר (כסלו טבת, מאמר ב, אות ב) כתב: "וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל, וסמך ליה ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור, רמז לחנוכה שמן זית מצוה מן המובחר.

מה. כך כתב הבן איש חי (שם אות יב) והובא להלכה בכף החיים. איתא בפסחים (דף קיב.) אוכלים ומשקים תחת המטה אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהם. ופירש הר"ן מפני שרוח רעה שורה על האוכלין שתחת המטה. ובירושלמי תרומות (פ"ח ה"ג) [מובא ברי"ף וברא"ש ובב"י יו"ד (סי' קטז)] איתא אסור ליתן תבשילא תותי ערסא. ומדברי הירושלמי משמע דרק בתבשיל אסור ולא במאכל חי, ומדברי הבבלי משמע דדין זה שייך בכל אוכלים ומשקים, וכן משמע שאסור אפי' בדיעבד, דהרי אמרו שרוח רעה שורה עליהן. והגר"א חשש לבבלי וצוה בצנן שהניחו תחת המטה לחתוך חתיכות קטנות ולזורקה כדי שלא ימצאנה אדם ויאכלנה, ובפתחי תשובה (סי' קטז ס"ק ה) הסכים לדבריו. וכן הוא בשו"ע הרב, הלכות שמירת הגוף והנפש (סעיף ז), ובשדי חמד (מערכת הלמד כלל קמא) דייק ממעשה הנ"ל דלולא דסבירא ליה להגר"א דכן שורת הדין, לא היה מורה לאחרים לעשות כן, אלא ודאי שכן הוא הדין לדעתו, ע"כ. אולם בדרכי תשובה (סי' קטז ס"ק לה) מביא מספר שערי רחמים (אות קנו הגה ב) שמצא בשם הגר"ח מוולאז'ין שהגר"א החמיר רק לעצמו אבל לאחרים היקל, וצוה להשקותם. וכ"כ בשו"ת מהר"ם מבריסק (ח"א סי' י). ומו"ר מופת הדור העלה בשו"ת יביע אומר שבזמנינו יש להקל בדיעבד אפי' בהפסד מועט. וברב פעלים בסוד ישירים (ח"ד סי' ה) כתב ז"ל: מה שאמרו חז"ל המניח אוכל תחת המטה ששורה עליו רוח רעה, אם הניח אדם אוכל של חבירו תחת המטה שלא בידיעתו וזה המניח איש זר ולא קרוב כדי שנאמר ידו כידו, אין שורה עליו רוח רעה האמורה על אוכל המונח תחת המטה עכ"ל, והוא פלא. אמנם בספר תורת המועדים (סי' ה ס"ק יד) כתב בשם ספר שו"ת מרחש"ת

ואח"כ ילך להדליק החנוכה בביתו, ואם לא מוצא מנין, אל יתפלל מנחה ביחידות כדי להקדימה להדלקת נרות חנוכה, אלא ידליק נרות חנוכה תחילה ואח"כ ילך להתפלל מנחה בציבור. וכמו שפסק האליה רבה (סי' תרעט ס"ק א).

מג. פסק מרן בשו"ע (סי' תרעב סעיף א) דמהני להדליק מפלג המנחה ובלבד שיתן בה שמן עד שתכלה רגל מן השוק. וכל זה ביום רגיל. אמנם בערב שבת אפשר שמכיון שזמנה הוא מפלג המנחה ומעלה יצא ידי חובה אפי' שנתן בה שמן בצימצום. אמנם עיין בפרי מגדים (א"א סי' תרעט ס"ק ב) שמדברי המגן אברהם מוכח שצריך ליתן שמן בנר שיעור שידלק אחר צאת הכוכבים חצי שעה. וכן כתב הלבוש שצריך להזהר שיתן שמן או נר גדול שידלק חצי שעה מצאת הכוכבים. וכן כתב המחצית השקל (שם אות ב), משנה ברורה (שם ס"ק ט), ולכן צריך להחמיר וליתן בערב שבת שמן כדי שידלק חצי שעה אחר צאת הכוכבים.

מד. גמ' שבת (דף כג) אמר ר' יהושע בן לוי כל השמנים כולם יפים לנר ושמן זית מן המובחר, וכן הוא בשו"ע (סי' תרעג סי' א) כל השמנים כשרים לחנוכה ואע"פ שאין השמנים נמשכים אחר הפתילה ואין האור נתלה יפה באותם הפתילות. הג"ה מיהו שמן זית מצוה מן המובחר. וכ"כ הלבוש והפר"ח (סי' תרעג) וכתב הטעם כי בו נעשה הנס, ועוד שבו היו מדליקין את המנורה. ובספר בני יששכר כתב משום שהיוונים רצו לבטל חכמת התורה ולהגביר החכמה החיצונית, ושמן זית מרמז לחכמה, ובכל מקום ששמן זית מצוי חכמה מצויה, ונעשה הנס בשמן לסמל ולרמז שחכמת הקדושה התגברה על חכמת היוונים. וכתב בכף החיים (שם), ובמקום ששמן זית ביוקר ושאר השמנים בזול ידליק בליל א' בשמן זית ובשאר הלילות הנר העיקרי בשמן זית ושאר הנרות הנוספים בשאר שמנים. ונראה שעל פי הסוד טוב להדליק בשמן ולא בנרות כי שמן בא"ת ב"ש שם קדוש ב"ט היוצא מפסוק "ביזעו יקבץ ט'לאים" ויש בזה כוונות גדולות וכידוע שבשם קדוש זה ניצל דוד המלך מגלית. ועדיף בשמן זית שהרי חנוכה גימ' ט"פ, והוא משם טפטיפ"ה. ותכוין כי שמן גימ' ש"ץ, ומספר קטן עולה י"ב, הרי ב"ת, ועם י"ה של שם הנז' עולה ז"ת הרי שמן זית. וכתב הר"מ פאפירש בספרו אור צדיקים (סי' לח), שנהגו המקובלים לשער בכלי אחד מספר ארבעים וארבע דרה"ם שמן זית וליתן בחנוכה ממנו בכל יום כמות שידלוק חצי שעה וסגולתו להנצל מהריגת דם וכו'. אמנם מו"ר הרש"ש זיע"א כתב שמשקל השמן צריך להיות י"א ביצים משקלו (והא כ-600 מ"ל), שהו זה היה שקוע בתוך הקליפה שמספרם י"א וכו'. ופירוש הדברים שכמו שהפתילה שקועה תוך השמן, כך

- ח. אין להדליק חלק מהנרות בשמן וחלק מהנרות בשעוה, מכיון שאין בזה הידור מצוה, וטוב שגם גוף הנרות יהיו שוין בגודלן ומראהיהם ומינם משום הידור מצוה [מזו]. וטוב שהנר הנוסף הנקרא שמש, ישנה אותו משאר נרות חנוכה, דהיינו שיהיה גבוה יותר או נמוך משאר הנרות, כדי שיהא ניכר שאינו בכלל נרות חנוכה [מזו]. והרמז לזה: שרפים עומדים ממעל "לו" מספר שלשים וששה נרות חנוכה.
- ט. נרות חנוכה הדולקים ע"י חשמל לא יברך עליהם, ואפילו אין לו שמן או שעוה לנרות חנוכה [מח]. ואם אחר כך נזדמן לו נר חנוכה הכשר להדלקה, ידליקנו בברכה.
- י. חמשה עשר מיני כלים ראויים לנרות חנוכה לצורך הדלקה וכל הקודם משובח. א'. כלי זהב. ב'. כלי כסף. ג'. נחושת קלל הדומה לזהב. ד'. נחושת אדום. ה'. ברזל. ו'. בדיל. ז. עופרת. ח. כלי זכוכית. ט. כלי עץ. י. כלי עצם. יא. כלי חרס מצופה אבר. יב. כלי חרס לא מצופה אך צריך שיהיה חדש. יג. קליפות רימון. יד. קליפות אגוז הנדי. טו. קליפות האלון. אמנם אין להדליק נרות חנוכה בכלי חרס הנשבר, או בקליפה של לימון, או של בצלים, דהוי ביזוי מצוה, וכן אין להדליק בקליפי בצים וכו' [מט].

סדר הברכות וההדלקה

- א. בלילה הראשון של חנוכה מברך שלש ברכות: אשר קדשנו במצותיו וציונו ל'הדליק נר חנוכה (ויכוין ר"ת נח"ל והוא שם קדוש), שעשה נסים לאבותינו, ושהחיינו, ובשאר הלילות שתי הברכות הראשונות בלבד [א]. ואחר שהדליק נר ראשון יאמר: "הנרות הללו אנחנו מדליקין" וכו', בנוסח המתקן יפה שיש בו ל"ו

עיונים והארות

ידליקנה בלא ברכה. והוא הדין לנרות ביהכ"ס דלא מהני נרות חשמל או גז. וכמו שפסקו בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ב חאו"ח סי' ט אות ח), ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק א סי' כ סוף פרק יב).

מט. כף החיים (שם ס"ק ס) משם ספר "חסד לאברהם" מהר"א אזולאי (מעייין ב נהר נח דף כה ע"ב), וכן הובא בשו"ת שדה הארץ (או"ח סי' מא), וכן כתב הגאון ר' אליהו הכהן מאיזמיר בספר מדרש תלפיות (מערכת ח ענף חנוכה). וכתב בספר סדר היום "ובענין הנרות שידליקו בהם, כל אחד יעשה כפי כחו וכל המהדר הרי זה משובח ביותר. ומי שידו משגת לעשות אותם מכסף יעשה אותם. וה' יודע כמה דאגתי על ענין זה ולא עלה בידי לקוצר ההשגה, אבל בטחתי בחסד אלקים שייגמור בידי לעשות כוונתי" ע"כ. ובספר מטה משה (סי' תתקפט) מביא מרבו המהרש"ל, שקנה לו שררות קטנות של כסף, ובליל שני התחיל להדליק בהם וברך להדליק ושעשה נסים ושהחיינו וע"ש בטעם שבירך שהחיינו. והיום, ב"ה יש שפע בעולם, ואם מעט ישתדל יכול להשיג חנוכה יפה מכסף, ולא יקנה קטנה, אלא גדולה יפה וטובה, ויזכה בזה לבנים צדיקים וחתנים ת"ח, והכל יכוין לש"ש. וכתב הרב חיים פלאג'י אשרי מי שזכה לעשות נרות חנוכה מכסף ע"כ. ושמעתי שיש היום חסידים שעושים החנוכה מזהב טהור אשריהם ואשרי הזוכה. ועי' בחזון עובדיה (מצות הדלקת נר חנוכה הערה יב ד"ה ולכאורה) שכתב ולכאורה נראה שלכתחילה צריך ג"כ להדליק נרות חנוכה בכלי, ולא כאלו שמדביקים נר שעוה על חתיכת רצפה, שאין זה כלי. והאריך שם וכו'. ומסיק שהמדליק נר חנוכה בנר שעוה אין צריך כלי וכן עיקר, ועי"ש.

א. **קודם** שיברך הברכות יסדר הוא בכבודו ובעצמו את עניני החנוכה כי יש בהם סודות גדולים כמו שנסדר לקמן בעי"ת, והוא כי בתחילה יכוין "מקום הנחתה" שיניח החנוכה סמוך

(ח"א סי' ב) להוכיח, כי דבר הנאסר לאכילה מחמת סכנה לא חשיב מאוס, ומותר למצוה עיין שם. ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"א יו"ד סי' ט י) שרבו המתירים אף באכילה במקום של הפסד מרובה. ובהל"ע כתב להתיר משום שהקרקע שלנו מרוצפת באבנים ועי"ש. ועי' בחזון עובדיה שג"כ האריך בזה בשם הרב דוד פרדו בספרו מזמור לאסף. וכ"כ הרב יפה ללב (ח"ג) דהיינו דוקא אם הונח על אדמת עפר אבל קרקע מרוצפת או קרקע של עץ אין רוח רעה שורה.

מו. כתב הגאון ר' חיים פלאג'י בספר מועד לכל חי (סימן כז אות נה) שאם אין ידו משגת לקנות שמן זית לנרות ההידור, ידליק הנר הראשון שהוא עיקר המצוה בשמן זית והשאר בשאר שמנים ע"כ. אמנם בודאי לא ידליק הנר העיקרי משמן זית והשאר משעוה כי אין זה הידור מצוה, כי יאמרו ששני אנשים הדליקו זה משעוה וזה משמן, בן איש חי (שם אות יג). וכן כתב השער אפרים (סי' טל), ומרן החיד"א בברכי יוסף (ס"ק ב) כתב לפקפק בדברי השער אפרים וכתב שיש להקל בזה יעו"ש. ועי' בכף החיים סופר (סי' תרעג ס"ק כא) שכתב שאם אפשר יש להזהר משום נוי מצוה.

מז. בן איש חי (שם), ויש מניחים אותו למעלה משאר הנרות או מן הצד ורחוק קצת ואפ"י אם אינו שונה משאר הנרות זה גופא ההיכר שלו, כף החיים (שם ס"ק כג).

מח. כף החיים (שם ס"ק יט). נראה דיש לאסור משום דלא הוי זכר לנס, דהנס היה ע"י הדלקת שמן ופתילה ובזה אין כי אם אור בלא תפיסת ממשות. ועוד שהמנורה היתה נדלקת בפתילה ע"י אדם וזו ע"י מכונה. ועוד כיון דהעששית שיש בה כח האור (חשמל) היא מלאה אור, הוי כמדורה, שאין עולה אפ"י לנר אחד. וכן פסק מרן הראש"ל צ"ב בשו"ת "יביע אומר" (חלק ג אורח חיים סי' לה) ובשו"ת יחווה דעת (ח"ד סי' לה) שאין יוצאים ידי חובה בנרות חשמל כלל. והוא הדין שאין יוצאין ידי חובה בנרות גז, ואם אין לו אלא מנורת חשמל בלבד

תיבות כמנין הנרות של כל שמונת הימים וכו'.

ב. יברך הברכות בהתעוררות הלב ובהתלהבות גדולה, ויכוין היטב בברכת הדלקת הנרות, ויברך מתוך שמחה של מצוה, כי חביבה מצוה בשעתה, וגם לכבוד המלאכים הקדושים הבאים עתה לכבוד הדלקת הנרות, ועונים אמן על ברכתו. וידליק הנרות בבגד עליון כמו שהולך לבהכנ"ס ג.

עיונים והארות

ומיד אחר גמר הדלקת הנר הראשון שהוא עיקר יאמר הנרות הללו, ויגמור ההדלקה בעוד שאומר הנרות הללו. ומ"מ מי שאומר הנרות הללו לאחר שהדליק הכל שפיר דמי, מ"ב (ס"ק ח). והנוסח המתוקן הוא של ל"ו תיבות- חוץ מ"ה הנרות הללו, ולא תוסיף ולא תגרע, והטעם מפורש וכו', רש"ל (שם) וכן הוא בטור, והם כנגד ל"ו נרות שמדליקין בכל שמונת ימי חנוכה. וכתב שם המ"א ובהני תיבות "הנרות הללו" יש ח' אותיות רמז לח' ימי חנוכה, ועיין כל זה כף החיים סופר (סי' תרע"ו ס"ק כח וכו'). וכתב הרוקח הקדוש תקנו ל"ו נרות כנגד האור הראשון ששימש לאדם הראשון ל"ו שעות ראשונות ע"כ, וכידוע שדרך הנרות של חנוכה מקבלים מאותו אור הגנוז שגנז השי"ת לצדיקים לעתיד לבוא, ובאור הזה היו מביטים בו מסוף העולם עד סופו כמו שאמרו רז"ל: "וגנזו לצדיקים", והיכן גנזו, בתורה, ולכן התורה נקראת אור. וכידוע של"ו שעות אלו ול"ו נרות הם כנגד ל"ו מסכתות של הש"ס, שדרכם מאיר אור הגנוז. ולכן יעמוד ע"י הנרות ויתפלל שיזכה לתורה שיש בה ל"ו מסכתות, ויאירו לו אלו האורות אור גדול להבין ולהשכיל בתורה.

ג. כף החיים (שם ס"ק ח), וצריך התעוררות גדולה ושמחה גדולה שזכנו ה' יתברך להדליק הנרות. וע"י שאנו מדליקים האורות למטה נדלקים האורות למעלה, ואורם הולך מסוף העולם ועד סופו, וכל האורות והניסים והנפלאות שנתגלו באותם הימים, מתגלים בכל שנה ושנה בעת הזאת, וזו היתה כוונת אנשי כנסת הגדולה בנוסח הברכה "בימים ההם בזמן הזה" כלומר שאלו החסדים והניסים והאורות שהיו אז בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול מתגלים גם בעת הזאת, וזהו שכתוב, לשנה אחרת עשאוים ימים טובים וקבעום להלל והודאה, פי' שקבעו שאלו האורות והניסים והחסדים יהיו תמיד בכל שנה ושנה, ובפרט שכתב רבינו האר"י שבכל לילה מתגלים י"ג מכילן דרחמי מא"א עד המלכות, לקשט אותה באלו האורות. והוא כנגד מה שעשו מלכות הרשעה שפרצו י"ג פרצות בחומת העזרה, ובזה טמאו השמנים כולם וההשפעות הקדושות, וכשראה מתתיהו הכהן, תיקן ההוד בלבוש מלכות בהורדת השפע ב"ג מכילן דרחמי. ולכן עתה בזמן הקדוש הזה יתעורר התעוררות גדולה ויעשה תשובה, ויכוין עצמו בתפילה ובתחנונים בעדו ובעד בניו, ויאמר לשם יחוד המתוקן של הרי"ח טוב וכן של בעל "בני יששכר", ויברך בכוונה ובשמחה גדולה ויעורר בני ביתו בהתעוררות של מצוה ותפילה וזיכה בזה ובבא. ונודע כי רעותא דליבא שיש לאדם במצוה הוא התיקן הגדול ביותר שיש בקיום המצוה שהוא מתקן בכתק ובקוצו של יו"ד.

ובספר קדושת לוי (חנוכה, קדושת חמישית) כתב, יתלהב כשמדליק נר חנוכה, שהוא הממשיך אלהות על כל העולמות, ואלהי אלהים שמח בו ועושה נחת רוח ליוצרו, ומביא שפע לכל ההיכלות והעולמות, ואומרים 'אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו', וכל העולמות מכריזין זכאה

לפתח טפח, ויכוין כי צורת הפתח הוא אות ח, והוא סוד שמונת ימי חנוכה, לתקן ההוד שהיא ספירה שמינית וכו', ואח"כ יצוק את השמן לחנוכה ויכוין כוונות "יציקת השמן" כי שמן בא"ת ב"ש הוא שם קדוש ב"ט וכו', ואח"כ ישם הפתילה, ויכוין כי פתילה היא סוד טיפת חמשה חסדים וכו', ואז יכין את עצמו לברכות.

ומקור סדר הברכות הוא בגמ' שבת (דף כג.), א"ר חייא בר אשי אמר רב המדליק נר של חנוכה צריך לברך. ור' ירמיה אמר הוואה נר של חנוכה צריך לברך, אמר רב יהודה יום ראשון הוואה מברך ב', והמדליק ג', מכאן ואילך מדליק מברך שתיים והוואה מברך אחת וכו'. מאי מברך, מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר חנוכה, והיכן צונו, רב אויא אמר מלא תסור, רב נחמיה אמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך. וכן הוא ברי"ף, וברמב"ם (פ"ג מהלכות חנוכה ה"ד), טור (סי' תרעו). ובשו"ע (סי' תרעו סעיף א) כתב הנוסח "להדליק נר חנוכה". וכן הוא נוסח רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות (דף קח ע"ד), אבל בליל שב"ק נוסח הברכה להדליק נר של שבת, והטעם כי נר חנוכה אסור להשתמש לאורה ולזה אומר נר חנוכה להורות כי הנר אינו אלא למצות חנוכה, משא"כ בנר שבת שהכוונה לנר שאנו משתמשים בו ונרו יועיל לתועלתנו, וזה הנר המאיר הוא של שב"ק. כן הוא בב"י (סי' תרעו ס"ק א), וכן הוא ברוקה, סידור יעב"ץ, שדי חמד (אס"ד חנוכה ס"ק כ). וכן כתב הבא"ח (פרשת וישב אות ב), אע"ג שבנרות שבת נוסח הברכה להדליק נר של שבת, בנרות של חנוכה מברכים להדליק נר חנוכה, ואין אומרים נר של כדי שיכוין המברך לשם קדוש ר"ת נח"ל הרמוז בר"ת "נפשנו חכתה לה", ובר"ת "נוצר חסד לאלפים". שגם הם נצלו בשביל שבטחו בה' וצפו לישועתו. וכתב הרש"ש זיע"א בפירושו לשעה"כ, שהשם נח"ל הוא שם קדוש וסגולתו להנצל מאויבים ולעבור הנחל כמ"ש הרמ"ז ז"ל בשורשי השמות כ"י. גם הברכות "שעשה נסים" ושהחיינו שם בגמ' שבת, וכן בטושו"ע שם. ובתשובת מהרש"ל (סי' טד), כתב בשם אביו החסיד מוהר"ר יצחק ז"ל, בברכת שעשה נסים, זכורני שאמר שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. וכן פירושו עשה נסים בימים שעברו, ממש בזמן הזה. ולא כ"א בימים ההם ובזמן הזה.

ולמודעי אני צריך כי אנו מברכים להדליק נר חנוכה ואין לשנות. כי מלבד הפוסקים הפשטנים שכתבו להדליק נר חנוכה עוד יש בזה סוד גדול, וכמו שכתב רב האר"י בפרי עץ חיים שבברכה זו יש י"ג תיבות כנגד י"ג מכילן דרחמי שהאמא העליונה מקשטת בזה את בתה, ומתקנת בחי' הוד דידה. ובספר כף החיים סופר הביא שגם הברכה השניה שעשה נסים יש בה י"ג תיבות וצריך לכוין בה כנ"ל. ועוד כי המעיין בשעכו"י שם יראה שבכל תיבה ותיבה יש כוונה מיוחדת, להדליק יכוין כך, נר תכוין וכו', ובמלת חנוכה תכוין וכו', ולכן אין לומר של. ויש בזה עוד סודות וה' יאיר עינינו אמן.

ב. רש"ל בתשובה (סי' פה), ויברך כל הברכות עובר לעשייתן,

ג. ידליק נרות חנוכה אחר שיסיים לברך את כל שלש הברכות וכמו שאמרו חז"ל: כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן. אמנם מנהג חסידי ק"ק בית אל להדליק הנרות לאחר הברכה הראשונה - להדליק נר חנוכה, ורק אחר כך לברך שאר הברכות וכן מנהגנו ודו. ומנהג טוב לומר אחר הדלקת נרות חנוכה "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד" וכן "למנצח בנגינות מזמור שיר" וכו' בצורת המנורה, ויאמר פסוק "ויהי נועם" ומזמור "יושב בסתר" שבע פעמים וכו'.

ד. אדם שהדליק נרות חנוכה ושכח ולא בירך, אם עדיין לא גמר להדליק כל הנרות יברך וידליק השאר, ואם השלים כבר הדלקת כל הנרות אפילו עדיין לא הדליק את הנר הנקרא "שמש", לא יברך עוד ברכה ראשונה להדליק נר חנוכה, אבל ברכת על הנסים וברכת שהחיינו יברך וכו'.

עיונים והארות

מהור"ש סגולה מהרמב"ן לומר אחר הנרות הללו ויהי נועם כו' כל תיבה ז' פעמים וטוב מאוד. ובשם הריב"ש כתבו לומר ז"פ ויהי נועם יושב בסתר כפשוטו וכן אנחנו נוהגים. וכתב בתשב"ץ (סי' נח) מובא במג"א (סי' רצה) ז"ל: מוהר"ם ז"ל כשהוא מתפלל "ויהי נועם" אומר לעולם "אורך ימים אשביעהו" וכו' ב' פעמים כמו במוצ"ש ואז יש בו כמנין "כהנים" בגי' לפי שכהני חשמונאי ובניו שהיו הולכים למלחמה, אמרו ז"פ ויהי נועם וב"פ "אורך ימים אשביעהו" ונצחו עכ"ל. עי' כה"ח (סי' רצה ס"ק א) שנוהגים לומר מזמור זה, ומתחילים ויהי נועם לפי שהוא מזמור של ברכה שבו בירך משה לישראל בשעה שסיימו מלאכת המשכן, וכידוע שסיימו את מלאכת המשכן בכ"ה בכסלו וחנוכת המשכן היה בא' ניסן, והיית הבטיח לאהרן שיום זה יפרע לו, וזו חנוכת בית חשמונאי. ובתשב"ץ כתב שיש בו ק"ל תיבות כמנין "הכהנים" שכהני חשמונאי אומרים אותן ז' פעמים במלחמה ונוצחים, ולכן נעלם אות ז' בויהי נועם שכל האומרו ז' פעמים ניצול מכלי זין. ושם בסימן תע"ר (ס"ק כו): ויש סגולה לשמירה שכל לילה אחר הדלקת נר חנוכה לומר ז"פ ויהי נועם ומזמור יושב בסתר וכנז' בספר מל"ח (סי' כז אות יג) בשם ספר הזכירה (דף סט סע"א). לזה אנחנו נוהגין לומר לאחר הדלקת הנרות ז"פ ויהי נועם. ועיין וקח הלכות חנוכה (סי' רכה) שאומרים "ויהי נועם" וכופלים פסוק "אורך ימים אשביעהו" וכו' לומר כשם שהיתה הברכה בחינוכו כך בחנוכת בית חשמונאי.

ו. **תשובת** רע"א מה"ת (סי' יג), אם הדליק נר חנוכה ושכח לברך על הדלקתה, אם קודם שהדליק כולם נזכר שעדיין לא בירך יש לו לברך כל הברכות וכו'. ובהמשך כתב שאם נזכר לאחר שהדליק כולם אין לו לברך ברכת "להדליק" רק ברכת "שעשה נסים" וברכת שהחיינו. וכן כתב בנן איש חי (פר' וישב אות י) יברך ברכת "להדליק" וידליק הנשארים, אע"פ דאלו הנשארים מן ההידור וכו', ואם הדליק כל הנרות ואח"כ נזכר, אפי' שנזכר תוך כדי דיבור לא יברך ברכת להדליק, משום דאיכא פלוגתא בזה וסב"ל, אבל ברכת "שעשה נסים" וכן ברכת שהחיינו יברך אותם אפי' שלא נזכר אלא עד שגמר ההדלקה. וכן כתב בתשובה ברב פעלים עי"ש. ובספר "תורת המועדים" העלה שכל מה שאמרנו אם נזכר מברך שעשה נסים וכו' דהוא דוקא בתוך חצי שעה לאחר הדלקתם, אבל אם נזכר לאחר חצי שעה מזמן שהדליק אינו מברך כלל באותו לילה. וכן אם הדליק נר אחד וקודם שהדליק השאר נשפכו או אם טעו ולא הזמינו נרות הצריכים לאותה הלילה ושכחו מהם נר אחד ולא הרגישו בזה אלא עד שבירך, לא יסיח דעתו אלא ימתין עד שיביאו לו וידליקו ואם שח לא יברך, בא"ח (שם).

פלניא דעבד רעותא דמאריה'.

ד. **כתב** בספר מהרי"ל (הלכות חנוכה), ולא יתחיל בהדלקה עד שיסיים כל הברכות. וכן כתב ר' דוד אבודרהם בשם הראב"ד, והרמ"א בהג"ה (סי' תרעו סעי' ב) ג"כ כתב דברי המהרי"ל. וכן פסק הבא"ח (שם הלכה ב), והמשנה ברורה (ס"ק ד). ורבינו ירוחם (נתיב ט חלק א) כתב בשם רבינו יונה שבליל ראשון מברך שלשתן קודם ההדלקה, דכל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן, ובליל שני מברך קודם ההדלקה "להדליק", ואחר הדלקת נר ראשון, מברך "שעשה נסים" קודם שידליק נר שני, שהוא נס דאותו היום. וכן בליל שלישי וכו', ע"כ, ולא ראיתי שנוהגין כן, ע"כ לשון רבינו ירוחם. אמנם מנהג ק"ק בית-אל תכב"ץ להדליק אחר ברכה ראשונה כבר מהלילה הראשון, וכן כתב הרב מסעוד הכהן אלחדד בשו"ת שמחת כהן (סי' קיג), וכן כתב הרב דברי שלום (דף ק), וכן הרב "שמח נפש" גיין (דף ל סוף ע"ג). וכן פסק הרב המקובל ר' עובדיה הדאיה בשו"ת "דעה והשכל" (ח"ז סי' יז) וכתב שמשמע מדברי מרן שתיכף לאחר ברכה ראשונה חלה עליו מצוות הדלקה ואין להפסיק בברכה אחרת שאינה תלויה בהדלקה, וכן כתב בספר "כתר שם טוב" דמנהג ארץ ישראל סוריא תימן ומצרים לברך להדליק ותכף עובר לעשייתן. וכן נראה מסידורי הרש"ש זיע"א הנמצאים בידינו שמדליקים לאחר ברכה ראשונה, ומלתא דמסתברא היא שהרי כוונת ההדלקה הן המשך הכוונות של ברכת להדליק. והוא להמשיך הצ' דצל"ם במעשה, אחר שהמשכנו הל"מ דצל"ם בברכה. ועי"ע במה שכתב הרה"ג המקובל ר' יעקב משה הלל נר"ו בשו"ת וישב הים. אמנם נראה כי דעת השד"ה זלה"ה המובא בסידור אור הלבנה, להדליק אחר שלוש ברכות ולא אחר ברכה ראשונה. וכן פסק הבא"ח שהיה מקובל גדול והבוחר יבחר. ומ"מ מנהגנו כמנהג ק"ק חסידים בית-אל להדליק אחר ברכה ראשונה, כי כן ראינו בעינינו את מו"ר הגאון המקובל כמוה"ר מרדכי שרעבי זצוק"ל, וכן הורה לנו הלכה למעשה.

ה. **עיינ** בספר "יסוד ושורש העבודה" שאחרי אמירת "הנרות הללו" יאמר תכף מזמור ל' בתהלים "מזמור שיר חנוכת הבית" במתון גדול, ויכוין בהודאה של מזמור זה על התשועה שעשה עמנו השי"ת בימים אלו. גם יאמר מזמור "למנצח בנגינות". וראוי להאריך בשירים ופיוטים עד חצי שעה, ואחר כן ראוי לספר לבניו ולב"ב הנסים והנפלאות שעשה לנו, מפי ספרים וסופרים, כדי שיתנו שבח והודאה להשי"ת, ע"כ. וכתב בא"ח (פרשת וישב אות כג), ויש סגולה לשמירה לומר כל לילה לאחר הדלקת הנרות שבע פעמים ויהי נועם וכו' ומזמור יושב בסתר עליון, וכנז' בספר מועד לכל חי עי"ש. וכתב סידור

- ה. מי ששכח ולא בירך שהחיינו בלילה הראשון יברך בלילה השני. ואם שכח גם בשני יש לו תשלומין כל שמונת ימי חנוכה [ז].
- ו. אונן, ידליק נרות חנוכה בלי ברכה, ועדיף ששליח יברך ויפטור אותו, וטוב יותר שלא ישמע הברכות ואחר שיקבר מתו ביום השני כשיבא להדליק יכול לברך שהחיינו [ח].
- ז. כשיניח החנוכה על מזוזת הפתח בשמאל, יניח בלילה הראשון את הנר בקצה השני של החנוכה, הרחוק ביותר מן הפתח, ובלילה השני יניח הנר השני בצידו שיהיה קרוב לפתח, ובו יתחיל להדליק, וסדר ההדלקה משמאל לימין, עד שנמצא שבליל השמיני יהיה הנר הנוסף השמיני סמוך לפתח ממש ובו יתחיל להדליק [ט].
- ח. בחורי ישיבה הלנים בפנימית הישיבה, וכן רווקים הסמוכים על שולחן הוריהם בביתם, אינם צריכים להדליק נר חנוכה בפני עצמם, ויוצאים ידי חובה בהדלקת הנרות שמדליקים עליהם הוריהם [י].
- ט. אדם שאשתו מדלקת עבורו בבית, אפילו שאינו נוכח בשעת הברכות יוצא ידי חובתו. אמנם טוב שישתדל לברך על הנרות שמדליקים בבית הכנסת כשאפשר לו להדליקם [יא].
- י. בן נשוי או חתן הסמוכים תדיר על שולחן האב או החם, מדליקין בחדרים המיוחדים להם לשינה אך לא יברכו כלל, אלא יעמדו אצל האב כשהוא מברך ויכוונו לברכות ואחר כך ילכו וידליקו בחדרם. והוא הדין למי שמתארח אצל חברו בימי החנוכה ולן בביתו לילה אחד או יותר ואוכל ושותה משולחנו של בעל הבית, מעיקר הדין יוצא ידי חובה בהדלקת הנרות של בעל הבית. ועדיף טפי שיעמוד בברכות אצל

עיונים והארות

יותר סמוך לפתח ואח"כ יפנה אל ימין וידליק הנר הראשון, וכעד"ז כל שאר הלילות עד שנמצא בלילה האחרונה מדליק הנר שבצד שמאלו שהוא הנר היותר קרוב וסמוך לפתח ומתחיל בו ונפנה לצד ימינו ונמצא כי הנר הראשון מכולם שהוא בצד ימין המדליק נדלק אחרון בלילה האחרונה ע"כ. וכן הוא בפע"ח (שער יט פ"ד) וכתב על זה מורינו המקובל חכם ששון בכר פרסידאו וצוק"ל בספרו "שמן ששון" על שעהכ"ו שם נראה הטעם שמתחילים להדליק משמאל לימין כי חנוכה הוא "בהוד" ומתקנים בו א"ק ואבי"ע דהוד. וספירת הוד הוא בשמאל כנודע, ולכן מתחילים להדליק משמאל לימין היות והוא בהוד.

י. גמ' שבת (דף כג.) אמר ר' זירא מריש כי הוינא בי רב משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא, בתר דנסיבי איתתא, אמיינא, השתא ודאי לא צריכנא, דקא מדליקי עלי בגו ביתאי, ע"כ. וכן פסק הרמב"ם (פ"ד מהלכות חנוכה הלכה יא). וכן פסקו הטור והשו"ע (סימן תרעז סעי' א). ומבואר מדבריהם שאף על פי שאינו נמצא בביתו ואינו שומע ורואה הדלקת הנרות יוצא ידי חובה במה שמדליקים עליו בתוך ביתו. וכן פסק מו"ר מופת הדור בשו"ת יחווה דעת (ח"ו סי' מג). וכן פסק מו"ר חכם בן ציון אבא שאול וצוק"ל. אמנם אחינו האשכנזים נהגו שאף בני רווקים הסמוכים על שולחן אביהם מדליקים נרות חנוכה כל אחד בפני עצמו ואפי' כשהם אוכלים וישנים בבית הוריהם, וא"כ כ"ש כאשר נמצאים בישיבות ובפנימיה שכל אחד צריך להדליק נרות חנוכה בפני עצמו בישיבה.

יא. אפי' שמסקנת רוב האחרונים שהאשה יכולה להדליק ולברך ומוציאה את הבעל ידי חובה, מיהו יש אומרים דעל כל פנים חייב לראות את הנרות ולברך שעשה נסים ושהחיינו, או שישמע מאחר ויענה אמן. לכן לצאת ידי חובת כל הדיעות כדאי מאוד שישתדל לברך על הנרות שמדליקים בביהכ"ס. ועיין ע"ז בכף החיים סופר (סי' תרעו ס"ק כה).

וכן הוא במג"א (סי' תרעו).

ז. כתב טור שם בשם אביו הרא"ש. ונפסק בשו"ע (סי' תרעו סעי' א) וכתב שם הכף החיים (ס"ק יד) בשם הב"ח ז"ל: הך שהחיינו לא נתקן אלא על ההדלקה או על הראיה הא לאו הכי לא יברך. והא דאמרינן בבבלי מערבין, זמן אומרו אפי' בשוק, ההוא בזמן דרג"ל, ע"כ. ונראה דכ"ש דמברך בו בלילה שנזכר אם נזכר כל זמן שהנרות דולקים שלא גרע מהרואה אותן שמברך בלילה הראשונה שתיים, ע"כ. וכתב מו"ר מופת הדור בחזו"ע (עמוד ס) ונראה שטוב הדבר שהוא יכנס לחדר אחר שלא ישמע הברכות ואחר שיקבר מתו בלילה השני כשיבא להדליק יכול לברך גם שהחיינו.

ח. בן איש חי (שם), וז"ל אם לא ברך שהחיינו בליל ראשון יברך בליל שני וגם האבל יברך "שהחיינו" אבל אונן ידליק בלא ברכה ואם אפשר בשליח עדיף טפי ע"כ. ומ"ש שליח, היינו אחד מבני ביתו, אך לא שימנה ממש שליח, דשלוחו של אדם כמותו וכיון שהוא אינו יכול לברך, גם השליח אינו יכול. ועיי' בדרך החיים. אמנם לא יענה אמן אחר ברכת האחר מרן יו"ד (סי' שמא סעי' א).

ט. עיין מרדכי שבת (פ"ב ס"ק רסח): וכשהיה מדליק הנרות היה מתחיל לצד שמאל ופונה לצד ימין דאמרינן כל פינות שאתה פונה לא יאה אלא דרך ימין. ובתשובת מהר"י קולון (שורש קפ"י), וכך מקובלני מאחר שכתב המרדכי בשם רבינו מאיר שיש להתחיל לצד שמאל כדי לפנות לימין משום כל פינות וכו'. וכן הוא במהרי"ל הלכות חנוכה שהתחיל בצד שמאל והיה פונה ומסיים לצד ימין לקיים כל פינות שאתה פונה וכו'. וכן כתב רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות (דף קח ע"ג) דסדר הדלקת הנרות היה נוהג רבינו האר"י ז"ל כנוסח הכתוב בב"י ז"ל על הטורים וגם בספר שולחן ערוך והוא כי בלילה הראשון ידליק הנר שבצד ימינו שהוא היותר רחוק מן הפתח מכל שבעה נרות, ובליל שני ידליק נר השני לו שהוא

בעה"ב כשהוא מברך ויכוין לצאת ידי חובה וילך וידליק בחדרו ויג. א. המתאכסן במקום שמשלם בחשבון מדוקדק על כל מה שמקבל צריך ליתן פרוטה לבעל הבית כדי שיזכה לו חלק בנר חנוכה. או שבעל הבית יזכה לו במתנה חלק מן השמן ויג. ב. ההולכים לבית ההורים לסעודת ליל שב"ק וחוזרים לישן בביתם לאחר הסעודה טוב שיצאו מן הבית רק לאחר פלג המנחה ואז ידליקו נרות חנוכה בביתם בברכה, רק יזהרו לשים שמן שיעור שיספיק לחצי שעה אחר צה"כ. ואם יצאו קודם פלג המנחה לא ידליקו בביתם אלא במקום שהולכים אליו ויד.

עיונים והארות

שולחנו לגמרי, ואינו עושה עמו חשבון על הוצאותיו, ג"כ מעיקר הדין לא צריך להשתתף בפריטי. אמנם כדי לצאת ידי חובת כל הפוסקים כדאי הדבר להחמיר ולהשתתף בפריטי, אף בסמוך על שולחנו, ובפרט לאיש זר שאינו בנו או חתנו.

אמנם כאשר למדנו אצל מו"ר חכם בן ציון אבא שאול זצוק"ל שמענו מפיו שההולכים לבקר אצל ההורים בחנוכה וישנים שם, אם יש להם חדר מיוחד שאין אחרים משתמשים בו כלל ואפילו לקחת חפצים מהארונות וכדומה, ידליקו בחדרם בברכה. ויותר טוב שישמעו הברכה מבעה"ב, וילכו וידליקו בחדרם. ואם אין להם חדר מיוחד אינם חייבים כלל בהדלקה ויוצאים ידי חובה בהדלקה של בעה"ב. וטוב שיאמרו לו שיזכה להם מעט מנר חנוכה ויכוון לפוטרם. וראיתי אח"כ בקובץ "זכרון יהודה", שהביא מהלכות אלו משם מו"ר. א"כ למסקנא הטוב ביותר לכל הפוסקים שהבן או החתן או המתארח בבית חברו וכל הוצאותיו על בעה"ב ידליק בחדרו בלא ברכה וישמע הברכה מבעה"ב ויכוין לצאת ידי חובה, או שתתף בפרוטה.

ג. **מִרְן** שו"ע (סי' תרעז סעי' א) אכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו צריך לתת פרוטה לבעל הבית להשתתף עמו בשמן של נר חנוכה. ועיין שם כף החיים (ס"ק ב) שצריך לומר בעת שנותן הפרוטה הריני נותן לך פרוטה זו כדי שתזכני להקצאת שמן ופתילות ונרות חנוכה שלך שתדליק בזה הלילה. או שיאמר, בכל מה שתדליק בח' לילות החנוכה, ובעה"ב אומר הריני מזכה לך קצת שמן בפרוטה זו בנרות חנוכה שלי שאני מדליק בכל לילות שמונת ימי החנוכה.

יד. **שו"ת** אור לציון (ח"ד פמ"ז תשובה ה).

ב. **עייין** מרן השו"ע (סי' תרעז) שפסק כי אכסנאי צריך לתת פרוטה לבעה"ב להשתתף עמו בשמן של חנוכה. ואם יש לו פתח פתוח לעצמו צריך להדליק אע"פ שאותו בית אינו מיוחד אלא לשינה והוא אוכל על שולחן הבעה"ב. והוסיף מרן השו"ע שם והוא הדין לבן האוכל אצל אביו. ופירשו האחרונים רוצה לומר דאם יש לו פתח לעצמו צריך להדליק בפתחו ואפילו אוכל אצל אביו בקביעות, כיון שהטעם משום חשד, צריך להדליק. ועיין בכף החיים (שם ס"ק טו) שאין לו לברך כיון שיש בזה פלוגתא אלא יעמוד אצל אביו בשעת הברכות ויכוין לצאת ידי חובה ואח"כ ילך וידליק בפתחו וגם אשתו תעמוד אצל אביו בשעת הברכה ותכוון לצאת ידי חובה יעו"ש. אמנם כל זה בזמנם שהיתה להם חצר גדולה ובה חדרים וכל אחד היה לו פתח בפני עצמו, אבל בימינו שגרים בבנין מגורים ומדליקים בתוך הבית ואין חשד, נראה שאינו צריך להדליק על פתח חדרו כלל ועיקר אלא יוצא ידי חובה בהדלקת הנרות של אביו בעה"ב. וכדי לצאת ידי חובת כל הפוסקים כדאי שידליק בחדרו ויכוין לצאת בברכות של אביו. או שבעה"ב יקנה בפירוש לבנו וחתנו חלק בשמן ובפתילות. ועיין בשו"ת יהוה דעת (חלק ו סי' מג) שדן שם בדין בחורים הגרים בשיבות ונכנס לדין אכסנאי ומשמע משם שהבן או החתן שסמוכים על שולחן אביהם אין להם להדליק כלל ויוצאים ידי חובה ע"י האבא בהדלקה ובברכות. והביא דברי ה"גנת ורדים" ועוד דברי האחרונים שכתבו שאם סמוך לגמרי על שולחן בעה"ב ואינו עושה עמו חשבון על כל דבר ודבר אין צריך להשתתף עמו, שבדאי מזכה לו חלק בנרות. וסיכם את דבריו בספר "תורת המועדים" (סימן ב דף נו) שבן גדול אצל אביו וחתן אצל חמיו אין צריך להשתתף. ואיש זר שמתארח בבית חבירו וסמוך על

מאמרי הזוה"ק

עם לבן גרתי ותרתי"ג מצוות שמרתי

וישלח יעקב מלאכים לפניו. צ"ל מה הטעם ששלח יעקב מלאכים ולא בני אדם, ויש לומר, כי יעקב בקש להפחיד את עשו ביתר שאת, כמו שאמרו חז"ל (מדרש תנחומא ג') כי כששלח יעקב את המלאכים שהיו מתלווים עמו לארץ ישראל אל עשו, נראו כשני ראשי גייסות לפני עשו. פגעה בו כת ראשונה, נפלו עליו והכוהו. אמר להם: הניחוני שאני בן בנו של אברהם! הוסיפו להכותו. אמר להם: הניחוני שאני בנו של יצחק שנעקד על גבי המזבח! הוסיפו להכותו. אמר להם: הניחוני שאני אחיו של יעקב שבא מפרץ ארם ואני הולך לקראתו! כיון שהזכיר להם יעקב הניחוחו. אמרו לו: אתה הוא אחיו של יעקב אהובנו?! הרי אנו מניחין אותך לכבודו ולאהבתו, ואמור לו ששאלנו בשלומנו. כשפרשה ממנו כת ראשונה, פגעה בו כת שניה ועשו בו כמו שעשתה כת ראשונה, וכן השלישית וכן הרביעית ע"כ. ובכך התקיים ביעקב "כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך וגו'".

וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מְלָאכִים [א], אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם וְכִי אֲמַאי אֲתֵעָר אִיהוּ לְגַבִּיהַּ דְּעֵשָׂו, וְטַב הָיָה לִיָּהּ לְאַשְׁתּוּקֵי מַנְיָהּ מדוע נתעורר יעקב לגבי עשו לשלוח לו

מלאכים, והרי מוטב היה לו לשתוק ממנו, שהרי בזה הוא מעורר את כעסו ומזכיר לו מה שעשה לו, ועוד, שהיה לו לבטוח בקב"ה. **אַלָּא אָמַר יַעֲקֹב, יִדְעָנָא דְּעֵשָׂו חַיִּישׁ לִיָּהּ לִיקְרָא דְּאַבְרָם, וְלְעֵלָם לָא אַרְגִּיז קַמֵּיהּ** ומפרש, אלא אמר יעקב אבינו, יודע אני בעשו שהוא חושש לכבודו של אבא, ולעולם לא הרגיז לפניו, כי עשו הוא כנגד הס"מ היונק מן הגבורה וחולק לו כבוד, ולכן מעולם לא הרגיז לפניו כי רק יפסיד מזה, **וְהָא יִדְעָנָא, הוֹאִיל וְאַבְרָם קַיִים לָא מְסַתְּפִינָא מַנְיָהּ** והרי אני יודע, כי הואיל ואבא חי וקיים אין לי מה לפחד ממנו (מעשו), כי הגבורה של יצחק שולטת ומכנעת אותו, **אֲכַל הַשְּׂתָא דְּאַבְרָם קַאִים בְּעֵינָא לְאַתְפִּיסָא עַמֵּיהּ** אבל עתה שאבא עדיין חי וקיים, אני רוצה להתפייס עמו, כדי שגם לעתיד לאחר אריכות ימים של אבא לא יזיק אותי, **מִיָּד, וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מְלָאכִים לְפָנָיו** כי אסור לסמוך על הנס.

רַבִּי שְׁמַעוֹן פָּתַח וְאָמַר, (משלי יב ט) טוֹב נִקְלָה וְעֵבֶד לוֹ מִמֶּתְכַפֵּד וְחֹסֵר לָחֶם, וְכוּ'. דָּבָר אַחֵר טוֹב נִקְלָה (וְעֵבֶד לוֹ), דָּא יַעֲקֹב דְּמַאִיד רֻחִיהּ לְגַבִּיהַּ דְּעֵשָׂו

פירוש אחר טוב נקלה ועבד לו, זה יעקב אבינו שהשפיל רוחו לפני עשו ועשה עצמו נקלה ועבד לפניו, ומדוע עשה כן,

עיונים והארות

איתא שם, ג' מלאכים הלכו עם יעקב לשכם, "שגביא"ל מטטרו"ן להציא"ל", וזה רמז ויבא יעקב של"ם, ר"ת שלשה מלאכים אלו. ואמרו שלם בגופו שלם בממונו שלם בתורתו, כי גי' של ג' מלאכים אלו תתלו" גי' "גוף ממון תורה", בדיוק נפלא.

א. וישלח יעקב מלאכים, פי' רש"י מלאכים ממש. ופי' רבנו שמשון מאוסטרופולי על פי מ"ש בזה"ק מיכאל מלכיאל שננדיא"ל, שלשה אלה עזרו ליעקב מצרת עשו, ומספר שמותם גי' "עזרת", וצריך לכוין באמרו עזרת אבותינו. וז"ש רש"י מלאכים ממ"ש ר"ת מיכאל מלכיאל שננדיא"ל שלחמו לפניו לעזרו. ועוד

הרי אין דרך הצדיקים להשפיל עצמם לפני הרשעים, כדי שלא יינקו מן הקדושה, ומסביר. **בְּגִין דְּלִבְתָּר לִיְהוּי עֶבֶד לֹא וַיִּשְׁלוּט עָלָיו וַיִּתְקַנְיִים בֵּיהּ** כדי שאח"כ יהיה עבד ליעקב וישלוט עליו, ויתקיימו ביעקב הברכות שברכו אביו (בראשית כז יט) **יַעֲבֹדוּךָ עַמִּים וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְךָ לְאֲמִים וְגו'** שכל זה שמר יעקב לעתיד לאחרית הימים, **וְעַדִּין לֹא הָוָה זְמַנָּהּ כָּלֵל** ועתה עדיין כלל לא היה זמנו של יעקב אבינו לשלוט. **אֲלֵא בְּגִין דְּסָלִיק לֵיהּ יַעֲקֹב לְבַתָּר יוֹמָיָא** אלא היות שהעלה ושמר יעקב אבינו את הברכות לאחרית הימים, **וְעַל דָּא הָוָה מִיַּד נִקְלָהּ** ומטעם זה היה יעקב כעת נקלה וכפוף לפני עשו. **וְלִבְתָּר הָהוּא דְאִיהוּ מִתְפַּבֵּר, יְהֵא עֶבֶד לֹא** ואח"כ עשו שהוא מחזיק עצמו מכובד ביותר יהיה עבד ליעקב, **הָהוּא דְאִיהוּ חֶסֶר לְחַם, יְהֵא עֶבֶדָא לְהָהוּא דִּיהִבּוּ לֵיהּ רוּב דְּגִן וְתִירוּשׁ** ואותו עשו שהוא חסר לחם בכל המובנים כי הרי לא נתברך בדגן ותירוש, יהיה עבד באחרית הימים לאותו יעקב שניתנו לו הברכות והתברך ברוב דגן ותירוש.

תָּא חַוִּי בא וראה, **עַל דָּא בְּגִין דִּיְדַע יַעֲקֹב דְּאַצְטְרִיךְ לֵיהּ** לפי שידע יעקב שיצטרך לעשו עתה בגלות כיון שהוא לקח העוה"ז והשעה משחקת לו, **הִשְׁתָּא אֲתַהֲפֵךְ לֵיהּ נִקְלָהּ** לכן עתה נתהפך לפניו לנקלה. **וַיּוֹתֵר חֲכָמָה וַעֲקִימוּ עֶבֶד בְּדָא, מִכָּל מַה דְּעֶבֶד לְגַפִּי דְעֵשׂו** ויותר חכמה וערמה עשה בזה שיקח עשו עתה את השליטה בעוה"ז כח ברכות אביו, מכל מה שעשה עד עתה נגד עשו שלקח הבכורה ואת הברכות. **דְּאִילוּ הָוָה יָדַע עֵשׂו חֲכָמָה דָּא, יִקְטִיל לֵיהּ לְגַרְמִיָּה וְלֹא יִיְתִי לְדָא** כי אילו היה יודע עשו הרשע ומבין את החכמה הזאת שיעקב נתן לו את ממשלת העוה"ז ולקח לעצמו את ממשלת העוה"ב היה הורג את עצמו כדי שלא יבא לידי זה, כי עיקר החיים והממשלה הם חיי העוה"ב, **אֲבַל כֹּלָא עֶבֶד בְּחֲכָמָתָא, וְעַלֵּיהּ אֲמַרָה תְּנָה** אבל יעקב הכל עשה בחכמה. ועל יעקב אמרה חנה (שמואל א ב י) **יְהוָה יַחַתּוּ מְרִיבֵיו וְגו' וַיִּתֵּן עֹז לְמַלְכוֹ וְגו'** הקב"ה ישבור ויכניע את מריביו-שהוא עשו, ובאחרית הימים יתן עוז וכח למלך משיח צדקנו.

וַיֵּצֵאוּ אֹתָם לְאֵמֶר, כֹּה תֹאמְרוּן לְאֲדָנֵי לְעֵשׂו, כֹּה אָמַר עֶבְדְּךָ יַעֲקֹב, עִם לְבָן נִרְתִּי וְאַחַר עַד עָתָה. מִיַּד פָּתַח יַעֲקֹב לְאֲתַהֲפָכָא לֵיהּ לְעֶבְדָא [ב], מיד התחיל יעקב לבזות עצמו לפני עשו, ולהתהפך לו כאילו היה לו לעבד **בְּגִין דְּלֹא יִסְתַּבֵּל עֵשׂו בְּאֲנֹן בְּרַכָּאן**

עיונים והארות

ובספר אור ישראל כתב סוד הענין, כי עשו הוא נחש דאית ליה ז' רישין, וע"י כל השתחויה של יעקב נפסק לו ראש אחד. ולכן השתחוה יעקב ז' פעמים. וזוהי החכמה שעשה יעקב לעשו שפסק את ראשו וחיותו.

ב. והכוונה, במה שהשפיל יעקב עצמו לפני עשו, כי בכח אותה הכנעה בירר יעקב הטוב שבעשו ולקחו לעצמו, וקצת רע שהיה ביעקב לקחו עשו לעצמו וזו החכמה שעשה יעקב לעשו בזה. ואילו ידע עשו זה המעשה שעשה לו נוח היה לו להרוג את עצמו.

דְּבַרְכִּיהָ אֲבוֹי, בשביל שלא יסתכל עשו באותן הברכות שברכו אביו, ויחשוב שלא יתקיימו כיון שרואה שיעקב מתנהג כמו עבד שלו **דְּהָא יַעֲקֹב סְלִיק לֹוּן לְבַתָּר בְּדִקְאֲמָרָן** שהרי יעקב סילק והניח אותם לאחרית הימים כמו שאמרנו.

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, מַאי חָמָא יַעֲקֹב דְּשַׁדְּר לִיה לְעֵשׂוּ וְאָמַר עִם לָבָן גְּרָתִי מה ראה יעקב ששלח לו לעשו ואמר לו עם לבן גרתי, **וְכִי מַה עֲבִיד בְּשְׁלִיחוּתֵיהָ דְּעֵשׂוּ מְלָה דָּא.** וכי מה עשה בשליחות זו לעשו לאמר לו (דְּאָמַר) דבר זה עם לבן גרתי, אם רוצה רק לפייס את עשו **אַלְא, לָבָן הָאֲרַמִּי קָלִיָּה אָזִיל בְּעֵלְמָא, דְּלָא הָוָה פֶּר נָשׁ דְּיִשְׁתַּזְיֵב מִנֵּיהָ,** אלא לבן הארמי קולו ושמעו היה הולך בכל העולם, והיה מפורסם מאוד שלא היה בן אדם בכל העולם שיכול להנצל ממנו, מכיון **דְּהוּא הָוָה חָרָשׁ בְּחַרְשֵׁין וְרַב בְּקוֹסְמִין,** שהוא היה המכשף הגדול ביותר שבמכשפים, וראש וגדול מאוד שבקוסמים **וְאֲבוֹי דְּבַעוֹר הָוָה, וּבַעוֹר אֲבוֹי דְּבַלְעָם,** ואביו של בעור היה ובעור היה אביו של בלעם הרשע **דְּבַתִּיב (יהושע יג כב) בְּלַעַם בְּן בְּעוֹר חֲקוּסִים, וְלָבָן חָכֵם בְּחַרְשֵׁין וְקוֹסְמִין יַתִּיר מִבְּלָהוּ,** ולבן היה חכם בכשפים ובקוסמים יותר מכולם **וְעַם כָּל דָּא לָא יָכִיל בְּיַעֲקֹב, וּבַעָא לְאוּבְדָא לְיַעֲקֹב בְּכַמָּה זַיְיָנִין** ועם כל זה לא היה יכול לעשות שום רע ליעקב, אע"פ שרצה לאבד את יעקב בכמה מיני אופנים וכשפים **הָדָא הוּא דְּבַתִּיב, (דברים כו ה) אֲרַמִּי אֲבִד אֲבוֹי.** כי היה כוחו גדול מאוד בפיו להרוג את מי שהוא רוצה, וכל זה רצה יעקב להשמיע לעשו ע"י המלאכים, שהיה לו כח לגור עם לבן שנים רבות ויצא ממנו בשלום.

אָמַר רַבִּי אֲבָא, בּוּלִי עֲלָמָא הָוּוּ יְדַעִי, דְּלָבָן הָוָה רַב חַפְיָמִין וְחַרְשֵׁין וְקוֹסְמִין מוסיף רבי אבא ואומר, כל העולם היו יודעים שלבן היה גדול שבחכמים ובמכשפים ובקוסמים, **וּמֵאַן דְּבַעִי לְאוּבְדָא בְּחַרְשֵׁין, לָא אֲשַׁתְּזִיב מִנֵּיהָ** ומי שרצה לבן לאבד בכשפיו, לא היה יכול להנצל ממנו, **וְכָל מַה דְּיַדַּע בְּלַעַם, מִנֵּיהָ הָוָה** וכל מה שידע בלעם ממנו היה. **וּבַתִּיב בִּיהָ בְּבַלְעָם** וכתוב בו בבלעם כאשר שלח לו בלק (במדבר כב ו) **כִּי יִדְעָתִי אֵת אֲשֶׁר תִּבְרָךְ מִבְּרַךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר יוֹאָר** וכ"ש שהסבא לבן ידע לקלל. **וְבוּלִי עֲלָמָא הָוּוּ מְסַתְּפִי מְלָבָן וּמְחַרְשֵׁין** וכל העולם היו פוחדים מלבן ומכשפיו, **וּמְלָה קְדַמָּאָה דְּשַׁדְּר יַעֲקֹב לְעֵשׂוּ אָמַר עִם לָבָן גְּרָתִי** ודבר ראשון ששלח יעקב לעשו, אמר עם לבן גרתי ובכל זאת לא יכל להזיק לי כלל.

וְאִי תִימָא דְּזַעִיר הָוָה-יֵרַח אוֹ שְׂתָא ואם תאמר שזמן מועט היה-חודש או שנה, ולכן לא הצליח להזיק לו. **לָאו תְּכִי** לא כך היה, **אַלְא וְאַחַר עַד עֵתָה, עֲשָׂרִין שָׁנִין אַתְאַחַרִּית עִמִּיהָ** עשרים שנה נתאחרתי עמו, כמ"ש "זה לי עשרים שנה בביתך". **וְאִי תִימָא דְּלָא סְלִיק בְּיַדִּי כְּלוּם** ואם תאמר שלא עלה בידי כלום ולא הצלחתי בעושר גדול וכוחות רוחניים גדולים, דע לך, **וַיְהִי לִי שׁוֹר וְחַמּוֹר,**

אֲנֹנִי תִרְיִן גְּזֵרֵי דִינִין [ג] כלומר שני כוחות הדין, שהם הזכר והנקבה של הקליפות, שהייתי שולט עליהם והיו כפויים תחת ידי שלא יתחברו יחד להזיק, אלא רק בשביל להרע לרשעים, **דְּבַד מִתְחַבְּרֵן תִּרְוִייהוּ פִּתְחָא,** **לֹא מִתְחַבְּרֵן אֵלָא לְאַבְרָשָׁא עֲלָמָא** שכאשר מתחברים שניהם כאחד לא מתחברים אלא להרע ולהזיק לעולם. **וּבְגִין כֹּךְ כְּתִיב** ומשום כך כתוב (דברים כב), **לֹא תִחְרַשׁ פֶּשׁוּר וּבְחִמּוֹר יִחְדּוּ** היות ומי שעושה כן גורם ששתי הקליפות הגדולות הללו יתחברו ויזיקו לבני העולם, ואמר לו יעקב דע לך שקליפות אלו משועבדות תחת ידי ואני עושה בהן כרצוני.

צֵאן וְעַבְד וְשִׁפְחָה, אֵלִין אֲנֹנִי כְּתָרֵי תִתָּאֵי דְקָטְל קוּדְשָׁא פְּרִיךְ הוּא בְּמַצְרִים פ"י אלה הם הכתרים וספירות תחתונות של הס"א, שהרג הקדוש ברוך הוא במצרים כמ"ש (שמות יב) **בְּכֹר בְּהֶמְתָּה** (שמות יב) ואח"כ **בְּכֹר הַשֶּׁבִי** (שמות יא) ואח"כ **בְּכֹר הַשִּׁפְחָה, הָדָא הוּא דְכְּתִיב** זהו מה שכתוב **צֵאן וְעַבְד וְשִׁפְחָה.** ויעקב אומר לעשו שאלה כוחות הקליפה, זו למטה מזו, וכולם נמסרים בידי והוא שולט בהם **מִיַּד מְסִתְפִי הָוָה עֲשׂו וְנִפְק לְקַדְמוּתִיהָ, וְדַחִילוּ תָּוָה לִיָּה מִיַּעֲקֹב בְּמָה דְהָוָה לִיָּה** לִיַּעֲקֹב מִעֲשׂו מִיַּד הִיָּה עֲשׂו מִתְפַּחַד מִיַּעֲקֹב, ויצא לקראתו לרצות אותו, ופחד גדול היה לו לעשו כמו שיעקב היה מתירא מעשו.

לְבַר נָשׁ דְּהָוָה אָזִיל בְּאַרְחָא משל לבן אדם הוא יעקב, שהיה הולך בדרך כמ"ש ויעקב הלך לדרכו **עַד דְּהָוָה אָזִיל שָׁמַע עַל חַד לְסַטִּים דְּהָוָה כְּמֵן בְּאַרְחָא** עד שהיה הולך, שמע על שודד אחד שהיה אורב בדרך, דהיינו עשו, **פָּנַע בֵּיהּ בַּר נָשׁ אֲחָרָא** פגש בו ביעקב בן אדם אחר והוא שרו של עשו. **אָמַר לִיָּה מִמָּאן אַנְתָּ** שאל לו יעקב משל מי אתה, **אָמַר לִיָּה, מְפִלּוּנִי לְגִיוִן אָנָא,** אמר לו אני איש מאנשי אותו לגיון שקוראים לו עשו, כלומר שרו של עשו, **אָמַר לִיָּה סַטִּי לָךְ מְנַפְאֵי דְכָל מָאן דְּקָרִיב בְּהָדָאֵי** אמר לו יעקב לשרו של עשו, נטה לך מיד ולך מאצלי, כי כל מי שמתקרב אצלי **חַד חֲוִיָּא אָנָא מִיָּתִי וְקָטִיל לִיָּה** נחש אחד אני מביא והורג אותו. ור"ל ב' הקליפות הנקראות שור וחמור שאני שולט

עיונים והארות

ג. **וענין זה** היה אפשר לפרש שור וחמור דקדושה, דהיינו שור יוסף וחמור יששכר, כדכתיב בכור שורו וכתוב חמור גרם. ובחוק (כשהם קליפות) הם פועלים בתרי גזרי דינין, דכד מתחברן וכו'. אמנם יעקב כל דבריו בקדש שכוחם יפה מן החיצוניים. ואתיא האי כהאיך דקאמר בשני שעירים שהם שמעון ולוי בפרשת אחרי מות וכבר פרשתי שם הענין. אבל קשה, אמרו צאן ועבד ושפחה אלין כתרין תתאין שממש שבח (יעקב) עצמו בחיצוניים. ואפשר לפרש כי מה שאמר ענין זה, להורות שאלו הם משועבדים תחת ידו ומכניעם, שהרי האחוז בשכינה-אחוז בכל מה שתחת ממשלתה, ועם היות שהוא עשה הבדלה בהם כדפי בפרשת ויצא, עכ"ז צד הקדושה כובשם ומשדדם, ועשו יחשוב שאומר שהוא משתמש בהם. ועכ"ז דחיקא להו לקמן לר' יוסי ולר' יצחק שיאמרו דברים שיהיה משמעותם שהיה לו חלק בחוק (עם החיצוניים) כלל. ור' יהודה לא דחיק ליה האי. ור' אבא מתרין לטעמיה לקמן דלפי הנראה שכל אלו דברי ר' יהודה כדאמרי ר' יוסי ור' יצחק לקמן. ור' אבא הפסיקו בענין לבן לבד, שאם הם

דברי ר' אבא אמאי קאמרי אע"ג דא"ר יהודה, ולא אמרי אע"ג דא"ר אבא. אלא ודאי העיקר הם דברי ר' יהודה. והוסיף ר' אבא על דברי ר' יהודה דאילו ר' יהודה אמר קליה אזיל בעלמא, ור' אבא הוסיף כולי עלמא ידעין דלבן, לא קול בעלמא אלא ידיעה גמורה, ולא הביא ראיה מבלעם הקוסם אלא מאשר תברך ואשר תאור וכו', ועיקר פרשה דברי ר' יהודה, עכ"ל הרמ"ק.

וז"ל בזוהר חי: מבואר בלק"ת שור מועד-סמאל, והוא נכנע ע"י יצחק-אבגית"ץ דקדושה, הנותן והמנותן כל הקליפות בכוחו הרב, כלול באברהם חסד שבגבורה, ונוקבא לילית. חמור נכנע ע"י אברהם ויחבוש את החמור. והן תרין גזרי דינין בישין, והיחוד בקליפה הוא לאבאשא עלמא, כי יתפרדו פועלי און. כתיב: לפיו ס'ביב מ'עשה אורג, לסתום פיו, מעשה הצדיקים סותמים פיו כפ"י ר"ת יתפרדו כל פע'לי, ביניהם. כי באמת כל פעל ה', תחרא יהיה לו לא יקרע, בודאי לקרעים יבולו ויחרגו ממסגרותיהם.

עליהם שהם כוחות הדין ז"ן דקלי', וכשאני רוצה אני משתמש בהם להרוג. והכוונה היא שיעקב לא מפחד לא ממנו ולא מעשו. **אזל תהוא בר נש לתהוא לגיון** הלך זה האדם שהוא שרו של עשו לאותו הלגיון, פי' שחזר אל עשו, **אמר ליה חד בר נש אתי, וכל מאן די קריב בהדיה נשביה חד חויה תהוא מייתי** (דף קסז ע"א) ומיית אמר לו, בן אדם אחד בא שהוא יעקב, ומי אשר מתקרב אצלו, נושך אותו נחש אחד שהוא מביא, שהיינו קליפת שור וחמור, ומת. **שמע תהוא לגיון ודחיל** שמע אותו לגיון שהוא עשו ופחד, **אמר יאות דאזיל לקבליה ואתפיים בהדיה** אמר עשו, ראוי וטוב שאלך לקראתו להתפייס עמו.

עד דחמא ליה תהוא בר נש אמנם, מכיון שראה אותו אדם-יעקב אבינו לעשו, פחד, **אמר, ווי דהשתא יקטליניה תהוא לגיון** אמר, אוי שעתה יהרגני אותו לגיון. **שארי סגיד וכרע לקבליה** התחיל להשתחוות ולכרוע כנגדו. **אמר תהוא לגיון, אלמלא הוה ליה בידיה חויה לקטלא, לא סגיד כולי האי לקבלי** אמר אותו לגיון-עשו בלבו, אם היה לו בידו נחש להרוג בני אדם, לא היה משתחוה כל כך כנגדי. **שארי לגיונאה לאתנאה** התחיל אותו לגיון להתגאות על יעקב, **אמר בגאותו, הזאיל וכל כך פרע לקבלי** כנגדי, ונתן לי כבוד גדול **לא אקטליניה** לא אהרגנו.

כך אמר יעקב, עם לכן נרתתי ואחר עד עתה, עשרין שנין אתאחרית עמיה עשרים שנים התאחרתי ושהיתי עמו. **ואנא מייתי חויה, לקטלא בני נשא** ואני מביא נחש, שהוא קליפת שור וחמור להרוג בני אדם. **שמע עשו, אמר, ווי מאן יקום קמיה** אוי מי יקום ויעמוד לפניו. **דהשתא יקטליניה יעקב בפמיה** שעתה יהרגני יעקב בפיו ע"י קליפת שור וחמור, **שארי נפיק לקדמותיה לאתפייסא עמיה** התחיל לצאת לקדם פני יעקב, כדי להתפייס עמו, ויעקב חשב שעשו יפחד ולא יבוא כלל.

כיון דחמא ליה כיון שראה אותו יעקב, חשב שטעות בידו שעשו מפחד ממנו **מה פתיב ויירא יעקב מאד ויצר לו** שמא בא עשו להרגו, **כיון דקריב בהדיה שארי פרע וסגיד לקבליה** כיון שהתקרב עשו אצלו, התחיל כורע ומשתחוה כנגדו. **הרא הוא דכתיב** זה הוא שכתוב, **וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו**. **אמר עשו אלמלא כל כך הוה עמיה, לא סגיד לקבלי, שארי לאתנאה** אמר עשו אם באמת כל כך היה עמו הכח של הנחש והקליפות, לא היה משתחוה כנגדי, ולכן התחיל להתגאות על יעקב.

מאמרי הפרשה

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו אֲרֻצָּה שְׁעִיר שָׂדֵה אֲדוֹם" (לב, ד)

לבן שלח אל עשו הודעה עם בנו, יעקב לקח כל ממוני, הרי הוא נתון לך במתנה

דרשו רבותינו (עי' בס' כתב והקבלה ריש וישלח ובסדר הדורות ב' אלפים ר"ה) כשחזר לבן הארמי אל ביתו, תכף שלח את בעור בנו אל עשו, ארצה שעיר שדה אדום, לאמר לו, לקח יעקב את כל אשר לי, צאן ובקר וגמלים ועבדים ושפחות וכסף וזהב לרוב מאד והלך לו. ועתה קום מהר לך לקראתו וקח לך את כל אשר לו, כי לי הוא ומאתי גולו, אם יש את נפשך, לך אליו ועשית לו כאשר תאוה נפשך. וישמע עשו את הדברים האלה, ויזכור את אשר עשה לו יעקב, על הבכורה ועל הברכה אשר לקח ממנו, ויחר לו מאד, ויחם לבו ויקח עמו ארבע מאות איש גבורים, וילך לקראת יעקב בבואו מפדן ארם להכותו אם על בנים.

בנו בעור בשובו בא אל רבקה וסיפר לה שעשו רודף אחרי יעקב להורגו

אלא שתוך כדי כך, בעור בנו בשובו מהר שעיר מאצל עשו, הלך אל רבקה אם יעקב, והגיד לה לאמר, עשו בנך כבר יצא לקראת יעקב כדי להרגו ועמו ארבע מאות איש. [כנראה עשה כן כדי לצערה]. ויצר לרבקה מאד ותמהר ותשלח שבעים ושנים איש מעבדי יצחק אל יעקב לעזור לו בעת צרה. וילכו אל יעקב ויגידו לו לאמר, הנה רבקה אמך שלחה אותנו אליך להגיד לך כי עשו אחיך בא עם ארבע מאות איש לקראתך, בני יקירי אתה תדבר עמו דברים רכים ותן לו מתנה הגונה, כדי שישוב מחרון אפו וירצך וישא פניך. בני בני יעקב, למה אשכל שניכם יום אחד כקין והבל, בני יקירי תשפיל עצמך מפניו. ויהי כשמעו את הדברים האלה, וישא יעקב קולו ויבך בכי גדול ואמר כן אעשה. ויהי כבא יעקב אצל נחל יבק וירא את מלאכי ה' הולכים לקראתו, ומהם שלח לעשו אחיו ויצוום לקרא לו אדון, כי מלך הר שעיר הוא וגדול ממני, וגם תגידו לו כי אני עבדתי בצאן לבן כפועל פשוט, ואתה אחי הנה גדול ומלך אתה, ובך נתקיימו הברכות ולא בי ואני כמו עבד לך. אבל עשו אמר להם, אקח ממנו נקמה על מה שעשה לי וללבן אחי אמי. חזרו המלאכים אל יעקב ואמרו לו, כך דיבר עשו, כי לשפוך דם נקיים הוא בא. ויצר ליעקב ויתפלל אל ה' ויאמר הצילני נא. וישמע ה' את תפילתו וישלח עוד גודד של מלאכים רוכבי סוסים לובשי בגדי ברזל אנשי חיל וסוסי אש ומרכבי אש, ויחרד עשו וישאלם לאמר למי אתם, ויענו לו ליעקב אנו. אז אחזתו רעדת מות וירא מאד ויפול מעל סוסו וחשב בלבו ואמר חלילה לי מדבר עם יעקב אחי ברע, כי לא ינקה כל הנוגע בו. נוסף על כך ראה עדרים באים כל עדר לבדו, וישאל למי אלה, ויענוהו, לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו, אז אמר איזו מנחה גדולה שלח לי יעקב. ולכן נכנע לבו לשלום ולא למלחמה ותעבור המנחה על פניו ורווח לבו.

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו אֲרֻצָּה שְׁעִיר שָׂדֵה אֲדוֹם" (לב, ד)

יעקב אבינו שולח שני מחנות מלאכי מרום לעשו, של ארץ ישראל ושל חו"ל

אמרו במדרש תנחומא (וישלח סימן ג'), וזה לשונו: מהיכן היו המלאכים הללו, ראה מה כתיב למעלה (בראשית לב, ג) ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה, ויקרא שם המקום ההוא מחנים, מהו "מחנים"? שני מחנות, שבשעה שהלך יעקב לארם נהרים היו מלאכי ארץ ישראל משמרין אותו ומלוין אותו, כיון שהגיעו לחוץ לארץ הסתלקו וירדו אחרים ונתלו לו. כיון שחזר מלבן היו אותם מלאכים שנמסרו לו מלוין אותו עד ארץ ישראל. כשהרגישו מלאכי ארץ ישראל שיעקב בא, יצאו לקראתו להתלוות לו, שנאמר (לעיל לב, ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים, התחילו שני מחנות עומדין אצל יעקב, שנאמר "מחנים" והיה כל המחנה ששים רבוא מלאכים, וביחד מאה עשרים רבוא מלאכים (בראשית רבה פרשת ויצא סוף פרשה ע"ד). מה עשה, שלח מהם בשליחותו. מיד הלכו וקדמו לעשו, ועשו עצמן כשני ראשי גייסות. פגעה בו כת ראשונה שהיו בה ד' כתות, נפלו עליו הכוהו ושברוהו. אמר להם הניחוני, שאני בן בנו של אברהם. הוסיפו להכותו. אמר להם הניחוני, שאני בנו של יצחק שנעקד על גבי המזבח. הוסיפו להכותו. אמר להם הניחוני, שאני אחיו של יעקב שבא מפדן ארם. התחיל מבקש מהם ולומר להם, יעקב אחי בא לכלל עשרים שנה שלא ראיתיו ואני מבקש לראותו. כיון שהזכיר להם יעקב, הניחוהו. אמרו לו, אתה הוא אחיו של יעקב אהובנו, הרי אנו מניחין אותך לכבודו

ולאהבתו. שאל לנו בשלומנו. כשפירשה ממנו כת ראשונה, פגעה בו הכת השנייה ועשו בו כמו שעשתה הכת הראשונה וכן השלישית וכן הרביעית, עד כאן לשון המדרש.

ודברים אלו נרמזים בתיבת (בראשית לב, ג) "מחנים" שנמצאת בסיום הפרשה שעברה, שכן "מחנים" ראשי תיבות מאותו חיל נטל יעקב מלאכים.

גם מה שנאמר (לב, ג) ויאמר יעקב כאשר "ראם", הוא ר"ת רפאל אוריאל מיכאל, אלו שמות המלאכים שראה יעקב.

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו אֶרְצָה שְׂעִיר שָׂדֵה אֲדָוָה" (לב, ד)

"לפניו" לראות את דמות "פניו" שחקוקה בכסא הכבוד האם היא מאירה

רש"י (כאן) מפרש את המילה "מלאכים", שהם "מלאכים ממש", ומקורו טהור ממדרש בראשית רבה (פרשה ע"ה סי' ד), דהיינו כוונת התורה שיעקב שלח לעשו מלאכים ממרום, ואל תפרש מלאכים, שליחים, כפי שהתורה משתמשת במילה מלאך גם לומר שליח.

והנה לכאורה בפסוק זה יש שתי תמיהות, אחת מנין למדרש שהכוונה למלאכים ממש ולא לשליחים כפי הפירוש הפשוט בכל התורה. ועוד מהו אומרו לפניו מספיק לומר וישלח יעקב מלאכים אל עשו אחיו.

וראיתי בספר ילקוט חמישאי (כריף, ריש וישלח) שהביא בשם ספר מאור ישראל חידוש נפלא מהמקובל האלהי ר' ישראל אבוחצירא זיע"א, שהנה יעקב אבינו הכין עצמו גם למלחמה, אם חס ושלום עשו ילחם עמו, וחשש יעקב שמא יגרום החטא, כפי שאמרו חז"ל (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח פרשה ב') ש"וירא יעקב", שמא יגרום החטא. והנה ידוע (בראשית רבה פרשה ב' סי' ב') שדמות דיוקנו של יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד, ואמרו חז"ל, בזמן שישראל עושים רצונו של מקום, דמותו של יעקב, מאירה. ואם חס ושלום, אין ישראל עושים רצונו של מקום, דמות דיוקנו של יעקב אינה מאירה.

ולפי"ז אתי שפיר. דהנה רצה יעקב לדעת האם באמת עושה הוא רצונו של מקום, ללא כל חשש של חטא או שמא לא, ולכן שלח מלאכים לכסא הכבוד לבדוק האם דמות דיוקנו זוהרת או לא, וזהו שאומר הפסוק, וישלח יעקב מלאכים "ל-פָּנָיו", היינו לראות את פניו שלמעלה. וזוה מובן מדוע פירש רש"י מלאכים "ממש", ולא כפשוטו, כי כאמור שלח מלאכים להביט בכסא הכבוד, וזאת יוכלו עשות רק מלאכים ממש.

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו אֶרְצָה שְׂעִיר שָׂדֵה אֲדָוָה" (לב, ד)

מלאכים "ממש" ר"ת מ'מ'צוות ש'עשה, ש'ע"י המצוות שעשה נבראו מלאכים ואתם שלח

עוד יש לפרש ולומר מהו ממש דהנה הקשו המפרשים (הרה"צ רבי מסעוד ארעי בס' שפת אמת) מהיכן היו ליעקב אבינו מלאכים להשתמש בהם לצרכו? ותירצו, דידוע שכל אחד ואחד שעושה מצוות ומעשים טובים בורא לו מלאכים וסגורים כמאמר חז"ל באבות (פ"ד מי"א) העושה מצוה אחת, קונה לו פרקליט אחד, וא"כ יעקב אבינו היה משופע מהמלאכים מהמצוות שעשה וזה שאומר מלאכים - "ממש" ראשי תיבות ממצוות שעשה, שעל ידי המצוות שעשה, נבראו מלאכים, ואתם שלח לעשו (הובא דבריו בספר חכמי וגאוני מרוקו ריש פרשת וישלח).

"ממש" ר"ת מ'יכאל מ'לכיאל ש'ננדיאל אותם שלח יעקב

עוד יש לפרש מהו מלאכים ממש, שבספר וזרע יצחק (טייב, ריש וישלח) כתב בשם המקובל הרש"ם, שאלו הם שמות המלאכים ששלח יעקב לעשו, מיכאל מלכיאל שננדיאל. ושמות נרמזים בתיבת "ממש" שהיא ראשי תיבות שמות המלאכים הנזכרים. גם נרמז הדבר בכרכות קריאת שמע של שחרית, שאומרים "עזרת אבותינו", והכוונה שהמלאכים עזרו ליעקב במלחמה עם עשו. וכשתחשב תמצא ש"עזרת" עולה בגימטריא, מיכאל מלכיאל שננדיאל, ונפלא.

לקח מלאכים כמנין "ממש"

ובס' תורת משה נתן (יונגרין, כאן, נדפס תרפ"ג) מבאר, שיעקב בא עם שלש מאות ושמנונים מלאכים, כמנין "ממש". ומדוע דוקא מספר זה? אלא מכיון שעשו בא ליעקב עם ארבע מאות כוחות טומאה, בשביל לגבור עליו, היה צריך יעקב אבינו ארבע מאות ואחד מכוחות הקדושה. והנה יעקב עם ד' נשיו עולים חמישה. ועוד אחד עשר ילדיו, עולה ששה עשר. ועוד היו עמדו חמשה רועים, כנאמר (להלן לב, יז) ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו, והלא היו שם חמשה עדרים (לב, טו-טז) של עזים, רחלים, גמלים, פרות אתונות, הרי שהיו לו חמשה רועים, רועה לכל עדר, ויחד

עולים עשרים ואחד. ועוד שלוש מאות שמונים מלאכים כמנין "ממש", יחד עולים ארבע מאות ואחד, ועל ידי כך התגבר יעקב על עשו.

יעקב שלח מלאכים "לפניו" שיחצצו בינו לבין עשו

עוד י"ל מהו אומרו "לפניו", שיעקב חשש שמא יצטרך להשתחוות לפני עשו, ולא רצה לעשות זאת, לכן שלח מלאכים שיעמדו בינו לבין עשו, כדי שישתחוה רק למלאכים, ולא לעשו, וזה שאומר "לפניו", שיעמדו לפני יעקב ויחצצו בינו לעשו. ואם תשאלנו והלא גם למלאך אסור להשתחוות כי להשתחוות למלאך לרוב הראשונים היא ע"ז גמורה, ולאדם מותר להשתחוות. וגם בזוהר פירשו שהשתחוה לגבי שכניה. יש ליישב ע"פ דברי הרקאנטי (פרשת יתרו) שתמה על יהושע בן נון איך השתחוה למלאך שנאמר (יהושע ה, יד) ויפול יהושע אל פניו ארצה וישתחו, וכן אברהם אבינו ע"ה שנאמר (בראשית יח, ב) וירא וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה. ותירץ כי בלבושם צורת אדם מותר להשתחוות להם כמו שמותר להשתחוות לאדם, מה שאין כן בפושטן המלבוש, והבן זה. עכ"ד. וה"נ צ"ל כאן שמכיון שהמלאכים היו נראים כבני אדם שהרי הם העבירו לו את המנחה לכן היה מותר להשתחוות אליהם, והעדיף יעקב להשתחוות להם ולא לעשו.

ודע שבקונטרס הראיות לריא"ז (סנהדרין ס"ה ע"א) כתב שלכתחלה ודאי אין להשתחוות ולעבוד המלאכים, שנראה כעובד ע"ז, אך אם נראה לו המלאך בשליחות הבורא ראוי להשתחוות לו כמו שהשתחוה יהושע למלאך שנראה אליו ואמר לו אני שר צבא ה', ע"כ. אלא שאין זה שייך כאן. ועי' עוד לקמן על הפסוק "והוא עובר לפנים" (ני"א).

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו אֲרֻצָּה שְׁעֵיר שְׂדֵה אֲדָוָם" (לב, ד)

הפרשה נדרשת על ראש השנה ויום הכיפורים

הרב דברי יואל (מסאטמר, וישלח אות ח') הביא את דברי הזוהר הקדוש פרשת אמור (דף צ"ט סוע"ב והלאה ברעיא מהימנא), בחודש השביעי באחד לחודש וגו', ביומא דראש השנה נפיק יצחק וקרא לעשו ואמר לו צודה לי צידה ועשה לי מטעמים וכו', ויעקב אזל באינון יומין דבין ראש השנה ליום הכפורים וישב בתשובה ושם עצמו בתענית, עד שבא יום הכיפורים ועשו בא וארבע מאות איש עמו, כל המקטרגין זומנו לקטרג עליהם. מיד וירא יעקב מאוד וייצר לו וכו', עד שנטל עצה ואמר אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני. ויקח מן הבא בידו מנחה... עזים מאתים ותישים עשרים וגו', והמקטרג ההוא הלך במנחה הזו ופרש מהם, ומה כתוב אחר כך ויעקב נסע סוכותה, כיון שישבו בסוכות הקדוש ברוך הוא שמח בבניו. עד כאן לשון הזוהר בקיצור. הנה שדרשו רבותינו את כל הפרשה על ראש השנה ויום הכיפורים, והמנחה לעשו על השעיר המשתלח. אמנם כמובן גם אין מקרא יוצא מידי פשוטו ויתפרשו הפסוקים הללו לפי פשוטו של מקרא.

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו אֲרֻצָּה שְׁעֵיר שְׂדֵה אֲדָוָם" (לב, ד)

מפרשה זו נלמד כיצד לנהוג עם בני עשו

כתב הרמב"ן (בראשית לב, ד - ריש וישלח) דיש בשליחות זו ששלח יעקב רמז לדורות, כי כל אשר אירע לאבינו עם עשו אחיו, יארע לנו תמיד עם בני עשו. וראוי לנו לאחוז בדרכו של צדיק, שנזמין עצמנו בהנהגתנו מול בני עשו המרעים לנו לשלשה דברים שהזמין הוא עצמו, לתפלה ולדורון ולהצלה, בדרך מלחמה לברוח ולהנצל. עד כאן. הנה שיש כאן לימוד דעת לדורות הבאים, להתנהג בהכנעה נגד עשו ובניו, ולא לבקש שררה ושלטונות.

וכמו שמצינו דבר זה במדרש (בראשית רבה פרשה ע"ח סי' ט"ו), שרבנו הקדוש נהג לקרות פרשת "וישלח" קודם שהלך אל הקיסר. ופירש הרמב"ן (בראשית לג, טו) שהיתה קבלה בידם שזו "פרשת גלות", ועל ידי הקריאה בפרשה זו, ילמד האדם עצה איך להתנהג כשהוא יושב בחברת עכו"ם, כשישים אל ליבו את הנהגת יעקב עם עשו. ולכן גם כשחזר רבנו הקדוש לביתו, סירב להתלוות בדרך עם עבדיו הרומאים של הקיסר, שכן מצינו ביעקב אבינו שסירב להתלוות עם עשו.

ומספר המדרש, שפעם אחת אירע שרבנו הקדוש לא קרא פרשת וישלח לפני שהלך לקיסר, והסכים להתלוות לביתו עם עבדי הקיסר, ולא הגיע לעכו, עד שהוצרך למכור את סוסו ומעילו לעבדי הקיסר כדי לשחדן. וכן איתא במדרש לקח טוב (ריש פרשת וישלח) אמר רבי יהונתן כל מי שרוצה לרצות מלך או שלטון ואינו יודע דרכם וטכסיסיהם, יניח פרשה זו לפניו, וילמוד הימנה טכסיס פיוסים וריצוים.

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו" (לב, ד)

עשו זורעו עמלק בכל הדורות עומדים עלינו לכלותינו

בפרשתנו מסופר שעשו מתאמץ להרוג את יעקב, ולכך מגיע עם ארבע מאות איש להפיק את זממו חס ושלום, אבל הקב"ה הסיט אותו והפך את ליבו. ועוד, שכבר קודם לכן כשהגיע יעקב אל מעבר יבוק, כבר ניסה שרו של עשו לעכו מלהכנס לארץ ישראל, וכמו שנאמר (בראשית לב, כה) ויוותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר. ופירשו חז"ל (בראשית רבה פרשה ע"ז סי' ג', ותנחומא סי' ח'), ויאבק איש עמו זהו שרו של עשו.

דבר זה שעשו זורעו ניסו למנוע לישראל נשנה וחזר על עצמו בהיסטוריה של עם ישראל בכמה מקומות ואלו הן: שכשהביאו את ארונו של יעקב ממצרים לקוברו במערת המכפלה, עשו לא נתן להם לקוברו שם, וכמובא במדרש (ילקוט שמעוני מ"ח, נ') שכיוון שהגיע למערת המכפלה אתא עשו וקא מעכב.

וכן בצאת ישראל ממצרים בדרכם לארץ ישראל, מגיע עמלק מזרעו של עשו ונלחם בהם, כדי שלא יכנסו לארץ ישראל, כמו שנאמר (שמות יז, ח) ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים.

וכן כשעם ישראל עמדו לסיים את הגלות הראשונה, בעודם עולים אל ארץ ישראל לבנין בית המקדש השני, קם עליהם המן מזרעו של עשו ורצה להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, כמו שנאמר (אסתר ג, יג) ונשלוח ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד.

וכן הגרמנים ימח שמם, שהם מזרעו של עשו [כפי שנוכח בהמשך] רצו להשמיד את היהודים. ולא להשאיר מהם שום זכר רחמנא ליצלן.

והביאור לכך הוא כפי שהגמרא (מגילה ו: אומרת, א"ר יצחק מאי דכתיב (תהלים קמ, ט) אל תתן ד' מאווי רשע, זממו אל תפק ירמו סלה. אמר יעקב לפני הקב"ה, רבונו של עולם, אל תתן לעשו הרשע תאוות לבו, זממו אל תפק, זו "גרממא" של אדום, שאלמלי הן יוצאין, מחריבין כל העולם כולו. עד כאן. ופירש רש"י (שם) גרממא, שם מלכות והיא אדום. עיין שם. ובהגהות הרב יעב"ץ (בגליון הגמרא) כתב, כמדומה רצונו לומר גרמניה, היא אשכנז שלנו. גם בהגהות הגר"א (על הדף) מגיה במקום גרממא גרמניה.

ובספר טיב השבוע (אביטן, מאמר תצוה עמ' 209) מביא בשם הגר"א בשם הילקוט (נח, ט) שהאומה הגרמנית הם מזרע עמלק. וכך מובא בספר איש על החומה (עמ' ק"ח), על הגר"ח זוננפלד, שבעת ביקור הקיסר הגרמני, יצאו כל העיר לקבל את פניו, חלקם מסקרנות וחלקם כדי לברך "שחלק מכבודו לבשר ודם", אולם הגר"ח לא יצא לראותו, כי אמר שמקובלני מהמהרי"ל דיסקין, שמסורת בידו מהגר"א שהגרמנים הם מזרע עמלק. ואיך אברך על מי שמצוים למחותו.

הריגת עשרת בני המן השניים - הגרמנים הרמוזים במגילה

נאמר במגילת אסתר (ט, ה והלאה): ויכו היהודים בכל אויביהם מכת חרב והרג ואבדן ויעשו בשונאיהם כרצונם. ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבדו חמש מאות איש ואת פרשנדתא ואת דלפון ואת אספתא ואת פורתא ואת אדליא ואת ארידתא ואת פרמשתא ואת אריסי ואת ארידי ואת ויתא עשרת בני המן בן המדתא צרר היהודים וגו', ותאמר אסתר אם על המלך טוב, ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום, ואת עשרת בני המן יתלו על העץ. ויאמר המלך להעשות כן ותנתן דת בשושן ואת עשרת בני המן תלו.

כל המתבונן בקטע זה מיד שואל:

א. מדוע האותיות תש"ז נכתבות באותיות קטנות והאות ו' [של ויתא] היא אות גדולה?

ב. כיון שמסופר שהרגו את עשרת בני המן, אם כן לשם מה מבקשת אסתר לתלות אותם?

ג. "את" בכל התורה בא לרבות, ואם כן צריך להבין את מי עוד באו כאן לרבות שכל שם מעשרת בני המן התנוססה המילה "את"?

בספרים להתעודן באהבתך (כאן) ובטיב הפרשה (אביטן, וישלח עמ' 290) מביאים מיומן נירינברג (מאת מרטין ג'לברט, בו מתעד את המשפט שערכו בנות הברית לגרמנים ותלייתם) שם מסופר אחרית דבר הנידונים. לבסוף, בין 30 בספטמבר ל-1 באוקטובר [יום הושענא רבה], הוציא בית הדין את פסקי הדין של אחד עשר הנאצים למוות בתלייה ואחד מהם התאבד. וצורך היהודים יוליוס שטרייכר ימ"ש קודם שנתלה הסתכל על עדי הראיה וזעק "חג פורים 1946".

בזוהר (פרשת צו לא ע"ב, קי"ד) כתוב, ביומא שביעאה של חג, הוא סיומא דדינא דעלמא, ופתקין נפקין מבי מלכא, וגבורן מתערי ומסתיימן דהאי יומא, וכו'. [פירוש, ביום השביעי של החג, דהיינו בהושענא רבה, הוא סיום הדין של העולם, ופסקי הדינים יוצאים מבית המלך והגבורות מתעוררות ומסתיימות ביום ההוא.]

לאור נתונים אלו ניתן להבין א. מדוע אסתר ביקשה שיתלו את עשרת בני המן לאחר שהרגו אותם. זאת כיוון שכוונתה היתה על העתיד, על עשרת הנאצים שיתלו. ומה מופלא שאחד עשר נדונו למוות, ואולם רק עשרה מהם נתלו, שהם כנגד עשרת בני המן, ואחד התאבד, והוא כנגד בתו של המן שהתאבדה כדברי הגמ' (מגילה טז. ועי' בילקוט שמעוני אסתר רמז תתרנח).

ב. התאריך תש"ז הינו התאריך שבו נתלו הגרמנים, ומה נפלא שהאותיות תש"ז בעשרת בני המן, הן אותיות קטנות. ואם תאמר מנין שהכוונה על האלף השישי? לכן נכתבה האות ו' אות גדולה, להורות על הכמות של האלפים.

ובזה יובן איך יצא מצורר היהודים שטרייכר שיום זה הוא "חג פורים 1946", וזה דבר שלא יאומן, שפירושו שבפורים שבשנת התש"ז זה התאריך שהיה בדיוק באותה שנה, אותו מאורע של פורים שהיה בימי מרדכי ואסתר שאז נתלו עשרת בני המן חזר על עצמו אף עתה בשנה זו, ונתלו עשרת בני המן שהם הגרמנים ימ"ש כן יאבדו כל אויבך ה'. אמן.

"וַיֵּצֵאוּ אֹתָם לְאֹמֶר כֹּה תֹאמְרוּן לְאֲדָנָי לְעֵשׂוֹ כֹּה אָמַר עֲבָדְךָ יַעֲקֹב עִם לְבָן גֵּרְתִּי וְאַחַר עַד עֵתָה" (לב, ה)

עם לבן גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי ולכן לא תוכל להרע לי

רש"י הקדוש, מפרש וזה לשונו, "גרתי", בגימטריא תרי"ג, כלומר עם לבן הרשע גרתי, ותרי"ג מצוות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים. עד כאן לשונו. דהיינו המילה "גרתי" עולה בגימטריא תרי"ג, לכך שלח יעקב לעשו לאמור, שאף בהיותו אצל לבן הרשע, תרי"ג מצוות שמר, ולא למד ממעשיו הרעים ולכן לא תוכל להרע עמדי.

והנה ידועים דברי רבנו המהרש"ו בשערי קדושה (ח"א שער א') שעל ידי קיום רמ"ח מצוות עשה, ממשיך אדם חיות וקיום לרמ"ח אבריו, ועל ידי קיום שס"ה מצוות לא תעשה, ממשיך חיות וקיום לשס"ה גידיו, נמצא שאדם שמקיים תרי"ג מצוות, על ידיהם מקיים ושומר את גופו. וכבר אמרו רבותינו ז"ל (שבת מט.) דכנסת ישראל נמשלה ליונה, מה יונה כנפיה מגינות עליה, אף ישראל מצוות מגינות עליהן. עד כאן. וזה שאמר יעקב לעשו הרשע, לא תוכל לגעת בי לרעה, שכן תרי"ג מצוות "שמרתי", ולא רק שמרתיים "שמירה" בעלמא, אלא קיימתים במצב של קושי ונסיונות, שהרי "עם לבן גרתי", ובכל זאת במשך כל עשרים השנים שהייתי עמו, תרי"ג מצוות שמרתי. ולכן אמר יעקב לעשו, ודאי לא תוכל לגבור עלי, כיון שהמצוות מגינות ושומרות עלי.

כיצד קיים תרי"ג והלא חיסר כיבוד הורים, קרבנות ומצוות התלויות בארץ?

ואם תשאלני ומה עם מצוות כיבוד הורים שלא קיימתי? כיון שאתה נשאת וכבדת את אבא, ואני מקיים מצות "ואהבת לרעך כמוך" ולכן אני אוהב אותך, נחשב לי הדבר כאילו קיימתי בעצמי. היות ועל ידי קיום מצות ואהבת בשלימות, נעשים האוהב והאהוב שותפים בענייני מצות הכורא, ונחשב לפני הקדוש ברוך הוא, המצוות של כלל ישראל, כאילו כל אחד ואחד קיים המצוה. (כ"כ בספר ליקוטי מהרי"א, ווינברג, פרשת וישלח, משם פתח עינים ח"א שארית יוסף עמ' קל"ב) והיות ויעקב אבינו לא נטר השנאה לעשו, ורצה להיות עמו באהבה, ממילא קיום מצות כיבוד אב ואם שעשה עשו, עולה גם ליעקב. ועוד הלא בצווי אבא הלכתי לישא אשה, ואם כן זהו כיבוד ההורים עשיית רצונם.

ואם עוד תקשה, הרי עדיין ישנן מצוות רבות שלא שייך לקיימן רק בבית המקדש. ויש מצוות רבות התלויות בארץ שאי אפשר לקיימן אלא בארץ ישראל. ואם כן כיצד אמר "תרי"ג" מצוות שמרתי, ולא שמר תרי"ג מצוות, אלא רק את חלקם?

אלא ידוע מה שאמרו חז"ל (מנחות דף קי.) מאי דכתיב (ויקרא ו, יח) זאת תורת החטאת וזאת תורת האשם. כל העוסק בתורת חטאת, כאילו הקריב חטאת. וכל העוסק בתורת אשם, כאילו הקריב אשם. עד כאן. דהיינו לימוד התורה של מצוות החטאת והאשם, מעלה על הלומד כאילו הקריבם. וכן הוא גם בשאר מצוות התורה, שעל ידי לימוד המצוה, נחשב כאילו קיימה, ובצורה זו קיים יעקב אבינו את כל תרי"ג מצוות, כיון שעסק בלימוד התורה של כולן. וכ"כ בס' תורת יחיאל (שלוזינגר, וישלח סי' תקס"א).

מנין תרי"ג המצוות אינו מופיע במפורש במקרא, רק בדרך רמז

וכידוע שהמנין של תרי"ג מצוות אינו מופיע במפורש במקרא, רק בדרך רמז, כמו כאן שנאמר "גרת" ועולה בגימטריא תרי"ג, שאמר יעקב אבינו ששמר תרי"ג מצוות. ובחז"ל מופיע מושג זה לראשונה במסכת שבת (דף פז.) מה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצוות, וכן הוא מופיע עוד כמה פעמים בש"ס. והמקור של מנין תרי"ג מצוות הינו במסכת מכות (דף נג:), דרש רב המנונא, שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמשה לאוין כמנין ימות החמה, ומאתים וארבעים ושמונה עשין כנגד איבריו של אדם. אמר רב המנונא מאי קראה [מהיכן זה נרמז בתורה]? "תורה" צוה לנו משה מורשה (דברים לג, ד), "תורה" בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי, "אנכי" ו"לא יהיה לך" מפי הגבורה שמענום. עד כאן. דהיינו "תורה" שעולה בגימטריא שש מאות ואחד עשר, אותם "צוה לנו משה", ועוד שתי מצוות "מפי הגבורה" שמענו במעמד הר סיני, הן שתי הדברות הראשונות, אנכי ולא יהיה.

החל מתקופת הגאונים קיימות בדינו רשימות של מנין התרי"ג מצוות. החיבור הראשון המונה את תרי"ג המצוות, נחשב ספר "הלכות גדולות" לרבנו שמעון קיירא ז"ל מראשוני הגאונים שבבבל, שחיבר חיבורו בשנת ד' אלפים ת"ק בערך, ואחריו נתחברו הרבה ספרים המונים את מנין המצוות, כמו רבי סעדיה גאון, הרמב"ם, החינוך, ספר מצות גדול (סמ"ג), ועוד. והמנין של תרי"ג מצוות שחיברו הגאונים ז"ל, חלקם חוברו בצורת מנין, אבל רובם חוברו בצורת שיר. השירים על מנין המצוות מכונים בשם "אזהרות", כמו ספר אזהרות לרבנו שלמה אבן גבירול ז"ל, וספר אזהרות לרבנו יצחק ב"ר ראובן אל ברצלוני.

"וַיֵּצֵא אֹתָם לְאָמֵר כֹּה תֹאמְרוּן לְאֲדָנָי לְעֲשׂוֹ כֹה אָמַר עֲבָדְךָ יַעֲקֹב עִם לִבְּךָ גֵרְתִי וְאַחַר עַד עֲתָה" (לב, ה)

יעקב שלח לעשו, שלבן המכשף הגדול לא הצליח להזיקני

בזוהר הקדוש (ח"א דף קס"ו ע"ב) הסביר שאמר יעקב לעשו, ידוע לך שלבן הארמי קולו ושמעו הולך בכל העולם, והיה מפורסם מאד שאסור להתעסק עימו ולהתקרב אליו, שלא היה אדם בעולם שיכול להנצל ממנו, מכיון שהוא היה מכשף גדול ואב בקוסמים ואבי אבות הטומאה, ואביו של בעור, ובעור אביו של בלעם הקוסם. וכמה שרצה להרע לי, לא הצליח. ועשה כל מיני אופנים בעולם להרע לי, כי היה כוחו גדול מאוד בפיו להרוג לכל מי שירצה, ובכל זאת לא הצליח עלי. ואם תאמר שרק זמן מועט לא הצליח להזיק לי. דע לך, עשרים שנה הייתי גר אצלו, כמו שכתוב (בראשית לא, מא) זה לי עשרים שנה בביתך, והיה מפחד ממני, ולא יכל להרע לי. ותדע לך, כי כוחות הטומאה הגדולים ביותר הן קליפת שור וקליפת חמור. ולכן כתוב בתורה (דברים כב, י), לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו, כי ברגע שאדם חורש בשור וחמור, הרי הוא מחבר את שתי הקליפות החזקות בעולם והן יכולות לכלות את העולם, ואומר יעקב לעשו, דע לך כי הקליפות הגדולות הללו, הן בידי "כחומר ביד היוצר". ולכן תחשוב טוב האם כדאי לך להרע לי, כי לא תצליח, שהרי יצאתי מלבן בלא שהצליח להרע לי בשום אופן, וכל מה שרצה לעשות לי לא הצליח.

עוד השיב לעשו, לא קיבלתי כלום בעולם הזה, אקבל רק בעולם הבא

ביאור נוסף אומרים העולם, אמר יעקב אבינו לעשו, על מה תלחם בי? הרי אני לקחתי את העולם הבא ואתה קיבלת את העולם הזה, כמו שבירך אותך אבא (בראשית כז, לט) הנה משמני הארץ יהיה מושבך. שמה תאמר, הרי יש לי נשים וילדים שור וחמור צאן ועבד ושפחה, כסף וזהב וכו'. דע לך כי כל זה הוא לי אמצעי כדי לקיים את המצוות, שהרי כדי לקיים את מצוות פריה ורבייה, הייתי חייב לישא אשה, ואני רציתי את רחל בלבד, אך לבן נתן לי את לאה, ושוב לקחתי את רחל שרציתי. ואת השפחות הביאו לי נשותי כדי להבנות מהן. וכיון שיש לי נשים וילדים, אני צריך כסף ורכוש כדי לפרנסם. וכן על זה הדרך, מוכרח אני בכל מה שאתה רואה, כדי לקיים תרי"ג מצוות, לזכות להגיע למקום ששייך לי, שהוא העולם הבא. ולכן אמר לו, "עם לבן גרתי", ותרי"ג מצוות שמרתי, ולכן יהי לי שור וחמור וכו', ומה לך להלחם בי (שופרא דיישראל פרשת ויצא עמ' מ"א).

עשו הביא את סמא"ל ולילי"ת העולים בגימטריא תרי"ג

עוד ביארו על פי דברי בעל המגלה עמוקות בס' מצת שימורים (שער המזווה) שהנה עשו בא להלחם ביעקב לא במלחמה פיזית בלבד, אלא גם במלחמה רוחנית, שהביא עמו את כוחות הטומאה הם, ס"מ ופלונית. והנה ס"מ עולה בגימטריא מאה שלושים ואחד (סמא"ל = 131), ופלונית עולה בגימטריא ארבע מאות ושמונים (לילי"ת = 480), ושניהם יחד עם שני הכוללים שלהם עולים שש מאות ושלוש עשרה. לכך השיבו יעקב ואמר לו, איני מתירא מכוחות טומאה אלו, כי יש לי כנגדם את תרי"ג המצוות שמגינות עלי.

"וַיֵּצְאוּ אֹתָם לְאָמֵר כֹּה תֹאמְרוּן לְאֲדֹנָי לְעֵשׂוֹ כֹּה אָמַר עֲבָדְךָ יַעֲקֹב" (לב, ה)

החנופה: מותר להחניף לרשע כשהשעה משחקת לו

בספר באר שבע (איילינבורג, סוטה מב ע"א) מביא מפרקי דרבי אליעזר (סוף פרק ל"ז) שהקשה ה' ליעקב כיצד אמר לעשו "עבדך יעקב" ועשית הקודש לחול? וכן ראינו שקראו לעשו "אדוני", והשיבו יעקב אני מחניף לרשע כדי שלא יהרגני. ע"כ.

עוד שנינו במדרש תנחומא (תולדות ס"ח) על הפסוק (בראשית כז, א) ויקרא את עשו בנו הגדול, ולמה קורא לו "בנו הגדול"? אלא למדנו שמחניפין לרשעים בשעתן, לפי שראה שהעולם הזה בידו, קרא לו בנו הגדול. אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, בעולם הזה לפי שהשעה ביד עשו אתם מחניפים לו, וכביכול אף מלכותי אינה מתבוססת. אבל לעתיד לבא אני פורע ממנו ומלכותי מתבוססת, שנאמר (עובדיה א, כ) "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו", ובאותה שעה "והיתה לה' המלוכה".

ואתן בה סימנא "מאהבה" ראשי תיבות מחנפין את הרשעים בעולם הזה.

והנה אמרו רבותינו זכרונם לברכה בגמ' (סוטה מא:) אמר רבי שמעון בן לקיש מותר להחניף לרשעים בעולם הזה, שנאמר (בראשית מו, ל) כראות פני אלוקים ותרצני. והנה יש לכך רמז נפלא שהמתבונן בדברי חז"ל יראה שמותר לאדם להחניף לחמשה, ואלו הם: רשע, אשה, יצר, תלמידו, רבו. וסימנך (בראשית מו, ל) אחרי ראותי את פניך, "ראותי" ראשי תיבות רשע אשה יצר תלמיד ורבו (ליקוטים מפרדס ח"ב עמ' שכ"ח אות ז).

בגנות החנופה וגודל איסורה

בגמ' מסכת סוטה (מא:) אמר רבי אלעזר כל אדם שיש בו חנופה, מביא אף לעולם, שנאמר (איוב לו, ב) וחנפי לב ישימו אף. ולא עוד אלא שאין תפילתו נשמעת, שנאמר (שם) לא ישועו כי אסרם. וכן שנינו במדרש (ילקוט שמעוני איוב רמז תתק"כ), עיין שם.

והנה הטעם שחנופה מביאה אף, לפי שהאל"ף בתחילה היתה נקראת "אף", ראה הקדוש ברוך הוא שאין העולם יכול להתקיים, הטיל את האות למד בתוכה, והוא לימוד התורה, והחנף שאין לימודו חשוב לימוד, לפיכך הסיר את האות למד מן האלף ונשאר לו "אף".

וכך אמרו עוד בגמ' סוטה (מא.) שישראל נתחייבו כליה על שהחניפו לאגריפס המלך, וזה למרות שהיה מלך וירא שמים וענו. כשהגיע אגריפס לפסוק, לא תוכל לתת עליך איש נכרי (דברים יז, טו) זלגו עיניו דמעות, מאחר שאביו לא היה מישראל, והמקרא הזה פוסלו מן המלכות. אמרו לו אל תירא אגריפס, אחינו אתה (אמו מישראל, רש"י). תנא משמיה דרבי נתן, באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כליה, שהחניפו לו לאגריפס, אמר רבי שמעון בן חלפתא, מיום שגבר אגרופה של חנופה, נתעוותו הדיינים ונתקלקלו המעשים, ואין אדם יכול לומר לחברו מעשי גדולים ממעשיך.

ארבע כיתות חשמ"ל אין מקבלים פני שכינה

עוד אמרו רבותינו ז"ל (סוטה מב.) אמר רבי ירמיה בר אבא, ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה, כת ליצים, וכת חנפים, וכת שקרנים, וכת מספרי לשון הרע. כת ליצים דכתיב (הושע ד, ה) משך ידו את לוציצים. כת חנפים דכתיב (איוב יג, טז), כי לא לפניו חנף יבוא. כת שקרנים דכתיב (תהלים קא, ז) לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה. כת מספרי לשון הרע דכתיב (שם ה, ה) כי לא אל חפץ רשע אתה, לא יגורך רע. צדיק אתה ה' לא יגור במגורך רע. עד כאן.

ובספר שני לוחות הברית (שער האותיות אות ש') מביא שראשי תיבות ארבע כיתות אלו הוא "חשמל", חנפים, שקרנים, מספרי לשון הרע, ליצים.

בספר מוסר חכמים השלם (שרים, וישלח עמ' רכ"ב) מובא בשם הזוהר, שאלו הארבע כתות פוגמות בארבע אותיות שם הוי"ה, כת ליצים פוגמין ביו"ד ומתמעטים מזונותיהם, וזה נרמז בפסוקם הני"ל, משך ידו את לוציצים, כי מהאות יו"ד המזון נשפע, שנאמר (תהלים קמה, טז) פותח את "ידיך", רמז לאות י' שממנה מגיע השפע. כת חנפים פוגמים באות ה"א הראשונה שבשם הוי"ה, ואילו כת שקרנים פוגמים בוא"ו, לפי שהוא"ו היא אות אמת. וכת מספרי לשון הרע פוגמים באות ה"א האחרונה שבשם הוי"ה.

וכתב הראשית חכמה (שער הקדושה פרק י"ב אות ב') בשם המקובלים, שד' כתות אלו מתגלגלים בארבע חיות טמאות, שפן, ארנבת, גמל, חזיר. וכנגד אלו יש ארבע קליפות למעלה, להעלות מעשה החוטא בארבעה דברים אלו ולהענישו בגיהנם לעד לעולם.

החננופה חמורה יותר מעבודה זרה

כתב הקדוש בעל ראשית חכמה (שער הקדושה פרק י"ב אות כ"ב) שהחננופה חמורה יותר מעובד עבודה זרה, שהיא עץ ואבן ושמש וירח וכו', אבל החנוף הוא עובד לממרה ה' יתברך ומורד בו. ועוד, כי העובד עבודה זרה עובד לדבר אחד, אבל החנוף אין קץ לנעבדיו. ועוד העובד עבודה זרה אין עניינו נסתר ונוהרים ממנו בני אדם, אבל החנוף אין כפרנותו נראית ובטוחים עליו.

כמה קשה החננופה

נאמר ב"תנא דבי אליהו" (רבא ט"ו כ"ט) חורשי רע, ומהפכי דברים, ומפטירי שפה, ומחליקי לשון עליהם הכתוב אומר (תהלים לה, ו) יהי דרכם חושך וחלקקות וכו'.

ו**כתב** רבנו בחיי בס' חובות הלבבות (שער ז' שער התשובה פרק ח') שאמר כבר אחד מן הצדיקים לתלמידיו אילו לא היה לכם עוון הייתי מפקח עליכם בדבר שהוא גדול מן העוון, אמרו לו מה הוא, אמר להם הגאות והחנוף.

וב**ספר** מעלות המדות (סוף המעלה הי"ב) כתוב בזה הלשון: בני, צאו וראו כמה קשה מדת החנוף, שכל מקום שהחננופה מצויה, שם גלות מצויה, שכך אמרו חכמינו זכרונם לברכה (סוטה מב.) כל עדה שיש בה חנופה לסוף גולה, שנאמר (איוב טו, לד) כי עדת חנף גלמוד. ולא עוד אלא שכל עדה שיש בה חנופה, מאוסה כנדה, שכן בכרכי הים קורא לנדה גלמודה. כלומר, גמולה דא מבעלה, כלומר פרושה מבעלה, והוא מלשון ויגמל. ולא עוד אלא שיש בו חנופה, אשה של גהינם אוכלתו כענין שנאמר (איוב טו, לד) ואש אכלה אהלי שוחד, שאין לך לא שוחד דברים ולא שוחד ממון שאין בהם חנופה. שכך אמרו חכמינו זכרונם לברכה (בראשית רבה פ"ה ס' ב'), כל המודה לרשע סופו נופל בידו או ביד בנו [או ביד בן בנו], שכן מציינו גבי חנניה בן עזור. ע"כ.

בני אם ראיתם חברכם נוהג שלא כשורה, הוכיחוהו בינו לביניכם, אולי ישמע לכם ויתחרט וישוב מדרכיו המכוערים. ואם הוכחתם אותו ביניכם ובינו פעמים רבות ולא שב, הוכיחוהו עוד, ולא תאמרו מה לנו ולצרה הזאת לגרום עלינו שנאה ואיבה ולהתקוטט עמו. הרי כבר נאמר (תהלים קלט, כא) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט. ואמרו חכמינו זכרונם לברכה (יומא פו:) מפרסמין את החנפים מפני חילול ה', שנאמר (יהווקאל ג, כ) ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו. ולמה נותן הקדוש ברוך הוא מכשול לפניו? כדי לפרסם מעשיו לכל, שאם יארע בו פורענות, ידעו הכל כי מעשיו הרעים גרמו לו, ולא ירננו אחרי מדת הדין.

ו**הנה** בספר מוסר חכמים השלם (שרים, וישלח עמ' רכ"ה) הביא את דבריהם וכתב שדבר זה נרמז בפרשתנו (בראשית לב, כה) ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר. "אבק" ראשי תיבות אקמצא בר קמצא, והגיע עוון זה עד כסא הכבוד זה בית המקדש, וזה רמו "וי - אבק", "וי" שנעשה על ידי "אבק", כי בגלל קמצא ובר קמצא נחרב הבית בשביל שנאת חנם, כי לא היתה שנאה ממש בין בעל הבית לבר קמצא, דאם לא הכי למה בא בר קמצא לביתו? אלא שנאת חנם היתה.

אופן אחר, "ויאבק" רמו לחרבן בית ראשון, שנחרב בשביל עוון עבודה זרה, ונרמז במילה "אבק" העולה בגימטריא "עגל", על שהעלו "אבק" עד שהחריבו בית המקדש, שנקרא כסא הכבוד, שנאמר (ירמיה יז, יב) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו.

אתה הראת לדעת כמה גדול עוון זה וכמה החמירו בו רבותינו זכרונם לברכה, ולכן צריך להזהר בו ולהזהיר ממנו, ויש מעט מזער מדורנו אלה שאין מחשיבין עוון זה לכלום, ואף אינם חושבים אותו כמו העבירות שאדם דש בעקביו, ואם כן כיצד יהיה נמחל להם וכיצד מתקבלת תפילתם, שנאמר (איוב כז, ח) כי מה תקות חנף בי יבצע וכו' הצעקתו ישמע אל, הכתיב (איוב יג, טז) כי לא לפניו חנף יבא. לכן צריך כל אדם להיות דוחק ונכנס, ולהתפלל ולחזור ולהתפלל עד שתתקבל תפילתו, וראשי תיבות יבצע יתפלל בוקר צהרים ערב.

"עם לִבְךָ גִּרְתִּי וְאַחֵר עַד עֵתָהּ. וַיְהִי לִי שׂוֹר וַחֲמוּר" (לב, ה-ו)

מי היה כ"שור וחמור"

כאמור רש"י פירש, עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים.

בספר טללי אורות (רובין, וישלח עמ' סב) מביא בשם הגרי"ד סולוביצ'יק, שבעת ששהה מרן הגרי"ז זצ"ל בקריניצא, פגש בו הראבינר של המבורג, ואמר לפניו דבר תורה זה, הנה לכאורה היאך זה יתכן במציאות לחיות עם רשע כלבן, ועם כל זה "תרי"ג מצוות שמרתי" לשמור ולדקדק על כל פרט, וכי לבן הרשע הניח לו לברך, להתפלל וכדו'?

על זה ענה יעקב "ויהי לי שור וחמור", שלבן שאצלו גרתי, הוא היה בעיני כשור וחמור, ולכך לא הושפעת ממנו כלל, כשם שמעולם לא שמענו על אדם שעבד ברפת 20 שנה שיעשה מו מה...

והנה אף שאין זה הפשט בפסוק, מכל מקום עצם הדבר נכון הוא. שאם האדם יתן איזו חשיבות לרשעים, הרי אז כבר לא יוכל לקיים את כל התרי"ג מצוות. וזאת בנוסף לזה שיש איסור לכבד ולהחשיב את הרשעים, ורק אם מחשיבים כ"שור וחמור" ופחות מזה, אז יתכן שיהיה מצב כזה של "לא למדתי ממעשיו הרעים".

"וַיְהִי לִי שׁוֹר וְחֹמֹר צֶאֱן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה" (לב, ו)

יש עימי נשמות חשובות ולכן לא תוכל להרע לי

כתוב במדרש אגדה (ריש וישלח סי' ה') יעקב השיב לעשו, דע כי יש עימי נשמות חשובות עד מאוד ולפיכך לא תוכל להרע עמדי, ורמזם כאן בפסוק:

"שור" - זה יוסף, שנאמר (דברים לג, יז) בכור שורו וגו'. "חמור" - זה יששכר, שנאמר (בראשית מט, ד) יששכר חמור גרם. "צאן" - אלו ישראל, שנאמר (יחזקאל לד, לא) ואתנה צאני צאן מרעיתי. "עבד" - זה דוד, שנאמר (תהלים קטז, ו) אנא ה' כי אני עבדך. "שפחה" - זו אביגיל, שנאמר (שמואל א, כה, יא) הנה אמתך לשפחה. "וַאֲרַבַּע מֵאוֹת אִישׁ עֵמוֹ" (לב, ז)

ארבע מאות הוא מספר אות ת', תצרפה עם "עשו" יעלה "תושע" למפרע

בפרשתנו מסופר שיעקב שלח שליחים אל עשו, ובשובם השיבוהו, "באנו אל אחיך אל עשו וגם הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו". ובגלל אמירתם זו נאמר, "ויירא יעקב מאד ויצר לו" וגו'. והדבר צריך תלמוד, לפי דברי רז"ל (בראשית רבה פרשה ע"ה סי' ד') שהיו השליחים מלאכים ממש, ששלחם הקדוש ברוך הוא לשמרו, אם כן למה הפחידוהו בדברים אלו, ולכל הפחות היה להם להרגיעו ולהוסיף אל תירא מעשו, כי אנחנו שלוחים לשומרך? רבנו יוסף חיים בספרו עוד יוסף חי (וישלח כאן) כתב ליישב זאת, שאמירתם שעשו בא עם ארבע מאות איש, היתה כדי שידע שלא יאמין בעשו, לפי שהוא עושה הכנה להרע לך. ויחד עם כך כאן בשרו אותו בשורה טובה בדרך רמז, ולזה אמרו ו"ארבע מאות איש" - "עמו" דהיינו תצרף את "ארבע מאות" שהוא האות ת', אל "עמו" - אל האותיות "עשו", ואז יעלה בידך המילה "תושע" למפרע. על דרך שאמר (ירמיה כג, ו) "תושע" יהודה, וישראל ישכון לבטח. הנה שבישרוהו, שאף על פי שהוא הולך לקראתך להלחם בך, אל תדאג מן הצרה הזאת, כי לבסוף "תושע" ממנה.

"וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיִּצַר לוֹ" (לב, ח)

חשש על הריגת עשו מפני שעתיד לצאת ממנו רבי מאיר

רש"י (כאן, וראה בראשית רבה פרשה ע"ו סי' ב') מפרש, "ויירא יעקב", שמא יהרג. "ויצר לו", אם יהרוג הוא את אחרים. **לכאורה** יש להבין, מדוע חשש יעקב פן יהרוג את עשו, הן בדין הוא שיהרגנו, וכמו שהורו רבותינו בתלמוד (סנהדרין עב). הבא להרגך השכם להרגו?

הסבירו המפרשים (הובא במעיינה של תורה כאן), כי הנה אמרו חכמינו (גיטין נו). על נירון קיסר, שהיה ממלכי אדום, ונתגייר ויצא ממנו רבי מאיר. וכידוע נקרא רבי מאיר בשם "אחרים", כאשר מצינו בתלמוד (הוריות יג סוע"א) שרבי מאיר מכונה "אחרים".

ולפיכך יש לומר, שאכן לא הוצר ליעקב שמא יהרוג את עשו, כי כן דינו של הרודף להורגו. אלא שהוצר לו על זרע טוב העתיד לצאת ממנו, הוא רבי מאיר, וזהו שכתב רש"י, ויצר לו שמא יהרוג את "אחרים", צר היה לו ליעקב אבינו שמא יהרוג את עשו, שממנו עתיד לצאת רבי מאיר המכונה בשם "אחרים".

ויצר לו שמא יהרוג את עשו, ואז גם הוא ימות כנבואת רבקה

שמעתי ממרן הראשון"צ הגר"ע יוסף זצוק"ל ליישב בדרך אחרת מדוע פחד יעקב, על פי משל: מעשה במלך צרפת שהיה לו יועץ חכם חרשים, חוזה בכוכבים ובקי באצטגנינות, והיה מגיד לו תמיד נסתרות ועתידות, ולכך המלך היה מאמין בו עד מאד לרוב חכמתו, ויעשירהו ויכבדהו. והנה יום אחד נהפך לב המלך עליו, על ידי הולכי רכיל שדיברו על היועץ לשון הרע מרוב קנאתם בו, שכאלו קשר היועץ קשר עם אויבי המלך להדיחו ממלכותו. תיכף גזר המלך אומר להביא לפניו את היועץ, ועלה בדעתו להכנס עמו בדברים טרם ירגנו כדין מורד במלכות.

והנה כאשר הובא החוזה בכוכבים לפני המלך, פנה אליו המלך בשאלה, האם יש בידך לחזות מה צפוי לך בעתות כאלה? ויאמר החוזה: יש ויש. אמר לו המלך, אם כן הגידה נא לי יום מותך? ויבהל החוזה מאד, שהרגיש כי רעה נגד פניו. ויתבונן לחשוב במשטר הכוכבים בלוחות שלפניו, ויעש כן בחכמה למראה עיני המלך, כאילו הוא רואה במשטר הכוכבים והמזלות. ואחר איזה רגעים השתנו פניו, והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו, ואת פיו פתח בחכמה, אדוני המלך, שני הכוכבים גילו לי כי סכנה גדולה מרחפת על ראשי, אולם צר לי מאוד, כי על ידי הכוכבים נודע לי שיום מותי יהיה לפני יום מותו של המלך מספר ימים, ולא על עצמי אני דואג, אלא על אדוני המלך כי קרב קצו, וקץ ממלכתו האדירה...

וישתומם המלך למשמע אזניו, כי דברי החוזה הטילו עליו אימה ופחד, ויירא לנגוע בו לרעה. כיון שכן נתן דעתו לעמוד על דברי הרכילות ששמע עליו ובתוך בירור הדברים הוציא לאור משפטו, ויצא זכאי לפני המלך. וישם המלך משמר להגן על היועץ בכל אשר ילך, כי האמין שדברי חזונו יבואו באחרית הימים, ולכך הוסיף שמירה על שמירתו כדי שיאריך ימים ולא יארע לו כל רע. ועל זה נאמר (קהלת ז, יב) החכמה תחיה בעליה.

והנמשל, הנה ידועים דברי חכמינו (סוטה יג.) שרבקה נתנבאה שיעקב ועשו ימותו ביום אחד, כמו שנאמר (בראשית כז, מה) למה אשכל גם שניכם יום אחד. ואף על פי שמיתתם לא היתה ביום אחד ממש, מכל מקום נקברו ביום אחד, שכאשר ערער עשו על קבורת יעקב במערת המכפלה, נטל חושים בן דן מקל והכה בראשו של עשו, ובא יהודה והשלים הריגתו כמו שכתוב (בראשית מט, ח) ידך בעורף אויבך. נמצא שדברי רבקה, למה אשכל גם שניכם יום אחד, נאמרו ברוח הקודש. ולכן "ויירא יעקב" - שמא יהרג, "ויצר לו" - שמא יהרוג, חששו שמא יהרוג אינה מפני מיתתו של רשע זה הרודפו ומיתתו בדיון, אלא חששו מוצדק הוא על עצמו, כי אז ימות גם הוא כאחיו, כאשר התנבאה רבקה.

"ויירא יעקב" על שלא קיים מצוות כיבוד אב ואם

בספר דעת זקנים מבעלי התוס' (ריש וישלח) מפרש ש"ויירא יעקב" יעקב אבינו לא היה מתיירא על מה שהוא יהרג חלילה ע"י עשו אלא פחד יעקב אבינו מפני הקטרוג, על שלא קיים במשך עשרים ושנים שנה מצוות כיבוד אב ואם, בזמן שעשו כן קיימה כל אותו הזמן. ובספר מלא העומר, ביאר שנרמז הדבר במילה "ויירא", כפי שנאמר (ויקרא יט, ג) איש אמו ואביו תיראו. "ויצר לו", על שום שנשא שתי אחיות לנשים, ומרמוז הדבר ב"ויצר", כנאמר (ויקרא יח, יח) ואשה אל אחותה לא תקח "לצרור". ומפני חששו זה חצה יעקב את בניו לשני מחנות, מחנה אחד של לאה וילדיה, ומחנה שני של רחל וילדיה, אמר לפחות ינצל מחנה לאה שלא נשאה לו באיסור ולא תסבול בגלל האחרת.

"וייצר לו" על פטירת אביו יצחק

בדרך אחרת מפרש הכלי יקר (כאן) בשם ספר תולדות יצחק, "ויצר לו", שהיה מיצר על מיתת אביו יצחק, וזאת כיון שאמר עשו (בראשית כז, מא) יקרבו ימי אבלי ואהרגה את יעקב אחי, לכך כשראה שעשו יוצא להורגו, חשב יעקב שבודאי אביו יצחק נפטר, ולכן התיר עשו לעצמו לצאת לקראתו ולהורגו.

"וייצר לו" על היראת שמים שלו

רבנו יצחק מוואלוז'ין בספרו פה קדוש (וישלח כאן, נדפס תר"ג) מיישב זאת בדרך אחרת, הן לצדיק אסור לפחד היות ועליו לבטוח בהקב"ה, ואם כן צריך להבין איך יעקב פחד מעשו? אלא שהיא הגורמת, "ויירא יעקב מאד" בגלל שיעקב פחד, אמר בליבו, סימן הוא שאין לי יראת שמים מספקת, אחרת אין לי לפחד כלל ולפיכך "ויצר לו" - נצטער על היראת שמים שלו.

ויש לתבל זאת מהמובא בחובת הלבבות (שער אהבת ה' פ"ו) מעשה בחסיד אחד שהלך במדבר ותעה בדרכו. לימים כששב לביתו שאלוהו, איך לא היה לך פחד בלילות כשהיית במדבר? אמר להם, אם יש לי פחד מה', אין לי עוד פחד, שכל הפחדים האחרים מתבטלים ממני. משל לאדם שפגש במדבר ארי וכלב, ממי הוא ירא? מהארי, ושוב פחד הכלב אינו עושה בו שום רושם. כך המפחד מהקב"ה, הפחדים האחרים אינם עושים בו רושם. וכן אמרו חכמי המוסר "פחדך הסיר ממני כל הפחדים". וזהו מה שכאן יעקב נתיירא, כיון שראה שהוא פוחד מאחרים, סימן שהפחד שלו מהקב"ה אינו בשלמות.

"וַיֹּאמֶר אִם יָבֹא עֲשׂוֹ אֶל הַמַּחֲנֶה הָאֶחָת וְהִפְחֵוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנֶּשְׂאָר לְפָלִיטָה" (לב, ט)

דרך היצר הרע להחשיב את האדם כחוטא בכדי שיפול לשאול תחתית

הרה"ק הדברי ישראל טויב זי"ע (וישלח כאן) המשיל את ה"יצר הרע" לדרכם של הגנבים שהיו בימים ההם. הגנבים היו עומדים ואורבים מחוץ לחנות, והאחד מהם, היה נכנס אל החנות וחוטף חפץ אחד ובורח. או אז היה הסוחר

רודף אחריו, ובין כך היו נכנסים כל חבורת הגנבים אל החנות ויבזו כל אשר לו. ומה יעשה סוחר פיקח בראותו אחד מהגנבים חוטף ממרכולתו איזה דבר? הרי הוא יאמר בלבו, יחזיק לו מה שכבר חטף, ולא יתפתה לרדוף אחריו ולהפסיד את כל רכושו. וישאר לשמור את החנות מכאן ולהבא, ועל ידי כך ירוויח ויתמלא ההיזק בכפלי כפליים. כך היא גם דרכו של היצר הרע, עיקר מטרתו לבלבל את האדם, להורידו מדרך הישר. לכך מה עושה היצר? מכשיל את האדם בחטא קטן, ומפתהו בחלקות לשונו, הן כבר חוטא אתה, נכשלת, ולא יעזור לך שמירה. והיה אם ישמע לו חס ושלום, משם דרכו מזומנת עד שאול תחתית. ובוהו מבאר את הכתוב בפרשתנו, "אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו", עשו הוא היצר הרע, והיה אם בא למחנהו והכהו בחטא אחד, שזוהי כל מטרתו, להכות את היהודי, עבודת היהודי היא "והיה המחנה הנשאר לפליטה" לשמור עצמו שלא להכשל בשום חטא נוסף, ולא יאבד לגמרי.

"וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לְפִלִיטָה" (לב, ט)

נבואת החפץ חיים על הפליטה "השואה"

יעקב אבינו שמר מרחק של יום בין מחנה למחנה, וכל זה מכיון שאמר אם יהרוג אותי עשו, גם באותו יום ימות עשו בעצמו, כדברי חכמינו (סוטה יג). שרבקה נתנבאה שיעקב ועשו ימותו ביום אחד, כמו שנאמר (בראשית כז, מה) למה אשכל גם שניכם יום אחד, וכיון שיש מרחק של יום בין המחנות, אז בודאי המחנה הנשאר יהיה לפליטה.

ראייתו של החפץ חיים הייתה למרחוק: כשעלה היטלר יש"ו צורר היהודים לשלטון בגרמניה (בשנת תרצ"ג 1933), פנה אחד מראשי הישיבה בראדין אל החפץ חיים בשאלה, מה יהיה עתה גורל אחינו בני ישראל, נוכח כוונת הצורר הגרמני להכחיד חס ושלום, את עם ישראל?

השיב ה"חפץ חיים" בקול רם ורועם, מטרה נפשעת זו לא תוגשם לעולם, צוררים רבים קמו עלינו לכלותינו, אך מעולם לא עלה בידיהם לגזור כליה על עמנו בארצות פזורינו, וכבר מרומז על כך בתורה: "והיה המחנה הנשאר לפליטה".

הבין השואל מתשובת החפץ חיים, שאמנם קרובה הסכנה המרחפת על קהילות ישראל באירופה, והוסיף לשאול: רבנו, באיזה קיבוץ יהודי יקוים בימינו "והיה המחנה הנשאר לפליטה"?

ה"חפץ חיים" הרהר מעט בעיניים עצומות, ואחר כך אמר, אף זאת מפורש בהפטרה לפרשת וישלח (עובדיה א, יז-יח) ובהר ציון תהיה הפליטה... והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום (וישרפו את בית עשו) ולא יהיה שריד לבית עשו" (הובא בספר מצמיח ישועות, עמ' כ"ו).

"קִטְנֵתִי מִכָּל הַחֲסִדִים וּמִכָּל הָאֱמֶת" (לב, יא)

הפרשה השמינית בפסוק השמיני

הנה בגמ' (סוטה ה.) נחלקו רב ורב נחמן בענין מדת הגאווה דרב ס"ל שצריך האדם להתנהג במדת הענוה ולהיות שפל. אולם לתלמיד חכם, מותר להתגאות שמינית שבשמינית מהגאווה, ואילו רב נחמן סבירא ליה לא מיניה ולא מקצתיה. וכ"פ הרמב"ם (פ"א מהל' דעות ה"א). ע"ש. ושמעתי משם הגאון מווילנא זצ"ל (ס' קול אליהו סוטה אות רכ"ד ע"ש), שמפסוקנו יש רמז וסיוע לדברי רב נחמן. הנה פרשת וישלח, היא הפרשה השמינית, והפסוק השמיני בה הוא "קטנתי מכל החסדים", וזה שאומר שמינית שבשמינית ומלמדך שאפי' אם הוא תלמיד חכם, מ"מ אפילו גאווה מועטת לא יתגאה, אלא יהיה כיעקב אבינו שהקטין עצמו ואמר קטנתי מכל החסדים, כסברת רב נחמן (שם) שחלק על רב ונקט, לא מינה ולא מקצתה, דכתיב תועבת ה' כל גבה לב. כלומר אף לתלמיד חכם אסורה הגאווה ואפי' מעט מן מעט.

הר סיני היה שמינית שבשמינית של הר תבור

בספר חנוכת התורה (השל, בליקוטים אות ר"ז, נדפס תר"ס) כתב על מאמר רז"ל (ילקוט שמעוני יתרו רמז רפ"ד) שהניח הקב"ה כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני, וקשה, כיון שהענוה עיקר, אם כן מדוע השרה שכינתו על הר סיני, הן סוף סוף הוא הר, היה לו לבורא להשרות שכינתו על מקום מישור ונמוך שאין בו אפילו משהו גאווה? ותירץ, שההר הגבוה שבהרים הוא הר תבור, והר סיני היה שמינית שבשמינית מגובהו של הר תבור. וזהו הטעם של דברי רב בגמרא שאמר שצריך להיות לו לתלמיד חכם שמינית משמינית מגאווה, כשם שהשרה השם יתברך שכינתו על הר סיני שהוא שמינית שבשמינית מהר תבור.

"כי במקלי עברתי" (לב, יא)

מטה זה יהיה לעתיד ביד מלך המשיח

בילקוט שמעוני (תהלים רמז תתס"ט) מובא שמטה זה היה ביד יהודה והיה ביד אהרן והיה ביד משה, והיה ביד דוד והיה ביד כל מלך, והיה ביד מלך המשיח. וזה לשון המדרש על הפסוק (תהלים קי, ב) מטה עוזך ישלח ה' מציון. איזה מטה זה? מטה של יעקב, שנאמר כי במקלי עברתי את הירדן הזה. והוא המטה שהיה ביד יהודה, ומטף אשר בידך. והוא המטה שהיה ביד משה, ומטה האלהים בידו. והוא המטה שהיה ביד אהרן, וישלך אהרן את מטהו. והוא המטה שהיה ביד דוד, שנאמר ויקח מקלו בידו. והוא המטה שהיה ביד כל מלך ומלך עד שחרב בית המקדש ונגנז, ועתיד לימסר ביד מלך המשיח, ובו עתיד לרדות את אומות העולם, לכך נאמר מטה עוזך ישלח ה' מציון. אמר רבי לוי, כל פעולות טובות ונחמות שעתיד הקדוש ברוך הוא ליתן מציון. עד כאן לשונו.

"הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא והפני אם על פנים" (לב, יב)

מהי הנהגתו של יעקב הן היה גבור וברגע יכל להכניע את עשו?

הנהגתו של יעקב אבינו בפרשתנו צריכה תלמוד, מדוע פחד יעקב כל כך, הן הלא היה גיבור חיל, כמו שדרש רבי יוחנן במדרש רבה (בראשית רבה פרשה ע', ס' י"א) על הפסוק (בראשית כט, י) ויגש יעקב ויגל את האבן מעל פי הבאר, שיעקב אבינו גלל את האבן, כמי שמעביר את הפקק מעל פי הצלוחית. למרות שלצורך הסרת האבן באופן הרגיל, היו דרושים לכך מספר רועים לרוב גודלה וכובדה, מכל מקום יעקב לבדו גלל את האבן בקלות. וכן עוד נאמר (בראשית לב, כד) ויקחם ויעבירם את הנחל, ורש"י (שם, ומקורו ממדרש בראשית רבה פרשה ע"ו ס' ט') שעשה יעקב עצמו כגשר והעביר את הבהמות ואת המטלטלים מקצה הנחל אל העבר השני. ומי גבר יוכל עשות זאת?! ומלבד כל זאת, הלא כתוב במדרש שרבקה שלחה עם יעקב כמה אנשים גבורים כשברח מעשו ואם כן מדוע פחד יעקב? וביותר יקשה והלא הקדוש ברוך הוא הבטיח לו (בראשית כח, טו) ושמתוך בכל אשר תלך, ואם כן מה צורך בתפילה זו?

ניתן ליישב זאת בדרכו של המגיד מדובנא בספרו אהל יעקב (וישלח עה"פ ויירא יעקב) שבאמת יעקב לא חשש מעשו, כי ידע שברגע אחד יש ביכולתו לנצח את עשו ושרו. אלא שכל מעשיו וכל הנהגתו כאן, היו למען הדורות הבאים.

וכדרכו ביאר זאת על פי משל: מעשה בעיר אחת שהיו בה כמה חולים הזקוקים לרופא, אולם באותם זמנים לא היה רופא בנמצא. הרופא הקרוב ביותר עמד לשירותו של שר העיר שהיה לו רופא אישי, אך מקום מגורי השר היו הרחק מאד בעיר אחרת, כך שלא היתה דרך לשכנעו לבא לעירם. והנה בעיר זו היה גר איש שהיה יקר ונכבד ואהוב על השר. והוא הצטער בצרתם של החולים, אך לא היה בידו לעשות מאומה. יום אחד חש בכאב ראש קל, אשר ידע שתכף יתרפא ממנו במהרה, מה עשה? הגדיל את מחלתו לעיני רואיו, והיה גונח וצועק אוי אוי, עד כי סברו שמחלתו קשה עד מאוד. השמועה על מחלתו "הקשה" עשתה לה כנפים, עד שהגיעה אל השר, ובשמוע זאת כי ידידו נפל למשכב ומצבו רע, באהבתו אותו, מיד שלח אליו את רופאו האישי, והוא "רפאהו". וכיון שהגיע אל עירם, באותה הזדמנות הרופא ביקר אצל שאר החולים, והעלה מזוור למחלתם. בני ביתו של האישי, שידעו את האמת, השתוממו עליו ועל מעשהו, על שום מה הטריח את הרופא, ולשם מה התנהג בדרכו זו? והלה השיבם, מטרתו היתה לא למעני, אלא כדי שהרופא יגיע לעיר, ואז כבר ירפא את אנשי העיר החולים.

והנמשל, הקדוש ברוך הוא הביט על הדורות הבאים ועל המאורעות שיבואו עליהם, וראה שלא יהיו להם הרבה זכויות כדי להושיעם מצרתם. על כן ברוב חסדו, גילגל דוגמת המאורעות האלו על האבות, כדי שהם על ידי תפילתם ישיגו ישועות מאיתו יתברך, ותפילתם תשפיע גם על הדורות הבאים.

ועל כן אמר יעקב אבינו "הצילני נא מיד אחי", כי ראה והבין שכל מקרה וצרה אשר קורה לו, הינו לנס ואות לדורות הבאים, שיקרה גם להם כמקרה הזה כדמותו וכצלמו, לכך תפילתו היתה מכוונת גם לדורות הבאים. והשם יתברך שמע את תפילתו והבטיח שהוא יושיעם בזכותו של יעקב אבינו, דהיינו שיושיע בעתיד את עם ישראל בזכות יעקב. ובזכות כך, גם עם ישראל ניצלו מבני בניו של עשו, עמלק והמן וכיוצא בהם. וכאשר רמז בעל הטורים (כאן) שראשי תיבות "הצילני נא מיד" הן המן.

"הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא והכני אם על בנים" (לב, יב)
גם כשהרשע נראה כאח, צריך להיזהר ממנו

יעקב מתפלל לקדוש ברוך הוא, הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו פן יבוא והכני אם על בנים. וקשה מדוע כפל את דבריו ואמר, מיד אחי מיד עשו?

אלא ידוע שעשו הוא אדום ככתוב בתורה (בראשית לו, א), והמטרה שלו היא חס ושלום להעביר את ישראל מן העולם. לכך פעמים בא בכח הזרוע על ידי חרבות ופצצות... ופעמים כשרואה שאי אפשר לו לנצח את ישראל, כי הם הולכים בדרך ה' ושומרים תורה ומצוות, אז בא בדרך האהבה ואחזה כדי להחטיא את ישראל, ומביא להם מתנות של אופנה חדשה, פלאפונים אייפונים אינטרנט, כדי להחטיא את הנשמה ולבטל אותם מן המצוות, ועל ידי זה יכול להכות בהם חס ושלום. ולכן כפל יעקב אבינו את תפילתו וביקש, הצילני נא מיד "אחי", היינו הצילני ממנו אף אם הוא "אחי" שנוהג עימי באחזה, והצילני ממנו "מיד עשו", גם אם הוא נוהג עימי כעשו הרשע, התפלל יעקב על שתי דרכים אלו.

ואמרו רבותינו משל למה הדבר דומה, לרוח ושמש שהתווכחו כוחה של מי רב יותר, ומי יוכל להסיר את בגדיו של האדם. הרוח אמרה הן כוחי רב ואני יסיר את בגדיו, באה הרוח בעוז אולם האדם לא הסיר בגדיו, שבה ובאה הרוח ביתר חוזק וביתר עוז, ולא יכלה, וככל שבאה בעוצמה גדולה יותר, אדרבה לא די שהאדם לא הסיר את בגדיו, אלא שעוד הוסיף להתלבש ולהתכסות יותר. באה השמש ואמרה אני לא צריכה להלחם בכח, אלא אנהג בנחת, הוציאה השמש את קרניה וחיימה את האיש, וכך לאט לאט הוריד האדם בגד אחרי בגד.

וזה שהתפלל יעקב - "הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו פן יבוא והכני אם על בנים". תציל אותי בעיקר מהאהבה של עשו הרשע.

עשו קרא לאחד מבניו "אחי" כדי שיוכר להרוג את אחיו

בדרך אחרת יש לפרש את כפילות הדברים בתפילה של יעקב "מיד אחי מיד עשו", על פי פירוש הרוקח על התורה (וישלח דף רמ"א) שכתב דבר נפלא מאד בשם מדרש אגדה:

כשברח יעקב לחרון מפני עשו, נולד לו לעשו בן, וקראו בשם 'אחי', כדי שלא ישכח מה שעשה לו יעקב. וציוה עשו לבנו, שבכל מקום שיפגע ביעקב יהרוג אותו, לכך התפלל יעקב אבינו "הצילני נא מיד 'אחי' מיד עשו", שאין זו כפילות אלא בקשה שיצילו ה' משני אנשים, מעשו ומבנו "אחי".

והנה מה שמצינו בש"ס כמה תנאים ואמוראים שנקראו בשם 'אחי', כגון רבי אחי בר חנינא (שבת דף ע"ט), רבי אחי בר יאשיה (קידושין דף ע"ב), ולכא' איך יתכן שיקראו בשם שנקרא איש רע? אלא שיש לחלק, שהתנאים והאמוראים היו שמם 'אחי', וכפי מה שהיה שגור בפי כל בר בי רב. אבל בנו של עשו היה שמו 'אחי', וככתוב כאן, נמצא שהם שני שמות שונים.

"ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו" (לב, יד)

לקח "מן הבא בידו" מהצאן שהסכימו ללכת לעשו, וי"א שלקחם בכח

צריך להבין מהי הכוונה במילים "מן הבא בידו"? והמכוון בזה (ע"פ בית יעקב, חדאד, וישלח אות כ"ד), כי יעקב שלח לעשו צאן, אך הצאן לא רצו ללכת לעשו, כיון שהם גילגולים ולא רצו ללכת לרשע כזה [ואמר האדמו"ר מקווינין, אני הייתי אחד מהצאן ואני זוכר את השירה ששר יעקב אבינו, ואחרים זוכרים את השוט שהיכה בהם], ולכן יעקב לקח מהצאן רק את מי שרצה ללכת לעשו, אלו שלא היו מגולגלים, ולכך נאמר, ויקח "מן הבא בידו" מנחה לעשו אחיו, שלקח את אלו שבאו בידו, דהיינו שהסכימו ללכת.

השפת אמת (ליקוטים וישלח כאן) מפרש "מן הבא בידו", על פי הכתוב (מלכים א, יח, כג-כה) על אליהו הנביא ונביאי הבעל, שבחנו למי תרד אש מן השמים ותאכל את קרבנו הוא האלהים, ולכן לקחו שני פרים, פר אחד להקריב להקב"ה ופר אחד להקריב לבעל. ובמדרש (בראשית רבה פרשה כ"ג סי' ט') שהפר שעלה בגורל נביאי הבעל לא רצה ללכת ושיקריבו אותו על גבי המזבח של העבודה זרה, ובא אליהו ואמר לו גם אתה מקדש שם שמים, שלא יצא אש לנביאי הבעל, ושמע כך והלך.

וגם פה אומרים בדרך דרש: כשרצה לשלוח מנחה לעשו, העיזים לא רצו ללכת, כיון שעד עכשיו הם היו תחת רשות הצדיק ועכשיו ילכו לרשותו של הרשע? ולכן נאמר "ויקח מן הבא בידו", שלקחם בחזקה בעל כרחם, שאמר להם אתם חייבים ללכת בשביל שתצמח לי מזה טובה כדי שעשו יתרצה לי.

נלמד מפה, עד כמה יהא לאדם חשק להיות במחיצת הצדיקים ויראי ה', אם אפילו הצאן של יעקב לא רצו ללכת ממנו, כי התאוו להיות במחיצת הצדיק, ולכך הוצרך לקחתם בעל כרחם.

"מן הבא בידו" הוא נץ שהמלכים והשרים צדין בו ונישא ביד

בדרך נוספת שמעתי משם רבנו תם ז"ל (הובאו דבריו בדרשות מהר"י אבן שועיב פרשת וישלח כאן) לפרש מהו "מן הבא בידו", פירוש ממה שדרך האדם "להביא בידו", והוא הנץ שקורין אותו בלעז אסטוב, שהמלכים והשרים מוליכין אותו בידם לצוד בו עופות, והוא דבר חשוב מאוד בעיניהם, לפי שצדין בו בלי פריסת מכמורת ופח ומצודה, ויעקב ידע בעשו אחיו כי היה איש שדה ויודע ציד והוא דבר החשוב בעיניו לכך נתנו לו במתנה.

"הבא בידו" הוא הצאן שבאו ליעקב ע"י שפיצל המקלות "בידו"

פירוש אחר אומר רבנו יוסף חיים ע"ה בספרו עוד יוסף חי (וישלח ד"ה ויקח מן הבא) שיעקב ראה שלבן מרמה אותו ואינו נותן לו כלום מהצאן, לפיכך נהג גם הוא לרמות את לבן על ידי שפיצל את המקלות בשקתות המים, שילדו לו עקודים נקודים וברודים. והנה בראשונה נולדו לו מצאן לבן, ואחר כך הנולדים היו גם אמותיהם שייכים לו. ויעקב אבינו דקדק לשלוח לעשו דוקא את אלו הראשונים שנולדו מצאן לבן, לפי שלא חל עליהם שם קדושה, אבל הצאן שנולד לו אחר כך, ובבעלותו היו גם האמהות כיון שחלה עליהם קדושה לא רצה לשולחם. ולפיכך דיקדק לשלוח דוקא "מן הבא בידו", דהיינו מאלו שהובאו לידו קודם שנולדו האחרים.

עוד יש לומר על דרך זו, שכיון שהצאן הזה בא לו ברמאות, לא רצה בהנאה מהם, ושלח אותם מנחה לעשו אחיו, וזה שנאמר "ויקח מן הבא בידו", את מה שהגיע לו על ידי התחבולות שעשה "בידו", אותם שלח. אבל אלו שבאו בדרך טבעית על ידי העדרים עצמם, אותם הוא השאיר אצלו כיון שהגיעו לו בהיתר גמור.

רואים מכך עד כמה זהירות צריך האדם בממון חברו, שיראה שכל ממנו יבוא לו בהיתר גמור בלי שום פקפוק.

"ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו" (לב, יד)

יעקב שלח לעשו מת ורגליו בתוכו

איתא במדרש פליאה (מובא בן איש חי דרושים כאן), יעקב אבינו שלח לעשו אחיו מת ורגליו בתוכו. והוא פלאי מה כוונת המדרש? שמעתי מפי מו"ר חכם יוסף עדס זצ"ל, שפירש כוונת המדרש, ששלח לו "מרגליות", שהנה המילה מרגליות מתחילה באות מ' ומסיימת באות ת', יחד יוצאת המילה "מת", וביניהן נמצאות האותיות "רגליו", וזהו ששלח לו "מת ורגליו בתוכו" היינו ששלח לו מרגליות.

"עזים מאתים ותישים עשרים" (לב, טו)

כשיבוא המשיח עשו יחזיר ליעקב הכל, ולכן נתן לו זכרים ונקבות, שיחזיר לו גם את ולדותיהם

בספר נפלאות מתורתך תמה, על שום מה בכל הדברים ששלח יעקב אבינו ע"ה הקפיד לשלוח זכרים ונקבות. וצריך להבין מה בכך אם היה שולח את כולן זכרים או כולם נקבות?

ידוע המעשה המפורסם במסכת תענית (דף כה.) בר' חנינא בן דוסא שעבר אדם ליד פתח ביתו ושכח שם תרנגולים ומצאתן אשתו של ר' חנינא בן דוסא, ואמר לה אל תאכלי מהביצים שלהם, והתרבו מהביצים תרנגולים, והיו מצערים אותם, ומכרן, ובכסף קנה עיזים. פעם אחת עבר אותו אדם שאבדו ממנו התרנגולים ליד ביתו של ר' חנינא בן דוסא, ואמר לחברו כאן הנחתי תרנגולין שלי. שמע ר' חנינא, ואמר לו יש לך בהן סימן? אמר לו, כן! נתן לו סימן ונטל את העיזים. עד כאן.

והנה יעקב היה חייב להביא לעשו את כל המנחה הזו, כדי שלא יהרוג אותו, לפיכך מנחה זו היא גזל בידו של עשו אף שנתנה לו יעקב במתנה. לכן אמר יעקב, אמנם עכשיו אני אנוס לתת לו את המנחה והמתנה הזו, אבל בעתיד בעת בא המשיח, הוא יהיה חייב להחזיר לי את הכל כי גזל הוא בידו, לפיכך אשלח לו זכרים ונקבות, ואז כשיבוא משיח צדקנו עת יצטרך עשו להחזיר לי את הקרן, יוצרך אף להחזיר לי את כל ולדותיהן שיעשו עד אז.

וזה שאמר דוד המלך ע"ה בתהלים (פרק עב, י) מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו, דהיינו, שיצטרכו להשיב את כל המנחה עם כל החשבון.

וזה שאמר הנביא (עובדיה א, כא) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו, לפי שיצטרכו לעשות משפט וחשבון על כל הבהמות שצריך עשו להביא, מיום שנתנם לו יעקב עד אותו היום.

יעקב איש ת"ם שלח בע"ח כמנין ת"ם לעשו הנקרא מ"ת

בספר ליקוטים מפרדס (וישלח חלק הרמוז אות ד') כתב שיש רמז במה שיעקב שלח לעשו עזים מאתים, ותישים עשרים, רחלים מאתים ואלים עשרים, שהנה מנין כולם עולה בסך הכל ארבע מאות וארבעים, שהם בגימטריא "תם". כי שלח אותם יעקב איש "תם" (בראשית כה, כז), ושלחם לעשו הרשע הנקרא בהיפוך אותיות "מת", כמו ששנינו בברכות (דף יח:): שרשעים בחייהם קרואים מתים.

"וְרוּחַ תְּשִׁימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר" (לב, יז)

התפלל יעקב שאם יגזרו צרות על בניו ישים להם רווח בנייהן

במדרש בראשית רבה (סוף פרשה ע"ה) מהו "וְרוּחַ תְּשִׁימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר"? אמר יעקב לפני הקדוש ברוך הוא, רבונ של עולם, אם יהיו צרות באות על בני, לא תביא אותן זו אחר זו, אלא הרווח להם מצרותיהם. באותה שעה נשא יעקב את עינו וראה את עשו שהוא בא מרחוק ותלה עיניו למרום ובכה וביקש רחמים מלפני הקדוש ברוך הוא, ושמע תפילתו והבטיחו שמושיען מכל צרותיהן בזכותו, שנאמר (תהלים כ, ב) יענך ה' ביום צרה, ישגבך שם אלהי יעקב. עד כאן לשונו.

"כַּדְבַר הַזֶּה תִּדְבְּרוּן אֶל עֵשָׂו בְּמִצְאָכֶם אֹתוֹ" (לב, כ)

יעקב מסר לשלוחיו שם קדוש להנצל מעשו

איתא בגמרא ברכות (סא:): "בשעה שהוציאו את ר' עקיבא להריגה זמן ק"ש היה והיו סורקים בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך אמרתי מתי יבוא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד יצתה ב"ק ואמרה אשריך ר"ע שיצאה נשמתך באחד אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה זו תורה וזו שכרה ממתים ירך ה' ממתים וגו' אמר להם חלקם בחיים יצתה בת קול ואמרה אשריך ר"ע שאתה מזומן לחיי העוה"ב".

החיד"א (בספרו פתח עינים על הגמ' שם) כתב וזה לשונו, שמעתי שפירשו המקובלים ז"ל (לבסוף מצא שכן הוא במקדש מלך סוף משפטים דף צ"ז ע"ב משם הרמ"ז), כי בפסוק (דברים ו, ה) "ואהבת את ה' אלהיך", יש שם קדוש, והוא סופי תיבות "כהת". וזה השם מועיל להציל מכל צרה. וזהו שאמרו לו תלמידי רבי עקיבא "עד כאן"? כלומר, שהיה לו להמשיך ולומר "ואהבת" וכו', ולכוון בשם הנזכר וינצל. והוא השיב, כל ימי הייתי מצטער וכו', והיה מאריך באחד, ולא רצה לכוין בשם הנזכר משום חפצו לקדש שמו.

וזה רמזו רבותינו ז"ל במאמרם בילקוט (שמעוני תהלים רמז תרמ"ג) ויבטחו בך יודעי שמך (תהלים ט, יא) מהיכן? מן "לא עזבת דורשיך השם" עד כאן, סופי תיבות "עזבת דורשיך ה'" הוא השם הנזכר ("כהת"), ובוזה יבטחו הצדיקים שלא תאונה אליהם רעה.

וזהו שאמר יעקב, "כדבר הזה תדברון", ראשי תיבות שם הנזכר "אל עשו במוצאכם אותו", ועל ידי זה לא יוכל להזיק לכם.

"וַיִּקַּח אֶת שְׁתֵּי נַשְׂיוֹ וְאֶת שְׁתֵּי שְׁפָחוֹתָיו וְאֶת אֶחָד עֶשֶׂר יְלָדָיו" (לב, כג)

סדר הפסוק בכוונה מכוונת

כתב החזקוני (כאן, בתוספת נופך) מי שישים לב לסדר הפסוק יראה, שבראש השיירה שם יעקב את נשיו, אחר כך את שפחותיו ואחר כך את ילדיו, ואילו בפרשת ויצא כתוב (לא, יז) וישא את בניו ואת נשיו על הגמלים, הנה שקודם היו הבנים ואחר כך הנשים, וצריך להבין את פשר השינוי?

ויש לומר שכל מעשיו של יעקב אבינו היו מדוקדקים ומחושבים כנשר הלוקח את גוזליו על כנפיו, ולא כשאר העופות הלוקחים את גוזליהם ברגליהם, כדי שאם מישהו יזרוק עליו חץ, החץ יפגע בו ולא בגוזליו. לכן כשבא יעקב אל מול עשו, הקדים את הנשים לילדים, לפי שהיה חס על בניו יותר מעל נשיו, שאם יבוא עשו להרוג, עדיף שיהרוג את הנשים בהתחלה. אבל כשברח מבית לבן ולבן היה מאחוריו, שם את הבנים בהתחלה והנשים לבסוף, שאם כשירדוף אחריו לבן יפגע בהם, יפגע בנשיו תחילה.

"וַיִּזְתֶּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ וַיֵּאבֶּק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר" (לב, כה)

מהות המלחמה של יעקב בשרו של עשו

בספר מעשה הגדולים (אבידני, וישלח סי' ג' עמ' תנ"ט) מביא שבפרשתנו מסופר שיעקב העביר את משפחתו את נחל יבק, אבל אחר כך חזר כיון ששכח פכים קטנים. באותה שעה ראה יעקב את המלאך שרו של עשו, שנברא מכיבוד אב ואם שעשה עשו, והיה מציל את עשו מכל רע. ויעקב אבינו ברכו לשלום, כי לא ידעו. אז שם המלאך אצבעו על האדמה ותגעש ותרעש הארץ ויצא ממנה אש לזהות ולהבה בוערת. וכראות יעקב כך, אמר לו האם בזה אתה מפחידיני? תזהר לך ואל תגע בי כי אינני מפחד מאש, וכבר זקני אברהם ניצול מאש, וגם כתוב (עובדיה א, יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה, כי כבר נולד לי יוסף [והרי המשך הפסוק הוא, ובית עשו לקש, ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו, כי ה' דבר]. ואתה לך לך למקום אחר ותעשה לך כשפים כאלה. אז (בראשית לב, כה) ויאבק עמו במלאך ה' עד עלות השחר, ויעקב היתה לו חרב חגורה על מתנו, כי החרב ההיא היתה של מתושלח הנתונה לו מן השמים (ככתוב בילקוט ראובני פרשת בראשית משם מדרש אגדה) ששם ה' חקוק עליה. ובמותו נתנה לנח הצדיק עד אברהם, והוא נתנה ליצחק בנו, והוא נתנה ליעקב כששלחו לפדן ארם אצל לבן, כי חרב זו היתה לה סגולה גדולה מאד והורגת את כל מיני המזיקין, כי בזמנים ההם היו המזיקין הרבה, ומתושלח שמו מעיד עליו כך "מת-שלח", ושלח זה כלי זין וחרב הוא, ובה היו מפחדים בני האדם ממי שיש בידו חרב כזו. וכראות המלאך את החרב ההיא, אז פחד מאד מיעקב, וזהו שאמר יעקב על שכם (בראשית מה, כב) לקחתי מיד האמרי ב"חרבי" ובקשתי. והיה כראות המלאך כי לא יכול לו, אז נגע בכף ירכו ותקע ממקומה. ויאחזו יעקב את המלאך ולא נתנו לזוז ממנו. ובקש ממנו המלאך לעזבו, כי עלה השחר והגיע זמן לשורר לפני ה' (כדאיתא בחולין דף צא:), ולכן הואיל נא ושלחני. ענה לו יעקב, לא אשלחך כי אם ברכתני, ותודה לי על הברכה שלי, הן גם אברהם זקני באו מלאכים אצלו וברכוהו. ואמר המלאך ליעקב אני לא באתי לברכך, ובאותו רגע התחילו המלאכים לומר שירה לפני ה' וגם הוא אמר שירה כי לא הרפה ממנו יעקב, וישמע יעקב את השירה ההיא ותחי רוח יעקב כשמעו השירה ההיא מפי המלאך, אז ירד מלאך רפאל בדבר ה' מן השמים וירפא את יעקב בירכו.

אז ענה המלאך ואמר ליעקב (כדאיתא בפרקי דר"א פרק ל"ז), הנה אתה נדרת נדר לאמר (בראשית כח, כב) שתעשר לקב"ה מכל אשר לך, ולא עשרת עד היום את בניך אשר לך. אז קם יעקב ולקח את ראובן דן גד ואת יוסף ויצגם לבד כי הבכורות מקודשים. ולקח גם את לוי בנו, שהוא אחד מעשר ואמר הנה העשירי יהיה קודש לה' ונהיה לוי קודש לה'. והמלאך שרו של עשו עודנו ביד יעקב כי תפש בו, ואמר לו יעקב (בראשית לב, כז) לא אשלחך כי אם ברכתני, והכריחו והודה לו על הברכות, ואמר לו, יעקב יעקב עזוב אותי ואני שמעתי כי ה' יבא לברך אותך בבית אל ויהי שמך ישראל ולא יעקב, כי אני עשו ולבן לא יכלנו לך. וירף יעקב ממנו ויעבור את הנחל, ויבא אצל נשיו ובניו ויסדרם ללכת בדרך הלאה, וישם את השפחות וילדיהן ראשונים ואת לאה וילדיה ואת רחל ואת יוסף אחרונים כי חביבים הם יותר, והוא עבר לפניהם כי אמר טוב לי שאני אהרג ראשון ואל אראה במות הילדים, וזהו מה שאמר דוד המלך בתהלים (קג, יג) כרחם אב על בנים, ולא נאמר כרחם אם על בנים, כי האב הוא המחנך את הילדים יותר וגם מרחם עליהם יותר מהאם, והוא שתמה יואב לדוד (כדאיתא בבראשית רבתי וישלח לג, ג) למה כתב אדוני בספר תהלים כרחם אב על בנים ולא כרחם אם על בנים. עד כאן. (ועיין עוד שם).

"וַיִּזְתֶּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ וַיֵּאבֶּק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר" (לב, כה)

יעקב חזר על פך שמן ניסי ששימש לדורות עולם

שנינו בחולין (דף צא:). אמר רבי אלעזר שנשתייר על פכים קטנים. דהיינו יעקב שכח שם פכים קטנים וחזר עליהם ואז תפסו מלאכו של עשו ונלחם עמדו. ופך קטן זה שעליו חזר יעקב טיבו מה הוא, ועל שום מה חזר עליו ומה חשיבות יש בו? ביאר השפתי כהן (מגורי האר"י וישלח, ומקורו מהמדרש שהביא רבנו בחיי) וזה לשונו, כשסידר יעקב את האבנים תחת מראשותיו והשכים בבקר ומצאן אבן אחת. ונתבצר לו הכד של שמן ויצק על ראשה, וחזר הכד ונתמלא. אז ידע יעקב שהוא מזומן לגבוה, אמר אין זה ראוי להניחו כאן, וזהו השמן שימשחו בו את המשכן וכליו והמזבח אהרן ובניו וכל המלכים. ועדיין כולו קיים, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (הוריות יא: עה"פ שמות ל, לא) זה לי לדורותיכם, והוא כד השמן של הצרפית, שאמר לה אליהו (מלכים א, יז, יד) כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר, והוא השמן של אשת עובדיה הנביא. וכשראה יעקב כך שכל הנסים עתידים להיות בו סיכן עצמו והביאו, כך מצאתי. עד כאן.

מדוע חזר יעקב על פכים קטנים

בדרך אחרת ביאר החתם סופר (הובא בספר להתענג, עמ' 302) על שום מה חזר יעקב על פכים קטנים? היות ויעקב אבינו מדתו מדת ה"אמת". ואמת בגימטריא 441 ואם נוסיף לאמת את ה"פך" שמספרו בגימ' 100, נקבל 541 שהוא עולה בגימטריא "ישראל". ודבר זה ראה יעקב לתקן בשובו על "פך" קטן באותו מקום. אבל בא שרו של עשו ובלבלו, לכך נאמר "ותקע כף", "כף" הן אותיות "פך", היינו שמנע ממנו להוסיף את הפך לאמת. אך ניצחו יעקב אבינו, לפיכך לא הסכים לשחרר את המלאך עד שברכו והודה לו וקרא את שמו "ישראל".

"וַיִּזְתֶּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר" (לב, כה)

אברי יעקב הם כנגד המצות ובוזה רצה לפגוע

"וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ", המלאך חיפש באיזה אבר מאברי יעקב יוכל לפגוע בו, ולא מצא, כי יעקב אבינו היה שלם במצוות, והמצוות הן כנגד רמ"ח אברים ושס"ה גידים ומגינות עליהן, וכמו שכתב רבנו המהר"ח בס' שערי קדושה (ח"א שער א'). מה עשה? (שם לב, כו) וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו. ומבאר הזוהר הקדוש (ח"א דף ק"ע ע"ב) שבזה יכל לו, כיון שהשר של עשו ממונה על גיד הנשה ולכן הוא שולט בגיד הנשה, ושם היכה אותו.

עד עלות השחר עד קץ הגאולה

והיו נאבקים, "עד עלות השחר" עלות השחר רמז לקץ הגאולה, שעד אז יתאבק עשו עם יעקב, "וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ" שהיו מעלים אבק עד לב השמים (זוהר ח"א דף קס"ה ע"ב עד כסא הכבוד הוא מקום המשפט, וכן פירש רש"י בשם מנחם).

זכות שמירת הברית שמרה על יעקב אבינו

עוד יש לרמוז "אבק" ראשי תיבות אות ברית קודש, לרמז שבזכות ששמר יעקב על אות ברית קודש ניצל. (וכיוצ"ב כתב החת"ס בדרשותיו ח"ג קי"ט, ב' ובעוד מקומות)

"וַיִּזְתֶּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר" (לב, כה)

מלחמת המלאך ביעקב היתה לטובתו

ידוע שיעקב אבינו היה יפה תואר דיוקנו כעין דיוקן של אדם הראשון (ב"מ פד). והיה לבוש בגדי מלך ומטה בידו וסיבבו מן השמים שיאבק עמו שרו של עשו. ויעקב אבינו כל הלילה נאבק עימו והתעייף מאד וכולו נתמלא באבק. ולכן כשפגש עשו את יעקב, נדמה היה לו כי נעשה יעקב איש זקן, עוטה מעיל כולו אבק, צולע על ירכו ופניו מלאות פחד ורעדה, וכל הלילה לא ישן, כי בלילה נלחם עם המלאך ונחלש מאד, ותארו מפחיד ומזעזע לב, ועשו חשב לפגוש עשיר גדול וחזק וסוסיו רצים לפניו, וכאשר ראה את יעקב כך, אמר כבר עברו עשרים שנה משקיבל את הברכות ועדיין לא התקיימו בו, אם כן כנראה כבר לא יתקיימו הברכות בו, הן אבא אמר (בראשית כו, כט) הוה גביר לאחיק, והנה הוא חלש ותשוש. אבא אמר (שם) ישתחוו לך בני אמך, והנה אדרבה הוא השתחוה לי, ואם כן אין לי לקנא בו.

עיקר מלחמת היצה"ר הוא על לימוד התורה

כתב רבנו אלחנן וסרמן זצ"ל בקובץ מאמרים ואגרות (ח"א מאמר עקבתא דמשיחא אות ה' עמ' רח"ץ) מעשה אבות סימן לבנים (עי' סוטה דף לד. ורמב"ן בראשית יב, ו) לפיכך בסיפורי התורה אגורות כל תולדות הימים של העם העברי. והנה הפרשה הזו היא כנגד עקבתא דמשיחא, עיין שם.

והחפץ חיים (על התורה, וישלח לב, כו) "וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו" עמד על דברי הזוהר (ח"ג דף נ"ב ע"א) דויגע בכף ירך יעקב, הם תמכין דאורייתא. עד כאן. וביאר את הזוהר, ששרו של עשו התאבק עם יעקב על הברכות, כי גם לו חלק בהן, הלא אח עשו ליעקב. ויעקב טען שרק לו הברכות, בשביל בניו שעתידים לקבל את התורה. ולכך לא היה מענה לשרו של עשו. אך טען שבסוף הגלות ההמון יתעצל מלהחזיק בידי לומדי התורה, וממילא יבטלו התלמידי חכמים מלימודה. וזהו (לב, כו) ותקע כף ירך יעקב, כי כשם שהירך מעמיד את הגוף, כן מחזיקי התורה מעמידים את לומדיה. וזו כוונת הזוהר, בכף ירכו אלו תמכין דאורייתא, שכיון שתומכי התורה יפסיקו לתמוך בה, טען שרו של עשו, שגם לעשו חלק בברכות. ותשובתו (לב, כו) "בהאבקו עמו", שאף על פי שבטלו תומכי התורה, יעקב בעצמו התאבק בעצמו, היינו שלומדי התורה בעצמם יתאבקו בעזו ובתעצומות להחזיק בתורה אף ללא תומכיה. עד כאן.

ויש לעמוד ולהבין מדוע נאבק המלאך עם יעקב שהיה האחרון שבאבות, ולא נאבק כבר עם אברהם אבינו? זאת משום שמלאכו של עשו יכל לסבול את אברהם אבינו עמוד החסד, ואת יצחק אבינו, שפשט את צוארו למזבח. אבל את יעקב אבינו שהוא עמוד התורה, את זה מלאכו של עשו אינו יכול לסבול בשום פנים ואופן. ללמדנו, כי עיקר השתדלות המלחמה של היצר הרע היא על לימוד התורה.

"ויבא יעקב שלם" - שלם ר"ת ש'בתאי ל'בנה מ'אדים

זוה שכתוב (להלן לג, יח) "ויבא יעקב שלם" אמרו רבותינו (בראשית רבה פרשה ע"ט סי' ה') "שלם" בגופו. "שלם" בממונו. "שלם" בתורתו.

ופירש רבי שמשון מאוסטרופולי (בספרו ליקוטי שושנים ליקוט מ"א) שישנם שבעה כוכבי לכת וסימנם "שיצם - חנכל" והם שבתאי, צדק, מאדים, חמה, נוגה, כוכב, לבנה. ארבעה מהם מורים על הטובה וסימנם "נצחח", ראשי תיבות, נוגה, צדק, כוכב, חמה. ושלושה מהם מורים על הרעה וסימנם "שלם" ראשי תיבות, שבתאי, לבנה ומאדים. שבתאי - מענישה את הגוף, לבנה - מענישה את מי שלא עוסק בתורה, ומאדים מעניש על הממונו. וזה שכתוב "ויבא יעקב שלם" שלם ראשי תיבות שבתאי לבנה מאדים, דהיינו שלם מכל מידה רעה שלא פגעה בו כלל.

סגולה להנצל מצרה

ולכן עם ישראל שעוסקים בתורה הקדושה, אין יצר הרע יכול להכנס בהם, וגם מי שהולך לעבוד, הוא מקיים מצוה להביא פרנסה לביתו, ואם הוא גם לומד תורה, אף פגע לא יכול להתקרב לנשמה שלו. כי יש לו נשמה טהורה ולה יש חשמל, ונשמה "פניאל", שזה אור מיוחד השומר אותו מכל צרה. ולכן כשהאדם בצרה חס ושלום (כ"כ בספר קרו לודו, סקלי, בנפש דוד סי' קע"ז), צריך לקרוא בתהלים את הפרק (כ, ב) 'יענך ה' ביום צרה, לפי שבפרק זה יש "חש" אותיות, ו"מל" תיבות, יחד יוצא "חשמל", שכאמור הוא אור מיוחד לשמירה מכל צרה. וזוה, זכה יעקב מפני שהיה איש תם יושב אהלים, היינו שיושב ולומד באהלה של תורה (כמבואר בתרגום ובמדרשים), ולכן זכה לקבל את הברכות ולהינצל מעשו אכיו.

"וַיֵּאָבֵק אִישׁ עַמּוֹ עַד עֲלֹת הַשָּׁחַר" (לב, כה)

עיקר חפץ השטן שנתאחד עם הגשמיות ומלחמתנו לתפוס רק ברוח

המלבי"ם, מבאר שיעקב אבינו התעלה התעלות רוחנית גדולה והפשיט את החומר מעליו, עד שנעשה רוחני לגמרי והוכן לקבל את הנבואה. וזה הנאמר "ויותר יעקב לבדו", לפי ש"יעקב" היינו השם הרוחני שלו, והוא נשאר "לבדו" ללא הגשמיות שלו. אולם מה ש"התאבק איש עמו" זה החומריות שהתאבקה עמו, בכדי שלא יתפשט ממנה, מפני ש"איש" זה הכוונה החומר. אך יעקב נלחם והצליח. ולכך נאמר על יעקב "לא יכול לו", היינו שיעקב פשט מעצמו את החומריות ובוה הצליח לנצח את השטן.

והנה מכיון שכבר אמרו חז"ל (בראשית רבה פרשה ע' אות ו') מעשה אבות סימן לבנים, ובכל דבר ודבר שבעולם יש כח עליון שמנהיג אותו, ויש שר לכל אומה ואומה. מה שנאמר (להלן לב, כו) שהמלאך תקע את כף ירך יעקב בהאבקו עמו. הרי זה רומז על זמן עקבתא דמשיחא, שבשעה הזו יהיה השטן שולט הרבה בעולם, שהרי כמו שכף הרגל היא בסוף הגוף, כך בסוף הימים יהיה הרבה יצר הרע בעולם, וצריך להשתדל הרבה כדי לנצח אותו, כי שרו של עשו ישתדל בכל כוחו להתחבר עם ישראל ולהיות עמהם עם אחד, ויצליח בכך חלקית, כנאמר "ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עימו", ולפיכך בימים אלו אנו עומדים במבחן גדול לקיים בעצמנו (במדבר כג, ט) הן עם לבדד ישכון, ולבסוף נצליח, כפי שלבסוף ניצח יעקב את שרו של עשו.

ובדרך זו יש לבאר את המשך הפסוק "עד עלות השחר" היינו, עד שיעלה השחר לישראל שתהיה ישועת ישראל, שהוא דומה לשחר, כי הגלות דומה ללילה, ובגלות אומות העולם ומלכות הרשעה הם נאבקים עם ישראל כדי להטעותם מדרך ה' כנאמר (שיר השירים ז, א) שובי שובי השולמית שובי ונחזה בך, היינו שאומות העולם קוראים לנו שובו אלינו ונחטא יחד. ועם הידיעה שהסוף קרוב והנצחון שלנו קרוב, כנאמר "עד עלות השחר" עוד נוסף חיילים לתורה ולתעודה, להתקרב יותר אל אבינו בוראנו, ולבוז לשטן ולסטרא אחרא ולאומות העולם החפצות "להתאחד עמנו".

"וַיֵּאבֶק אִישׁ עֲמוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר" (לב, כה)

כל שישראל עושים ומצליחים בעולם הזה בזכות מלחמתו של יעקב אבינו

במדרש שיר השירים רבה (פרשה ג' ס' ב') רבי יודן אומר תרתי, כל הרוכלות שישראל עושין ומצליחין בעולם הזה בזכות אותו האבק של יעקב אבינו. וכל פרקמטיא שישראל עושין ומצליחים בעולם הזה בזכות אותו אבק של יעקב אבינו. רבי עזריה אמר תרתי כל המלחמות שישראל עושים ומצליחים בזכות אבק של יעקב אבינו. וכל תורה שישראל עושין בזכות יעקב אבינו. עד כאן דברי המדרש, ומה מפליאים הדברים.

"וַיֵּאבֶק אִישׁ עֲמוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר וַיֵּרָא פִּי לֹא יָכַל לוֹ וַיִּגַע בְּכַף יָרְכוֹ" (לב, כה-כו)

המלאך אחז בגיד הנשה

פשט הפסוק צריך ביאור מה כוונתו, והנה בפרקי דר' אליעזר (פרק ל"ו) מתוארת התאבקות זו של יעקב אבינו עם שרו של עשו, ואיתא שם: "רצה יעקב להתגבר עם המלאך, והפילו לארץ, מה עשה המלאך אחז בגיד הנשה שעל כף הירך ונשה גיד הנשה שלו".

על מה התאבקו

הגמרא (חולין צא.) אומרת בשעה שנאבק שרו של עשו עם יעקב העלו אבק עד כסא הכבוד, והפירוש הוא שכל אחד נאבק על דעותיו והראה את כוחו וגבורתו בפיו כדרך המתאבקים כשזה קם זה נופל.

והנה יעקב אבינו שהיה מסתכל באספקלריא המאירה, ראה מראש מה שיקרה לבניו עד סוף כל הדורות, ואז הראה לו שרו של עשו שכוונתו היא להסית ולהדיח את ישראל מאמונתם, ועל כך היתה מלחמתם וכדלהלן.

המלאך פיתה את יעקב לכפור בכורא ועקב סתרו על ידי "עלות השחר"

הכלי יקר (בד"ה מיד, וקדמו רבנו בחיי) פירש את המילה "ויאבק", על פי הכלל שהאותיות אחה"ע מתחלפות, לפיכך האות א' כאן מתחלפת באות ח' וכאילו נאמר "ויחבק", ללמדנו שהמלאך שרו של עשו רצה להיות "חבוק" בו, כדי שיעקב ימשך אחריו ויכחיש את האמונה בכורא העולם. ולכך ממשיך הפסוק "עד עלות השחר", כי עלות השחר מוכיח שיש מנהיג לבירה הוא הסובב את השמש, ובוה מכירים בחוש שיש בורא ומנהיג לעולם ויוצאים מכלל טעות, וכמו שכתוב באברהם שהכיר את בוראו על ידי שהתבונן בגלגל השמש, וכמו שנאמר (ישעיה מא, ב) מי העיר ממזרח צדק, שזה נדרש על אברהם (זוהר בראשית דף פ"ו ע"א). וזוהי המרגלית הטובה שהיתה תלויה בצוארו של אברהם (ככתוב בילקוט שמעוני רמז ק"ו), שהיה מזכה הרבים ומפרסם את אלהותו יתברך ומחזיר את הבריות בתשובה שלמה על ידי שמוכיח להם את האמונה. וכשמת, לקח הקב"ה מדה זו של הוכחת האמונה ותלאה בגלגל חמה. זאת אומרת שעל ידי שישתכלו בשמש יהיו חוזרים בתשובה, כי רואים את גדלות הבורא מהגלגל חמה. ומה משמשויו כך, הוא בכבודו על אחת כמה וכמה. וזהו "עד עלות השחר", כי כשהאיר היום יעקב הסתכל בשמש שהיה בה הוכחת האמונה, ובוה סתר את טענות המלאך, ובוה ניצח יעקב את המלאך והוא עזבו.

"וַיֵּרָא פִּי לֹא יָכַל לוֹ וַיִּגַע בְּכַף יָרְכוֹ" (לב, כו)

יעקב נגע בכף ירכו בכדי לבדוק האם הוא מלאך

במדרש תנחומא הישן (במבוא עמ' קכ"ו, ונוכר בקצרה בבעל הטורים כאן) מובא טעם נפלא מדוע נגע המלאך בכף ירך יעקב: שבכל אותו הלילה התאבק המלאך עם יעקב, ולא יכול לו, אמר המלאך, שמא זה מלאך כמותי? אראה אם הוא מלאך או לא. מיד נגע המלאך בארכיבותיו של יעקב, להבחין אם יש לו קפיצת כף, שהרי אין למלאך לא כף ולא חוליות, לפי שאין להם ישיבה, כדכתיב (זכריה ג, ז) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. הרגיש המלאך שיש ליעקב קפיצת כף, אמר, ודאי אדם הוא, אלך ואקע כף ירכו.

המלאך הצליח לפגוע בכף ירך יעקב מפני שנשא שתי אחיות

טעם נוסף כתב רבנו בחיי (כאן בד"ה ודבר ידוע), שהמלאך הצליח לפגוע בכף ירך יעקב רק מפני שנשא שתי אחיות בחייהן, והיה העונש במקום החטא. ובספר שפתי כהן (מגורי האר"י, להלן לב, לג עה"פ על כן לא יאכלו) הוסיף עוד, שהרי אמרו חז"ל במסכת מגילה (דף יג.) אין אשה מתקנאה אלא בירך חבירתה, ולכן נענש בירך.

בבעל הטורים (כאן) כתב, שהמלאך נגע בכף ירך יעקב כדי להטיל בו מום ובוה לפוסלו מן עבודת הכהונה, שקנה יעקב הבכורה מעשו, והעבודה היתה שייכת לבכורים, ורמז לדבר "בכף ירכו" בגימטריא "לפוסלו מכהונה".

"וַיִּזְרַח לִּי יַעֲקֹב לְבַדּוֹ... וַיֹּאמֶר לֹא אֶשְׁלַחְךָ בִּי אִם בְּרַכְתָּנִי... וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֹאמֶר עוֹד שְׂמַךְ בִּי אִם יִשְׂרָאֵל" (לב, כה-כט)

סוד גדול טמון בחזרת יעקב לקחת פכים קטנים שעי"ז ניצח את השטן

כתב רש"י (ומקורו מהגמ' במסכת חולין דף צא.) וזה לשונו: ויותר יעקב, שכח פכים קטנים וחזר עליהם. עד כאן לשונו. והדברים צריכים תלמוד על שום מה היה צריך לחזור על פכים קטנים?

ופירשו רבותינו (עי' בס' ליקוטים מפרדס וישלח דרוש ד') שעשה כן כדי לתפוס את השטן. שהנה "פכים קטנים" עולה בגימטריא שלש מאות חמשים ותשע, בדיוק גימט' שטן. אלא שדבריהם צריכים ביאור. ויראה בס"ד לבאר את דבריהם שבפכים קטנים אלו היו ניצוצי קדושה, וברגע שיעקב היה מברר אותם מיד הייתה באה הגאולה.

ולפי דרך זו יש להוסיף ש"ישראל" עולה חמש מאות ארבעים ואחד, ו"יעקב" עולה כמנין מאה שמונים ושנים, והנה ההפרש שבין יעקב לישראל, עולה שלוש מאות חמשים ותשע, כמנין "שטן", לומר שלא יאמר עוד שמך יעקב, אלא שם ישראל הכולל את השטן ומבטלו.

"וַיֹּאמֶר שְׁלַחְנִי בִּי עֲלֵה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֶשְׁלַחְךָ בִּי אִם בְּרַכְתָּנִי" (לב, כז)

המלחמה על החודשים

בספר אמרי נועם (הורו"ק, דרוש לחנוכה עמ' שכ"ה) מבאר שעשו לקח את חודשי תמוז ואב שהם בחינת נצח והוד [דנוק'] שהם כנגד העיניים, ורצה לקחת גם את חודשי טבת ושבת, שהם בבחינת נצח והוד [דז"א] ובבחינת העינים, ולכן רדף אחרי יעקב, וזה שכתוב (לב, כז) ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני, "אם ברכתני" עולה בגימטריא שבע מאות עשרים ושלש, כמנין גימטריא "טבת שבת", והיינו שיעקב דרש משרו של עשו לוותר על חדשים אלו.

עוד נאמר בתורה (לב, כט) "לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל", והנה מילות הפסוק "יעקב" "ישראל" גם הן עולות בגימטריא כמנין "טבת שבת", דהיינו ששרו של עשו הסכים עמו שחדשים אלו לא ישלוט בהם.

"וַיִּזְרַח לִּי הַשָּׁמַשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלַע עַל יְרֵכּוֹ" (לב, לב)

השקיעה לצורך הזריחה

רש"י (כאן) מפרש את הפסוק בשם מדרש אגדה (והובא בבראשית רבה פרשה ע"ח ס' ה') ויזרח לו, לצרכו, לרפאות את צלעתו... ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע, מיהרה לזרוח בשבילו. עד כאן. דהיינו שהקב"ה היטה את השמש ממסלולה פעמיים לצורכו של יעקב, בראשונה כשיצא מבאר שבע, הקדים את שקיעת החמה כדי שישן בבית מלונו של הבורא בהגיעו אל הר המוריה (כפי שכתב רש"י בראשית כח, יא). ובשנית כאן, שהקדים להוציא את החמה, כדי לרפאות את יעקב, ובוה השלים את השעות שהיו חסרות לעולם.

רמז נפלא בפסוקנו מובא בשם בעל ה"שבט מוסר", שיש בו כדי להטיף טללי תחיה וחיוזק לכל אלו שנראה להם כי שקעה עליהם החמה שלא בעונתה, אנשים שהיו להם זמנים טובים יותר, וכיום כל מצבם ומעמדם חושך ואפילה, ואינם רואים כל אור בחייהם. שהרי אצל יעקב אבינו ראינו ששקעה החמה, ולמראית העין היה נראה שהפסיד ב' שעות מאור היום. ברם לפי האמת אותה השמש ששקעה וחדלה מהאיר על הארץ, הייתה בוקעת ועולה לו כש"ותקע כף ירכו", כשהוא בעצמו היה צריך לה בסוף הכ"ב שנה, כשהיה צולע על ירכו אז הקדימה לזרוח ב' שעות קודם זמנה כדי לרפאותו. נמצא שמה שהיה נראה לעיניים כרעתו, היה בעצם לטובתו ולעזרתו. ובאמת כך הם כל הקשיים, הם הם בעצמם "זריחה" עבורו.

אריה טורף במסיכה

שמענו על כך משל שהביא הגה"צ רבי פינחס רוזנבוים זצ"ל. באחד מבתי ישראל, בשעה שהסבו בני הבית לסעודתם בהשקט ובבטחה, הגיע לביקור ללא כל הודעה מוקדמת, מלך החיות, האריה בכבודו ובעצמו. למותר להאריך בגודל הפחד והבהלה שנפלו על בני הבית, הכל חיפשו מחסה ומגן מפני פחד המוות. זה נכנס לארון הספרים וזה לארון הבגדים. זה קפץ על הארון וזה כמעט נפל מהחלון... והנה ממקום מסתורם הנם רואים את אחיהם הקטון יושב לו בשלווה, לא קם ולא זע, ואדרבה מביט לאריה בעיניו, כשכולו אומר שלוות הנפש וישוב הדעת. המה ראו כן תמהו,

כיצד יתכן מעמד נורא כזה. ביותר גדלה פליאתם משראו שהאריה מתקרב אליו מתוך נהמת הארי והחל מחבקו ומגפפו מכל צדדיו והוא אינו מתפעל כלל, משל מחבקו אביו באהבה רבה... אחר זמן מה הסיר האריה את המסווה מעל פניו ונתגלה אליהם אביהם ברוב פארו והדרו. אחר ששקטו הרוחות, שאלו האחים את אחיהם הקטן על מעשהו וגבורתו, כיצד לא רעד גופך מפחד? כיצד זה נשארת לעמוד בסמוך לאריה מבלי להניד עפעף ועוד יספת להביט לו בפניו? ויען ויאמר, חשבתני לעצמי, הנה דירתנו ניצבת בקומה השלישית, גם הבית נעול על מנעול ובריה ואם כן כיצד נכנס האריה דרך דלת הבית, וכי יש בידו מפתח לביתנו? גם לו היה בידו מפתח, וכי ביד מהלך על ארבע לתחוב מפתח בחור הדלת לסובב את המנעול ולפתחו?! על כן הבנתי שאין כאן אריה ולא חיה טורפת, אלא הוא אבינו אוהבנו שהוא "בעל הבית", רק בידו ה"מפתח" לבא הביתה, והוא המסתתר תחת עור האריה ואין כל מזיק בא עלינו. אם כן ממה יש לי לחשוש ולפחד? על כן הבטתי ל"אריה" בעיניו, כאומר לו להדיא "ידעתי אבי ידעתי" כי אתה המסתתר תחת עור האריה, וחפץ אני בקרבתך גם בזו העת ואזעק לפניך "ידיד נפש אב הרחמן", רחם עלי וקבל רצוני להתקרב אליך כמאז. ואכן האב השיב לי באהבה כפולה ומכופלת, ואף בעודו לבוש בעור אריה, המסתיר את "אבהותו" חיבקני ונישקני...

הנמשל הינו, פעמים נראה לנו כי "אריה" טורף ושואג בא לקראתנו, זה בחולי קשה, וזה בהמתנה לזרע של קיימא, זה ב"מיעוט" נחת דקדושה מבניו או בנותיו, וזה בקושי הפרנסה או בקושי שבין איש לרעהו... ועתה בינו נא זאת, מי עשה כל אלה, הן אב אחד לכולנו ואין עוד מלבדו וזולתו בשמים ובארץ, ורק בידו ה"מפתח" לעשות בעולם ובבריותיו ככל רצונו. ואם כן בעל כרחך שה"אריה" הטורף, אינו אלא אבינו אב הרחמן, תחת לבושים והסתרות. ועל כן אין לך אלא להביט "בעיניו" ולומר לו, הנה אבי אתה, מכיר אני בכך אף מתחת לעור האריה הנראה כמחשיך ומסתיר ולא אעזבך. ובזה יפתחו בפניו שערי רחמים ויצא מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה, ואף בטרם בא הישועה הנגלית, לא יהא חושך בעדו בראותו את אביו מביט עליו ברחמים וחמלה.

"עַל כֵּן לֹא יֵאָכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנֶּשֶׁה אֲשֶׁר עַל כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נִגַע בְּכַף יָרֵךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנֶּשֶׁה" (לב, לג)

כמה טעמים באיסור אכילת גיד הנשה

בחזקוני (כאן) כתב טעם נפלא לאיסור אכילת גיד הנשה, שבדין הוא שיש לקנוס ולענוש את בני ישראל שלא לאכול גיד הנשה, מפני שהניחו את אביהם לילך יחידי, כדכתיב (לעיל לב, כה) ויותר יעקב לבדו. והם היו גבורים, והיה להם להמתין על אביהם, ולסייע אותו אם יצטרך. ומפני שלא עשו כן, שלא ליוו אותו, ניזק אביהם על ידם, לכן נאסר עליהם לאכול את הגיד הנשה, שיהיה זה להם לזכר עולם להיות זרזים במצות לוייה. עד כאן. וכעין זה כתבו תוס' בהדר זקנים ובפירוש משנת הרא"ש (כאן).

ורבנו יוסף אנגילוני ז"ל (אחד מבעלי התוס'), כתב בס' חצי מנשה (גרוסברג, עמ' ל"א) גיד הנשה מפוזר בירך, וממנו הזרע, ולכן נגע המלאך באותו המקום שלא יוליד, ולא הוליד עוד, ועל כן לא יאכלו.

בספר החינוך (מצוה ג) מבאר את טעם מצות איסור גיד הנשה בזה הלשון, משרשי מצוה זו, כדי שתהיה רמז לישראל שאף על פי שייסבלו צרות רבות בגלות מיד העמים ומיד בני עשו, שיהיו בטוחים שלא יאבדו, אלא לעולם יעמוד זרעם ושמם, ויבוא להם גואל ויגאלם מיד צר. ובוכרם תמיד ענין זה על ידי המצוה שתהיה לזכרון, יעמדו באמונתם ובצדקתם לעולם. ורמז זה הוא לפי שאותו מלאך שנלחם עם יעקב אבינו, שהיה שרו של עשו, רצה לעקרו ליעקב מן העולם הוא זרעו ולא יכול לו, וציערו בנגיעת הירך, וכן זרע עשו מצער לזרע יעקב, ולבסוף תהיה להם ישועה מהם, כמו שמצינו באברהם שזרחה לו השמש לרפואתו ונושע מן הצער. כן יזרח לנו השמש של משיח וירפאנו מצערנו ויגאלנו, אמן במהרה בימינו. עד כאן.

"עַל כֵּן לֹא יֵאָכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנֶּשֶׁה" (לב, לג)

יעקב החביא את שטר הבכורה בירך ולכן הירך טומאה

בספר כסא רחמים (מלמד, כאן) הביא את מה שהקשו רבותינו ז"ל למה המלאך נגע דווקא בכף ירך יעקב, ולא בידו או בזרועו או בראשו? ומתרצים, כי בזמן שקנה יעקב את הבכורה לקח מעשו שטר מכירה ולא היה יודע באיזה מקום ישמור את השטר בכדי שלא יגנוב אותו עשו. מה עשה? חתך את כף ירכו והניח את השטר בתוכה, ושב ותפרה ונתן מעט שמן על החתך ושב ונתרפא ונעשה ככתחלה. ובהיות ושרו של עשו ידע את כל זאת, לכך נגע בכף ירכו, כדי ליקחה מאתו. אך יעקב לא הניחו ליקח ממנו, ושפך שרו של עשו את קליפתו על ירך יעקב.

ולכך מובן שמכיון שהטומאה הגיעה אל גיד הנשה, ישראל שנקראים צאן ובהמה טהורה, נאסרו לאכול גיד הנשה מבהמה טהורה וכמו שנאמר בתורה על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. וזה שאמר הנביא (ישעיה ט, ז) דבר שלח ה' ביעקב ונפל בישראל, רצונו לומר, שלח גיד הנשה ליעקב ונפל איסורו על כל ישראל.

להזהר בגיד הנשה

והנה כל מי שרוצה לידע עד כמה קשה קליפתו של גיד הנשה, יראה שאם ח"ו יניח בלילה ידו על כף ירכו ויישן, ויראה כמה חלומות רעים יחלום בר מינו, וכמו שמצאנו בפירוש רבנו אפרים (בפסקונו) שכתב וזה לשונו, כל אדם יזהר שלא ישנים ידו כשישן על גיד הנשה, מפני שבעלי חלומות יבהלוהו, כי שם חצי הגוף. ע"כ. השם יצילנו מכל מיני איסורים ובפרט ממאכלות אסורים ומחלומות רעים ומהרהורים רעים אמן כן יהי רצון. עד כאן.

מעשה נורא במת שאחז בגיד הנשה

ובספר חסידים (סימן תש"ח) הובא מעשה פלא, בשני בני אדם שהיו שונאים זה את זה, ומת אחד מהם, ורצה המת לנקום בשונאו החי שלא תהא לו מנוחה. בא ואמר לו בחלומו, מה אתה סבור, שאין המתים יכולים להזיק? תפש המת בגיד הנשה של החי, ולמחר בהקיצו משינתו כאב לו המקום של גיד הנשה.

"על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה" (לב, לג)

האוכל בתעניות כאילו אכל גיד הנשה

כתב בספר כסא רחמים (מלמד, כאן) אמרו רבותינו ז"ל (עקידת יצחק וישלח שער כ"ו עיין שם), כל מי שאוכל ביום צום של ארבע תעניות, כאילו אכל את גיד הנשה. וצריך להבין, מה שייכות יש בין ארבעה צומות לגיד הנשה? ויש לומר, כמו שיש איסור וקליפה על גיד הנשה, כך ישלטו הקליפות על מי שאוכל בארבעה צומות, ואינו זוכה לראות בנחמת ציון שיהיו לששון לשמחה ולמועדים אלו ארבעה צומות. וזה שנרמז על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, "את" ראשי תיבות תשעה אב, "גיד" בגימט' י"ז, כנגד י"ז בתמוז, עוד מרמזים אותיות המילה "גיד", ג' בתשרי, י' בטבת, והאות ד' מרמזת על ד' צומות הנזכרים. עוד מרמזת המילה "הנשה" שעולה בגימט' שס"ד יחד עם ד' האותיות, כמנין ימות החמה חסר יום אחד, הוא יום הכיפורים יום מיוחד בשנה שאין שטן יכול לקטרג בו. לפיכך כל מי שאוכל באלו הימים, כאילו אכל "את גיד הנשה" שהוא אסור מן התורה. וזהו שכתוב, על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. עד כאן.

"על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה" (לב, לג)

שאלה שהרעישה את העולם, האם גיד הנשה נוהג גם בנקבות

הגאון רבי יהונתן אייבשיץ בספרו כרתי ופלתי, הסעיר בשעתו את העולם התורני, בדין גיד הנשה, עקב היותם של הדברים תמוהים עד למאוד.

וכה הם דברי הכרתי ופלתי (יורה דעה סימן ס"ק טז) וזה לשונו, בזמני היה מנקה אחד אפילו בעל תורה ומומחה למאוד, ונשתבש בדעתו לומר על גיד אחר שהוא הגיד האמיתי, ועד היום הזה טעינו אנחנו ואבותינו בגיד שאינו גיד שאסרה התורה. והיה הולך ושב בכל ארץ אשכנז ומרעיש הבריות. עד שבא לפראג והציע דבריו לפני חכמי העיר הגאונים, ואני חקרתי ובדקתי את הדבר, ומצאתי שזה הגיד [שלדעתו של המנקה], אינו רק בבהמות זכרים ולא בבהמות נקבות, ואז הראיתי לו סמ"ג שכתב דגיד הנשה נוהג בזכרים ונקבות, ועל ידי כך אישתקל מילוליה. עד כאן לשונו.

והנה כאשר יצא הספר לאור, נרעש עולם התורה עד למאוד, וכלשון הגאון בעל החתם סופר (שו"ת חתם סופר ח"ב יו"ד ר"ס אות ט') "ורבים תמהו על שגגה גדולה שיצאה מהשליטים", שהרי דברי הסמ"ג שמצות גיד הנשה נוהגת בזכרים ונקבות, הכוונה היא שהאיסור חל בין על ישראלים זכרים ובין על ישראליות נקבות, וכדרכו של הסמ"ג לכתוב בכל שאר המצוות, ובלי ספק אין הכוונה לבהמות זכרים ונקבות, כפי שטען הכרתי ופלתי!

עד כדי כך היתה התמיהה גדולה, שבספר תולדות אדם להגר"ו (חלק ב' סימן ס"ה) כתב שמכאן יש להוכיח שהשגיאה מצודתה פרוסה על כל החיים, ואף על גאון וקדוש כרבי יהונתן אייבשיץ.

ואולם, היו שניסו ליישב את הדברים בדרכים שונות.

החתם סופר (שם בשו"ת, יו"ד סי' ס"ט) מפלפל בדברים וכתב, "ואני אומר דברי חכמים קיימים" וביאר, שהרי יש לחקור מדוע באמת לא נפטור את הנשים מאיסור גיד הנשה, שהרי הכתוב (כאן) אומר בפירוש "על כן לא יאכלו בני ישראל וגו'", ואם כן היה לנו ללמוד "בני ישראל" ולא בנות ישראל? ואף שלכאורה יש ליישב, שלא מצינו חילוק בין

אנשים לנשים אלא במצוות שהן בקום ועשה, אבל במצוות לא תעשה, השווה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה. מכל מקום הרי מצינו גם בלא תעשה בטהרת כהנים שלא יטמאו למתים שנאמר (ויקרא כא, א) אמור אל הכהנים בני אהרן, ודרשו חז"ל (יבמות פה.) ולא בנות אהרן, הנה לנו שגם בלא תעשה ממעטים נשים, ואם כן בגיד הנשה, מדוע נהגת מצוה זו בנשים ובנקבות? ובעל כרחך צריך לומר, שלגבי טהרת כהונה יש סברא לחלק בין אנשים לנשים לענין קדושת כהונה, ולכך למדו דוקא שם בני אהרן ולא בנות אהרן, מה שאין כן בשאר לא תעשה שאין סברא לחלק בין זכרים לנקבות, לא מחלקים. ומעתה כשכתוב בתורה "בני ישראל", תלוי הדבר בסברא האם יש לחלק בין נשים לגברים, או לאו, ואילו גיד הנשה הוא אותו גיד הנשה שטען המנקר ולא כאשר ידוע לכל העולם, והנה נבדק ונמצא שזה הגיד ישנו רק בבהמות זכרים ולא בבהמות נקבות, אם כן שוב יש סברא לחלק בין אנשים לנשים, ויש לנו לומר שיהיה אסור גיד זה רק באנשים, ומדוע כתב הסמ"ג שהוא אסור בין בזכרים ובין בנקבות? אין זאת אלא שגיד הנשה הוא המוחזק ביד כל ישראל לגיד הנשה והוא נמצא בין בבהמות זכרים ונקבות ולפיכך אין מקום לחלק במצוה זו בין זכרים לנקבות, ולא כטענת המנקר. וזו היתה הוכחתו הניצחת של הכרתי ופלתי, ודברי חכמים קיימים. עד כאן יישובו של הגאון חתם סופר בדרך פלפול.

אולם הגאון בעל "משמרת שלום" מבערימליא (פרדס יוסף פרשת וישלח) כששמע על כך כתב שלחנים הרעישו על הכרתי ופלתי, כי טעות סופר נפלה בדבריו ובמקום סמ"ג יש לגרוס סה"ג, דהיינו ספר הלכות גדולות, ושם אכן מבואר שצריך לנקר גיד הנשה גם בבהמות נקבות.

פתרון אחר התפרסם בקובץ הפרדס (חלק ד' חוברת א'), שם העיד רבי שלמה נכס מלוס אנג'לס שבידו "כרתי ופלתי" מן המהדורה שהודפסה בחיי רבי יהונתן אייבשיץ, ובכתב ידו תיקן ר' יהונתן מסמ"ג לסה"ג - והוא "סדר הלכות ניקור" מקדמון אחד, ושם אכן נכתב בפירוש כי יש לנקר הגיד מבהמות נקבות. עד כאן. הובא כל זה בספר כמוצא שלל רב (פרשת וישלח. וראה קובץ וילקט יוסף שנה י"ד תרע"ב, קונטרס י"ח סימן קע"ח).

"וַיִּשֶׂם אֶת הַשְּׂפָחוֹת וְאֶת יַלְדֵיהֶן רֵאשׁוֹנָה וְאֶת לֵאָה וַיִּלְדֶּיהָ אַחֲרָיִים וְאֶת רַחֵל וְאֶת יוֹסֵף אַחֲרָיִים" (לג, ב)

נבואת הגר"א שמתגשמת אל מול עינינו

מובא בשם הגר"א (בקונטרס הנדפס מהגר"א וסרמן זצ"ל על עקבתא דמשיחא) שכל הפרשה מרמזת על זמן הגאולה, אז יהיו הערב רב המנהיגים, והם בבחינת "השפחות ואת ילדיהן ראשונה", ו"לאה וילדיה", אלה המון בית ישראל שינהרו אחריהם ויהיו במדרגה שניה. "ואת רחל ואת יוסף אחרונים" אלו התלמידי חכמים שיהיו מושפלים מכל. והנה נתקיימו דברי הגר"א זצ"ל בזמננו, וזה מראה כי קרובה ישועתנו לבוא, וכל מי שיעמוד בנסיון האחרון הזה, יתרומם לעתיד למדרגה גבוהה מאוד.

"וְהוּא עֵבֶר לַפְּנִיָּהִם וַיִּשְׁתַּחוּ אֶרְצָה שִׁבְעַת פְּעָמִים עַד גִּשְׁתּוֹ עַד אַחֲיוֹ" (לג, ג)

כיצד יתכן שיעקב השתחוה לעשו

ידועה הקושיה איך יעקב אבינו שהיה בחיר שבאבות וכמו שאמרו חז"ל במדרש רבה (בראשית, פרשה ע"ו), והוא אחד מארבעה דיוקנות שנמצאים תחת כסא הכבוד, הוא יעקב אבינו. (עיין חגיגה וסוטה יג: ובבראשית רבה פרשה פ"ג סי' ג', ובוהר הקדוש פקודי דרמ"ב ע"א). כיצד יתכן שהשתחוה לעשו אחיו שהוא עבודה זרה וסטרא אחרא? **ומצאתי** בזוהר הקדוש (וישלח דף קע"א ע"ב), על פסוקנו שבאר כך וזת"ד: והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים, וקשה, הן יעקב שהוא המושלם שבאבות והקדוש ברוך הוא בחר אותו לחלקו, ואיך השתחוה לעשו הרשע, שהוא מצד אל אחר, וכל המשתחוה לו משתחוה לאל אחר, וכתוב (שמות לד, יד) לא תשתחוה לאל אחר כי ה' קנא שמו? ואם תאמר שיעקב השתחוה לעשו בגלל שאמרו תעלא בעידינה סגיד ליה [שועל בזמנו, דהיינו כשזמנו טוב, כשעלה לגדולה, תשתחוה לו]. זה אינו כך, מאחר שעשו כאל אחר היה? אלא שיעקב לא השתחוה לעשו ולחלקו כלל, וככתוב (שמות כג, ב) וישתחו ישראל על ראש המטה, וכי ליוסף בנו השתחוה? אלא למקום השכינה השתחוה. גם כאן ביעקב שכתוב והוא עבר לפניהם, מי זה "והוא"? זו השכינה העליונה שהיתה הולכת לפני יעקב, וזו השמירה העליונה. כיון שראה יעקב שהשכינה עברה, אמר, זה הזמן להשתחוות לפני הקדוש ברוך הוא שהלך לפניו. כרע והשתחוה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו. ולא כתוב וישתחו לעשו, אלא כיון שראה שהקדוש ברוך הוא עבר לפניו, השתחוה לעומתו, שלא ראוי להשתחוות לאחר חוץ ממנו.

"והוא" היינו הקדוש ברוך הוא

ומבואר מדברי הזוהר הקדוש שהפירוש של "והוא עבר לפניהם", מהו "והוא", זו השכינה העליונה שהיתה הולכת לפניו, וכיון שראה אותה יעקב, אמר עתה הגיעה השעה להשתחוות אל הקב"ה, שהיה הולך לפניו ע"ש. ובאמת שכך איתא בזוהר הקדוש (נח דף פ"ז ע"א) על הפסוק בתהלים (כד, ב) כי "הוא" על ימים יסדה, שהקשה הזוהר מאן "הוא", דא קודשא בריך הוא. [מיהו "הוא" הנאמר בפסוק? זהו הקדוש ברוך הוא.] וכך נאמר בספר איוב (כח, כד) כי "הוא" לקצות הארץ יביט, עיין שם.

וכיוצא בזה כך גם שנו חכמים בגמרא נדה (לא.) על הפסוק (בראשית ל, טז) בלילה "הוא", מלמד שהקב"ה סייע באותו מעשה עיין שם. הנה גם כאן פירשו חז"ל את המילה "הוא" שהכוונה אל הקדוש ברוך הוא. וכיוצא בזה כתבו התוספות (סוכה מה. ד"ה אני והו) שתיבות התפילה בהושענות "אני והו" עולים בגימטריא "אנא ה", עיין שם.

ולפי זה יובן שאף על פי שכביכול היה נראה שיעקב משתחוה אל מול עשו אחיו, באמת היה משתחוה לצד השכינה העליונה. וכיוצא בזה ראיתי בספר אגרא דפרקא (אות קס"ה) שיעקב אבינו במה שהשתחוה לעשו לא התכוין אלא לקודשא בריך הוא עיין שם. ולכך גם נאמר "עד גשתו עד אחיו", ולכאורה היה נכון לכתוב עד גשתו לאחיו? אלא שמבאר הזוהר הקדוש הנ"ל, שכיון שראה יעקב שהקב"ה הולך לפניו, לכן השתחוה כנגדו שבע פעמים עד שהגיע אל עשו אחיו, כדי שלא לתת כבוד ולהשתחוות לאחר זולתו יתברך עיין שם.

ויש להוסיף שהנה יעקב אבינו בכל השתחויה היה מבקש שיעזרהו השם יתברך להנצל מעשו אחיו. ולכך נאמר וישתחו ארצה, "וישתחו" עולה בגימטריא "שמע קולנו ה' אלהינו", היינו שהתפלל יעקב שהקב"ה יעזור לו וישמע תפילתו כדי להנצל מעשו.

"והוא עבר לפניהם" בגימטריא מלך מלכי המלכים

והנה המילים "והוא עבר לפניהם" הם בגימטריא "לפני מלך מלכי המלכים", ללמדנו את האמור, שיעקב אבינו השתחוה לפני מלכו של עולם דוקא. רמז נוסף לכך יש במילים "והוא עבר לפניהם", שהם עולים בגימטריא כמספר "אור פני מלך חיים" בדיוק (וכיוצ"ב כתב בס' ברית דוד להגר"ד ברדא שליט"א, עמ' קי"ט).

"והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו" (לג, ג)

השתחוה שבע פעמים, כנגד שבע שמות הויה העולים יעקב

יש להתבונן למה השתחוה יעקב אבינו ז' פעמים ולא הספיק השתחויה אחת. וראיתי להגאון המקובל האלהי, הדיין המצויין, רבי רפאל יעקב בן שמחון זצ"ל, חד מחברייא מרבני עי"ת פאס אשר במרוקו, בספרו סובר הרזים (כללי חכמת הקבלה, דנ"ד ע"ב, אות ו', ג'רבא התשי"ד) שכתב, כי יעקב בא מייחוד הספירות הגדולה והגבורה שהם אברהם ויצחק, זה ימין וזה שמאל, ויעקב אב הרחמן סוד התפארת הכוללת שבע ספירות, ולכן שבע פעמים שם הוי"ה עולים בגימטריא יעקב, עיין שם. ולפי זה מובן מדוע השתחוה יעקב לפני עשו שבע פעמים דוקא, כי כאמור בזוהר (פרשת וישלח סח"א דף קע"א ע"ב) השתחוה כלפי שכינה, ושבע פעמים שם הוי"ה עולים כמנין שמו יעקב.

ויש לרמוז זאת כי "שבע פעמים" עולים בגימטריא "וישמע אלהים", שכיון שהקדוש ברוך הוא ראה שכל כוונתו של יעקב היתה רק לכבודו יתברך, לכן שמע אל קולו ולבקשתו והצילו מעשו אחיו. וזהו שאמר "עד גשתו עד אחיו", מרמז שה' ענה לתפילתו, לפי שמילים אלו עולים בגימטריא מספר "ה" כבר נשבע ליעקב. לרמז למה שאמר הקב"ה ליעקב (בראשית כח, טו) ושמתוך ככל אשר תלך, והשיבותיך וגו' כי לא אעזבך וגו'. וכן אמר הפייט "נשבע ה' ליעקב, אל תירא עבדי יעקב".

השתחוה ז' פעמים כנגד ה' לבטל את ז' כוחות הטומאה של עשו

אולם עדיין צריכים אנו למודעי, מדוע בחר יעקב להשתחוות שבע פעמים בדוקא לא פחות ולא יותר. ומצאתי להגאון הקדוש אריה דבי עילאי, הרב מגלה עמוקות (פ' ואתחנן אופן קצ"ב) שביאר, מפני שיש לקליפת עשו שבעה כוחות טומאה, וכמו שמצינו על היצר הרע שהוא שרו של עשו (סוכה נב.) שיש לו ליצר הרע שבעה שמות, שהם רומזים על שבעה כוחות הטומאה שיש ליצר הרע. וכדי להכניע את שבעת כוחות הטומאה של הנחש, לכן הוצרך יעקב אבינו להשתחוות שבע פעמים לפני הקב"ה, קודם הגיעו אל עשו, שעל ידי שבע השתחויות אלו, הכניע את שבעת הכוחות של קליפת עשו והחליש אותו עיין שם.

ועל פי זה יובן היטב מדוע דוקא יעקב הוא שהשתחוה שבע פעמים, משום שדוקא בכוחו היה לבטל את שבעת כוחות הטומאה, כיון שיעקב הוא מדת תפארת, והתפארת כוללת "שבע" ספירות כנודע. גם "תפארת" היא מלשון "פאר", ו"פאר" אלו תפילין כמו שנאמר (יחזקאל כד, יז) פארך חבוש עליך. וכפי שהיה נוהג רבנו הרא"ש לומר ברכות השחר עד ברכת "עוטר ישראל בתפארה" ורק אז היה מניח תפילין, כדי לרמוז לתפילין שנקראים פאר. ויבואו הדברים יפה עם דברי הרב שלמי ציבור (דיני תפילין דף ל"ח ע"ב) שכתב שהטעם שכורכים שבע כריכות ברצועות התפילין של יד על הזרוע, כנגד שבע נערות הראויות לתת לה מבית המלך. עיין שם.

ונראה לומר שהטעם לדבריו כמו שמצאתי בזהר חדש (ח"ב שיר השירים דף ז' ע"א) שבע הנערות הראויות לתת לה, המקשטות את המלכות להביאה לפני המלך, הן שבעה מלאכים, (מיכאל, גבריאל, רפאל, אוריאל, צדקאל, יופיאל, רזיאל) עיין שם. וכן כתב הרב אגרא דפרקא (אות ק"ט). ולכן היה כח ביעקב אבינו להכניע את שבעת כוחות הטומאה של עשו, כי הוא מסוד תפארת שרמוזים בספירה זו שבע ספירות.

ולכן מה שצינונו הקב"ה להניח תפילין על יד שמאל, הוא כדי לנקות את הזוהמא שנמשכה על יד שמאל, שאחזו יעקב אבינו בעקב עשו שהוא כנגד צד השמאל של הלב. וגם יש ענין גדול לכרוך שבע כריכות עם הרצועה של התפילין על יד שמאל, כי זהו בבחינת שבע השתחויות שהשתחוה יעקב אבינו לפני הקב"ה כדי להכניע בזה שבעת כוחות הטומאה שנמשכו מעקב עשו.

רב אחא בר יעקב למד מיעקב אבינו כיצד להכניע את כוחות הטומאה

וראיתי עוד להרב מגלה עמוקות (שם) שהביא את המסופר בגמרא קידושין (דף כט:): שבבית מדרשו של אביי הסתובב מזיק אחד, שאפילו כשנכנסו בבית המדרש שני אנשים יחד, ואפילו אם היה זה באור היום, היו ניזוקים ממנו. לימים שמע אביי שרב אחא בר יעקב מתכוון לבוא לעירו כדי לעסוק בתורה בבית מדרשו של אביי, לכן הכריז שאף אדם לא יתן לרב אחא בר יעקב מקום ללון בביתו, כדי שיהיה מוכרח ללון בבית המדרש, ובזכותו יתרחש נס שיהרוג את המזיק. אכן רב אחא בר יעקב הגיע לעירו של אביי, והיות ולא היה לו מקום ללון, לן בבית המדרש. כאשר נכנס לבית המדרש, התגלה אליו המזיק בצורת נחש עם שבעה ראשים. התחיל רב אחא להתפלל ולהשתחוות לפני הקב"ה שיצילו מהנחש, ועל כל השתחויה שהיה משתחוה נפל ראש אחד של הנחש, עד שלאחר שבע השתחויות נפלו שבעת הראשים של הנחש ונהרג.

ומבאר הרב מגלה עמוקות, שרב אחא בר יעקב למד לעשות כן מיעקב אבינו, שהכניע את שבעת כוחות הטומאה של עשו הרשע על ידי שבע השתחויות להקב"ה, וכך גם הכניע רב אחא בר יעקב את שבעת הראשים של הנחש שהוא מסטרא דעשו, שהם כנגד שבעת כוחות הטומאה, על ידי שבע השתחויות שהשתחוה לקדוש ברוך הוא, עיין שם.

עוד מצאתי להרב מגלה עמוקות (בפרשת וישלח ד"ק ע"ב) שכתב, דרב אחא בר יעקב קרא שבע פעמים "שמע ישראל" כשבא אליו המזיק בשבעה ראשים, ובכל פעם שקרא "שמע" נפל ראש אחד. והדבר רמוז בשמו מהיכן למד עשות זאת, ששמו נקרא רב אחא בר יעקב דהיינו, שלמד זאת מיעקב.

ועל רב אחא בר יעקב שהכניע את סטרא דעשו, רמז עשו באמרו ליעקב (בראשית לג, ט) יש לי "רב, אחי" וגו', עשו ניבא ולא ידע מה ניבא, שהצמיד את המילים "רב אחי", לרמוז אל רב "אחא" שסופו להפיל את השבעה ראשים, של סטרא דעשו. עיין שם.

"וְהוּא עֶבֶר לְפָנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחֲוּ אֶרְצָה שְׁבַע פְּעָמִים עַד גִּשְׁתּוֹ עַד אַחִיו" (לג, ג)

יעקב הסיר מעשו את הטומאה ובכך נעשה "אחיו"

לכאורה התיבות "עד אחיו" מיותרות והיה הפסוק צריך לומר "עד גשתו אליו"? אלא ידוע שישנם שבעה כוחות טומאה, כמו שגם ראינו במעשה הנ"ל ברב אחא בר יעקב (קידושין דף כט:): שיצא המזיק בצורת נחש עם שבעה ראשים, ובכל כריעה שרע ר' אחא הפיל ראש אחד, וכתב המהרש"א (שם) כי שבעת הראשים מורים על שבעת כוחות הטומאה, ויש בכל כח מהטומאה, חמישים שערי טומאה, ובסך הכל יש שלש מאות וחמישים שערי טומאה.

ו"עשו" עולה בגימטריא שלש מאות שבעים ושש, לפי שיש בו כמנין שלש מאות וחמישים, כנגד שערי הטומאה, ועוד עשרים ושש, שהם כנגד שם הוי"ה, לפי שהיה בעשו גם צד קדושה, כיון שהיה מכבד את אביו. נמצא שיש בעשו את כל שערי הטומאה וחלק אחד של הקדושה. אבל יעקב אבינו היה כולו מן הקדושה, ולכך "יעקב" עולה

בגימטריא מאה שמונים ושתיים, כנגד שבע פעמים שם הוי"ה. כיון שזה כנגד זה עשה האלהים וכוחות הקדושה הם גם כן שבע, ולכן השתחוה יעקב שבע פעמים והכניע את שבעת כוחות הטומאה שהיו מקובצים כולם בעשו, כך שנשאר לעשו רק חלק הקדושה, ואז נאמר, עד גשתו עד "אחיו", לפי שאז נהיו באחוה של קדושה.

"וַיִּרְץ עֲשׂוֹ לְקָרְאֲתוֹ וַיַּחְבְּקֵהוּ וַיִּפְּלַעַל צְוֹאָרוֹ וַיִּשְׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ" (לג, ד)

על מה בכו יעקב ועשו

כתב הרב ישמח ישראל (סופר, כאן) אפשר לרמוז שיעקב בכה על שעתיד עשו שהוא אדום, להחריב את בית המקדש ולהגלות את ישראל מעל אדמתו. ואילו עשו בכה, על שידע כי בסוף הימים יתקיימו הברכות ביעקב שברכו אביו, והוא יאבד מן העולם.

"וַיִּרְץ עֲשׂוֹ לְקָרְאֲתוֹ וַיַּחְבְּקֵהוּ וַיִּפְּלַעַל צְוֹאָרוֹ וַיִּשְׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ" (לג, ד)

הטעם שעשו רץ לקראת יעקב ונשקו

הנה כאשר נפגשו יעקב ועשו, יעקב השתחוה לו שבע השתחויות, ותחילה סידר את הילדים ואת השפחות ראשונה, ואת לאה וילדיה אחרונים ואת רחל ואת יוסף אחרונים, ויוסף היה מגן על רחל אמו. ומאידך עשו בא עם כוחות גדולים של שבעת כוחות הטומאה הם שבעה ראשים כמו שכתבנו לעיל. ולכן השתחוה יעקב שבע פעמים, ובכל פעם ירד לעשו ראש אחד כנ"ל. והנה אילו יעקב היה משתחוה עוד פעם אחת, היה מוריד את כל כוחות הטומאה של עשו, ולא היה נשאר לעשו שום כח בעולם, ועשו פחד מכך עד מאוד, לכן לפני שיעקב השתחוה בפעם האחרונה, רץ עשו לקראתו ויחבקהו וישקהו כדי שלא יצליח להשתחוות לו ולהזיקו יותר. ועל כן מה שחבקו ונשקו לא היה זה מתוך אהבה ואחוה, אלא היה זה רק מתוך שנאה ופחד, וכמו שמובא בזהר הקדוש (ח"א דף קע"א סוע"ב) שעשו רצה לנשוק את יעקב בצוארו.

"וַיִּפְּלַעַל צְוֹאָרוֹ וַיִּשְׁקֵהוּ" (לג, ד)

וישקהו" בר"ת למפרע ויאמר ה'כי קרא שמו יעקב ויעקבני

בספר ילקוט חמישאי (כאן) כתב בשם ספר מנחת יהודה, המילה "וישקהו" מנוקדת בתורה, דהיינו בספר התורה יש נקודות מעל אותיות המילה וישקהו. וניקוד זה בא ללמד שעשו לא נשקו מכל לבו (כמו שכתוב בספרי בהעלותך ס"ט), וזאת כיון שזכר שגנב ממנו יעקב את הברכות ושלקח ממנו את הבכורה. ויש לכך רמז בפסוק, שהמלה "וישקהו" בראשי תיבות למפרע היא, ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני. דהיינו שבשעה שנשקו, זכר לו את אשר עשה לו יעקב למפרע.

"וַיִּשָּׂא אֶת עֵינָיו וַיִּרְא אֶת הַנְּשִׁים וְאֵת הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה לָּךְ" (לג, ה)

פירוש הויכוח שבין יעקב לעשו עולם הזה או עולם הבא על דרך המוסר

ידוע שטען עשו ליעקב הרי אנחנו חילקנו את העולמות, אתה לקחת את העולם הבא ואני לקחתי את העולם הזה, אם כן איך יתכן שאני רואה שלך ארבע נשים שאין כיופיין בעולם, ואיזה ילדים יש לך כל אחד חזק ויפה. גם איזה צאן ובקר מובחרים וטובים יש לך, הרי שכל העולם הזה יש לך? ולפי החלוקה כל זה שלי, ולא שייך לך. ולכך השיב לו יעקב, כל אלו אינם משום העולם הזה, אלא משום העולם הבא, הן אני שומר תורה ומצוות ולכך לקחתי אשה לקיים את מצות פריה ורבייה, ולכך, אלו "הילדים אשר חנן אלהים את עבדך". "אשר חנן אלהים" "חנן" ראשי תיבות חלה נדה נר, שבזכות מצוות אלו, יש לי את כל מה שאתה רואה. ועל כן כל מה שיש לי הם ענייני העולם הבא ולא ענייני העולם הזה, כי אני חייב לקיים מצות פריה ורבייה ולילדים צריך לתת אוכל. גם צריך לאכול ולשתות ולהתענג בשבתות וימים טובים ועוד ועוד. אמר עשו טוב הדבר, אך אני אבא לבדוק את הדבר אבקר אצלך ואראה כיצד אתה חי בימים אחרים, האם גם אז נטלת את העולם הזה, או כדבריך רק את העולם הבא (הובא בס' שופרא דישראל פרשת ויצא עמ' מ"א).

הטעם שהס"א כה מתנגדת לסיום מסכת

יום אחד בא עשו אצל אחיו יעקב וראה שולחן גדול יפה מלא אוכל מכל טוב, סלטים עופות ובשר וכו' ואיזה ילדים מסביב ונשים וכו', ושוב הקשה לו, הרי חילקנו את העולמות ואתה לקחת את העולם הבא, ואם כן מה לך כל העושר הזה? אמר לו יעקב, היום שבת קודש ולכבודה אני עושה כל זה, שהיא מעין עולם הבא, ונמצא שזו עבודה לעולם הבא. אמר עשו, אם כן אבוא פעם אחרת לא בשבת, ואכן בא פעם אחרת, אך גם בפעם ההיא ראה כזאת ותמה על כך. השיב לו יעקב, היום ראש חודש, וגם הוא מעין העולם הבא. בא שוב עשו פעם אחרת וראה ככל זאת. השיב לו יעקב, היום נולד לנו נכד, יש ברית מילה. פעם אחרת הגיע עשו וראה מאות אנשים אוכלים ושותים עם יעקב בשירה וזמרה, אמר לו, נו יעקב מה יש היום, לא חודש ולא שבת? השיב לו יעקב, היום אנחנו עושים סיום מסכת, יש תורה ואותה צריך ללמוד, וכל מסכת אנחנו עושים סיום יפה עם סעודות יפות לכבודה של תורה, וכל זה אנו עושים לעולם הבא ולא לעולם הזה... הלך עשו אל ישמעאל כדי להיוועץ עמו מה לעשות, וכה אמר, הרי יעקב לקח את העולם הבא, וניחא על הילדים שתקתי, גם על הנשים שתקתי, אבל מה זה הדבר שבכל יום עושה מסיבות, סיום מסכת, סיום הזוהר הקדוש וכו'?

כיון שכן הם שולחים את הס"מ להפריע לעם ישראל שלא לעשות סיומי מסכתות וכו', כמו שדרשו רבותינו, סמ"א ל ראשי תיבות, סיום מסכת אין לעשות. אבל ברוך השם אנחנו היום עושים סיומי מסכתות וספרים וסיום הש"ס, סיום של ל"ו מסכתות להכניע את הס"מ ולהכניע את עמלק.

ובשעת סיום מסכת יש כח גדול להכניע ולהרוג את עמלק את הס"מ, כי כל הכח להרוג אותו הוא בעיקר על ידי התורה הקדושה. וכמו שאמרו שהתלמוד מכניע אפילו את הקלי' של הנקבה, שידוע שכוחה גדול מקלי' הזכר, ובכל זאת על ידי התלמוד מכניעים את זאת הקלי', כי "תלמוד" בגימט' 480 והוא בגימט' "לילית" בדיוק.

ולכך לא יכול עשו ליעקב, כיון שכל מה שאנחנו שמחים בעולם הזה אינו אלא לשם שמים כדי לקיים מצוות וללמוד תורה.

"וַיֹּאמֶר מִי אֱלֹהֵי לָךְ וַיֹּאמֶר הַיְלָדִים אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים אֶת עֲבָדְךָ" (לג, ה)

מי "אלה" אותיות "לאה", ותשובתו "אשר חנן"

המהר"י אסאד (בחידושי מהרי"א פרשת וישלח) מבאר פסוק זה, בהקדים את מאמר רבותינו ז"ל (בראשית רבה פרשה ע' ס' ט"ז) שהעולם היו אומרים שני בנים לרבקה, ושתי בנות ללבן, הגדולה לגדול, והקטנה לקטן. ועוד אמרו רבותינו ז"ל (דרך ארץ פרק עריות הל' י"ב), הנושא אשה שאינה הוגנת לו, יצאו ממנו בנים שאינם מהוגנים. וזהו שאמר כאן עשו ליעקב, מי אלה לך, "אלה" אותיות "לאה", וכי לאה שלך? והלא שלי היא שהגדולה לגדול, כמאמר חז"ל הראשון הנ"ל. על כך השיב לו יעקב, על פי מאמר חז"ל השני הנ"ל, הראיה שהיא בת זוגי, מפני הילדים אשר חנן אלהים את עבדך, שהנה הם ילדים ראויים וטובים והשם יתברך אוהבם, אם כן מוכרח הדבר שגם לאה היא בחלקי, שאם היתה אינה הגונה לי, היו יוצאים ממנה ילדים שאינם מהוגנים.

מי-אלה שם אלהים בהפוך

עוד פירש רבנו האר"י (ליקוטים מפרדס חלק א' עמוד ק"פ) עשו אמר "מי אלה" לך, לפי שאומות העולם על ראשם יש "מי-אלה", דהיינו השם אלהים בהפוך אותיות. ואילו על ישראל יש שמות הוי"ה ואלהים ולכך השיבו יעקב, אשר חנן "אלהים" את עבדך, עם עבדך ישנו שם אלהים כסדרו, ולא מי-אלה שהוא שם אלהים בהפוך אותיות.

"וַיֹּאמֶר הַיְלָדִים" (לג, ה)

הרוצה להכניע עין הרע זוקף ב' אצבעות נגד עיניו

כתוב בספר עונג לשבת (גרג'י, וישלח כאן, נדפס תרע"ג) על כל אחד מב' תיבות אלו ישנו הטעם זקף גדול, רמז למנהג העולם שכדי להכניע עין הרע, זוקף האדם ב' אצבעות נגד עיניו. אף כאן עשו אמר על הילדים, "מי אלה לך" הרי שהסתכל על ילדיו והטיל עליהם עין הרע, לכך באו ב' זקף גדול אלו שדומה כל אחד מהם לסימן ב' אצבעות, להיותם כמו יתד בעיניו של עשו, ודו"ק. וראה כיצא בזה על הרמת חמשת אצבעות כנגדו שכתב בעוד יוסף חי (דרושים וישלח על הפסוק ויקח מן הבא בידו כד"ה ועוד נ"ל).

חשש מעין הרע

ישנה שאלה מדוע אמר לו "הילדים" ולא ילדים, ואמר רבנו יוסף חיים (בן איש חי דרושים וישלח ד"ה וישא עשו) כי האות ה', היא נגד עין הרע, ולכך על שאלת עשו מי אלה לך, השיבו הילדים בה' הידיעה, כדי להגן על הילדים מעין הרע של עשו.

"ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו" (לג, ז)

יוסף היה עדיין יונק, או גדול

המלבי"ם ז"ל בספרו התורה והמצוה (לג, ו, ד"ה ותגשן) כתב פשט פלא על פסוק זה, שיוסף היה עדיין יונק, ורחל נשאה אותו על ידיה, ולכן כתוב בפסוק שקודם נגש "יוסף" ואחר כך "רחל", מפני שיוסף היה מוחזק בידי אימו לפניו ולפיכך היה נמצא לפני רחל. וכיון שרחל השתחוה, ממילא גם יוסף השתחוה, ולכן כתוב "וישתחוו", רצה לומר שהשתחוו ביחד.

אמנם במדרש בראשית רבה (פע"ח סי' י') איתא, אמר יוסף, הרשע הזה עינו רמה, שלא יתלה עיניו ויביט את אמי. וגבהה קומתו וכסה אותה. עד כאן. הנה כתוב כאן שיוסף היה גבוה קומה יותר מאימו ולא יונק. וכן מבואר בחידושי הרש"ש על המדרש וזה לשונו, וגבהה קומתו, פירוש בדרך נס, כי בן שש שנים היה אז. עד כאן לשונו. הנה לנו שהיה בן שש ולא תינוק.

וכן משמע נמי במדרש הגדול (פרשת וישלח) דאיתא שם, כיון שקרב עשו, דחק יוסף את אמו ועמד לפניו, אמר שמא תתיירא ותפיל, שהיתה מעוברת בבנימין. עד כאן. הנה לנו גם כאן, שיוסף לא היה יונק אלא גבוה מאמו ובעמידתו הסתירה מעשו. וגם כן מוכח מתוך שרחל היתה מעוברת, והמעוברת אינה מינקת.

"ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך" (לג, יב)

"ואלכה לנגדך" כדי לתת להם אינטרנט ואיפונים

הביאור במה שאמר עשו נסעה ונלכה ואלכה לנגדך, כלומר, בא ונלך יחד ונשמור יחדיו על הילדים. השיב לו יעקב (שם) אדוני יודע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן. ידע יעקב שעשו רוצה ללכת עם הילדים בשביל לתת להם מתנות שיתן להם אינטרנט פלאפונים ואיפונים וכדו', ולכך דחה אותו בקש, לכל ילך עימו בשום אופן, והשיב יעקב בתירוץ "ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה" אתה גברא רבא וצועד במהרה, אדוני יודע כי הילדים רכים והם לא יכולים לילך מהר ולכך עלינו להתעכב, שאם ילכו מהר חס ושלום, ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן, כי מי שהולך עם אינטרנט, ה' ישמור את אשר יקרה לו.

"אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן" (לג, יג)

"רמז למלחמת יום הכיפורים"

כתב מורנו ראש הישיבה רבי יהודה צדקה זצוק"ל בספרו קול יהודה (פרשת וישלח עמ' קמ"ה), בשם רבנו יוסף חיים, שמפרש את הפסוק "ודפקום יום אחד", "יום אחד" הוא יום הכיפורים, שהוא יום אדיר בימי השנה, יום "אחד" שאין לו שני. ואפילו באותו היום שאין השטן שולט בו, אף על פי כן הסטרא אחרא חפצה, ב"ודפקום" אף ביום זה לקלקל מעשיהם.

הוסיף על כך מורנו, כעין רוח הקודש נצנצה כאן בדברי רבנו יוסף חיים זצוק"ל, כי ביום הכיפורים שהוא "יום אחד" מיוחד בשנה, יבואו עשו וגונדא דיליה על עם ישראל [במלחמת יום הכיפורים], בעצם היום הקדוש הזה יבואו עליהם ודפקום, מפני רוב קלקול המעשים. אבל היות ויעקב לא קיבל את הצעת עשו, ובכל הדורות נזהרו רוב ישראל שלא להתבולל בין הגויים, ולא להשתתף עמם, לכן לא הצליחו לדופקם ונתקיים בנו הכתוב "ויבא יעקב שלם" (בראשית לג, יח).

"ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי" (לג, טו)

"אציגה" בגימטריה "זה עובדיה"

בס' פענח רזא (מבעלי התוס' כאן) כתוב, שאמר לו עשו, בבקשה ממך שאם יתגיירו מזרעי שתקבלם. "אציגה" בגימטריה "זה עובדיה" הנביא שהיה גר מזרע אדום. [דהיינו שעל עובדיה הנביא ביקש כאן עשו שיתקבל מזרעו אל עם ישראל].

יד הגונה, לקול תרועות תודה וברכה של ההלך העני. ויהי אך התרחק העני מביתו, פרץ ר' חיים העשיר בכבי רב, והנה שומע הוא כי גם אשתו נוותו ביתו מורידה דמעות כמים, ויבכו שניהם יחדיו זה עומד בקרן זוית זו ובוכה, וזו עומדת בקרן זוית זו ובוכה.

כשנשאלה האשה ע"י בעלה לפשר בכייתה, ענתה: "ואיך לא אבכה בראותי הלך עני זה, מיד הכרתיו שהוא היה בעלי הראשון, שהגיע לשפל המדרגה להיותו נצרך לבריות, כעונש על התנהגותו המחפירה... אבל למה אתה בוכה?", התריסה אשתו לעברו, "לבכייה שלך מה זו עושה?", ענה לה מינייה וביה: "ואיך לא אבכה? גם אני תיכף בראותי אותו הכרתיו, ונזכרתי בעת שעמדתי על מפתן דלת ביתו בעודי עני ואביון, והוא דחפני דחיפה נמרצת וטרק דלתו בפני, והנה עתה הגלגל חזר, לבי יצא ברחמנות עליו". (מקורות: הר"ר אברהם מייזליש ז"ל, הר"ר נפתלי קרויס ז"ל). הוא זה אשר דברנו לאמר 'כגלגל החוזר בעולם'.

ואשר על כן היה רבי חייא מזהיר את אשתו (שבת קנ"א): שכאשר יבוא עני לבקש לחם יתנו לו מיד, ונימק אזהרתו שכשיתעשרו בני עניים אלו - יתנו גם הם לבנינו לחם לאכול, וכדכתיב (דברים טו, ח): "כי בגלל הדבר הזה", ותנא דבי רבי ישמעאל "כגלגל שחוזר בעולם" [בגלל לשון גלגל]. וכן דרשו חז"ל (שמות רבה לא יד) עה"פ (שמות כב, כד): "את העני עמך" - למה דומה העולם הזה לגלגל שבגינה, וכו' לא כל מי שהוא עשיר היום הוא עשיר למחר, אשרי כל מי שידו פשוטה לעניים. (ועיי"ע בויקרא רבה לד ט).

גלגל החוזר אליך

ויש להודיע בקהל רב, שבאמת אותו הגלגל החוזר הוא לאו דווקא בענייני ממון כדאמרן, אלא הוא הולך וסובב את כל הנהגת האדם, הן בדברים של בין האדם למקום, והן בדברים של בין האדם לחברו, ומה שהוא עושה - לעצמו הוא עושה, הן לטוב והן למוטב. וכעניין שאמר הלל לאותו גר שבא להתגייר על רגל אחת (שבת לא): 'מה דעלך סני לחברך לא תעביד' - שאם תעשנו לחברך סופו שיבוא עליך.

וסיפר מו"ר הבא"ח (בבן יהודע) בשם החכם הקדמון מהר"י הכהן, אגדה עתיקת יומין מספרת: מעשה בבן אכזרי, שמלבד שלא דאג למחסורו של אביו, אף הוסיף חטא על פשע וגירשו מביתו לישון בחוצות עלי אדמות ברחובות ובשוקים, ולהיות נתון לחסדי העוברים ושבים.

הגיעו ימי החורף העזים ואותו זקן קפא מקור עד לשד עצמותיו, והנה ביום מן הימים רואה הוא את נכדו חביבו - בנו של אותו בן אכזר - עובר לפניו. קרא לו הסב וביקש הימנו ללכת לאביו לבקש עבורו בגד חם, אם אינו מכניסו לביתו, לפחות שייתן מעיל להתגונן מצינה ופחים.

בא הנכד אל אביו וסיפר לו דברים כהווייתן, את דברי זקנו המבקש בגד חם לעורו. ציווה האב לבנו עלה לעליית הגג, חפש שם בגד ישן והבא אותו אליו. לקח הבן סולם, עלה לעליית הגג ומצא בו בגדים ישנים שאינם ראויים, חיפש עוד ועוד עד שמצא מעיל חם ישן. לקח מספריים, חתך את המעיל לשניים והוריד רק את חציו למטה, תמה האב בפניו איפה החצי השני? מה עשית? ענה הבן: "חתכתי המעיל לשניים, חציו השארתי למעלה וזה החצי השני". "והא למה?", תמה האב, "על מה ראית לעשות כן?". השיב הבן: "וכי נראה אני לך כאכזר? הלוא אני צריך לדאוג גם לך כשתזדקן, ואזרוק אותך מביתי כשם שזרקת את אביך. יהא לי אז עבורך מעיל מוכן ומזומן, שאוריד לך מעליית הגג למעלה..."

שמע האב את דברי בנו החכם, הפנים את מוסר ההשכל והבין שהעולם כגלגל החוזר, כפי שהוא מתנהג כך יתנהג בנו אחריו, העולם אינו 'חד סטרי' אלא חוזר הוא. התחלחל האב, ומיד רץ אל אביו ופיסו בדברים, ביקש הימנו מחילה והחזירו לביתו.

וסיים ה'בן איש חי' ודרש על סיפור זה את הפסוק (משלי יז, ו): "עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם", שעטרת הזקן הושב ע"י בני בנים, ותפארת האב לעתיד הושב ע"י הבן.

יה"ר שנוכה כולנו שגיביה קרננו למעלה, וכמאה"כ (דברים כח, יג): "ונתנך ה' לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה כי תשמע אל מצוות ה' אלוך אשר אנכי מצווך היום לשמור ולעשות". (לקראת שבת מלכתא בשם גאב"ד חרדים).

"וַיִּקַּן אֶת חֶלְקֵת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה שָׁם אֶהְלוּ מִיַּד בְּנֵי חַמּוֹר אָבִי שָׁכַם בְּמֵאָה קֶשֶׁטָה" (לג, יט)

המקומות המקודשים נקנו בכסף

רבנו סעדיה גאון (בפירושו על לך לך, הובא בגנוי הגאונים ב"ב טו ע"ב) מבאר, שאף על פי שאת כל ארץ ישראל נטלו עם ישראל בדין או בחרבם ובקשתם, שלושה מקומות מקודשים המובחרים שבארץ ישראל קנו בכסף, והם מערת המכפלה, ככתוב בפרשת חיי שרה. הר הזיתים והר עיבל, שעליהם ניתנו הברכות ושם כרתנו עם השם ברית, ועל כך נאמר בפרשתנו ויקן את חלקת השדה, אשר נטה שם אהלו. והשלישי בית המקדש שקנהו דוד מגרונה, ככתוב (שמואל ב, כד, כד) ויקן דוד את הגורן.

"וַתֵּצֵא דִינָה בַת לָאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לְרֵאוֹת בְּבִנוֹת הָאָרֶץ" (לד, א)

יעקב כתב על ציץ של זהב שם הקודש ותלה על צוארה של דינה ושלחה

מובא בילקוט שמעוני (וישלח ל"ד רמז קל"ד בסופו) שהיתה דינה בתו של יעקב צנועה ויושבת אהלים, מה עשה שכם בן חמור, הביא נערות משחקות ומתופפות בתופים מחוץ לאוהלה, ויצאה החוצה לראות בבנות הארץ, ושללה וטימא אותה וילדה את אסנת. אמרו בני יעקב להרגה, כדי שלא יאמרו בכל הארץ יש זנות באהלי יעקב. מה עשה יעקב, כתב על ציץ של זהב את שם הקודש ותלה על צוארה של דינה ושלחה. ירד מיכאל המלאך ונטלה והורידה למצרים לביתו של פוטיפרע, והיתה אשתו של פוטיפרע עקרה וגידלה אותה כבת, ועשה כן ה' כי היתה אסנת ראויה ליוסף, ולקחה יוסף לאשה.

מה זכו בעבור מידת הצניעות

שנינו בתנא דבי אליהו (רבא פרשה י') ולרוב חשיבותו פסק הרמ"א זצ"ל (אבן העזר סימן ס"ט סעי' ז') אין אשה כשרה אלא העושה רצון בעלה. עד כאן. לכן היא תמיד בעלה מזהירה על הצניעות ולא תהיה נפקת ברא הומיה היא וסוררת, בביתה לא ישכנו רגליה (וכלשון הפסוק משלי ז, יא). אלא תמיד תהיה האשה בביתה, צופיה הליכות ביתה להיות כל היום עסוקה בצרכי ביתה ובגידול בניה להדריכם מקטנותם בעבודת ה'.

פוק חזי מה שהעידו על קמחית (יומא דף מז.) שכל ימיה לא ראו קורות ביתה את שערות ראשה. שבשעה שהיתה רוצה לסרק את שיערה, היתה פורסת סדין מעל לראשה. וזכתה שעל ידי צניעותה נולדו ממנה שבעה בנים כהנים גדולים ששמשו בבית המקדש. וכן אמרו (הגר"א יו"ד סימן קצ"ח אות נ"ט, בשם הרוקח ושערי דורא) על אמו של רבי ישמעאל כהן גדול שהלכה לטבול טבילת מצוה, וביציאתה מבית הטבילה פגעה בדבר טמא. חזרה וטבלה, ושוב ביציאתה פגע בה איש נכרי. חזרה וטבלה, ועשתה כן שבע פעמים. באותה שעה עמד גבריאל לפני הקדוש ברוך הוא ואמר לפניו, עד מתי האשה הזו מצטערת? אותה שעה אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל, רד ולך לפניך עד שתגיע לביתה לשלום באין פגע רע.

ומאותו הריון יצא ממנה רבי ישמעאל כהן גדול, שזכה ודבר עם השכינה פנים בפנים בבית קדש הקדשים, ועד כדי כך הגיעה מעלתו, עד שהקדוש ברוך הוא ביקש ממנו, ישמעאל בני ברכני (ברכות דף ז).

והוא מה שאמרו זכרונם לברכה (תנחומא לך לך ה') על שרה אמנו שלאחר כמה שנים שלקחה אברהם אבינו עליו השלום לא הכיר ביופיה משום צניעות שהיתה בה, ולא הכירה אלא על ידי מעשה, ואז אמר לה (בראשית יב, יא) הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, מלמד שכל השנים שהיתה איתו לא הכיר בה, שתמיד היתה מכסה פניה אפילו בביתה שלא יכנס אדם פתאום. ואפילו בעת שבאו המלאכים לא יצאה חוץ לאוהל, ולכך שאלו המלאכים (בראשית יח, ט) איה שרה אשתך, והשיב הנה באוהל, לפי שצנועה היא מאוד ואין דרכה לצאת לפני האורחים (כפירוש רש"י שם).

וכן על תמר כתוב (סוטה י'): שלא הכירה את יהודה, אף על פי שהיה חמיה, כיון שהיתה תמיד מכסה פניה בהיותה בביתו.

ופוק חזי מה זכו מכך, שהנה שרה היתה אם של כל ישראל, ומתמר יצאו כל מלכי בית דוד והמשיח.

תוכחה מאהבה

בנות ישראל שמען קולי האזינה אמרתי, למה לכן ללמוד דרך הנשים הפרוצות, וכמה גורמות רעה לבעליהם ולכל העולם. לכו ללמוד מהנשים הכשרות אשר אתן רואות שכמה וכמה זכו בשביל צניעותן מה שאין הפה יכול לדבר. ולכך פריצות גדולה הוא לאשה שמדברת תמיד עם האנשים, ומביאה עצמה לידי חשד. והזהירונו רבותינו זכרונם

לברכה (שו"ע אה"ע ריש סימן כ"א) על המדה המגונה הזאת שירחיקה מעליהן בין האנשים בין הנשים בתכלית הריחוק. ואמרו חכמינו זכרונם לברכה (ברכות כד.) כל המסתכל באצבע קטנה של האשה כאילו נסתכל במקום התורף. ואמרו עוד (שם סא.) לא יהלך אדם אחרי אשה בשוק ואפילו היא אשתו, נודמנה לו עם הגשר יסלקנה לצדדים. וכל העובר אחרי אשה בנהר אין לו חלק לעולם הבא וכל המרצה מעות מידו לידה כדי להסתכל בה, אפילו הוא כמשה רבנו שקבל תורה מידו של הקדוש ברוך הוא לידו, לא ינקה רע, לא ינקה מדינה של גהינם. ובבא בתרא (דף נו:) על הפסוק (ישעיה לג, טו) ועוצם עיניו מראות ברע, זה שאינו מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה. הרי לך כמה צריך האדם לזהר שלא לראות ולהסתכל אלא לשמור על עיניו בקדושה ובטהרה.

מעלת צניעותה של רחל בתו של כלבא שבוע

והרי עובדא דכלבא שבוע (כתובות סב:) שרבי עקיבא היה רועה את צאנו של כלבא שבוע, והביאו באבות דרבי נתן (הוספה ב' לפרק ח'), שפעם ישב רבי עקיבא על הבאר וראה כיצד טיפות המים עשו נקב באבן, אמר אם אפשר לנקוב אבן על ידי המים, בודאי שיש לי תקנה ללמוד. ראתה אותו בתו של כלבא שבוע שהיה צנוע ומעולה, אמרה אם אתקדש לך לאשה תלך ללמוד תורה? אמר לה כן, והתקדשה לו בצניעה ושלחתו ללמוד תורה. שמע אביה העשיר שהתקדשה לרועה העני שלו, גרשה מביתו והדיר אותה שלא תהנה מכל נכסיו. הלך רבי עקיבא וישב שתיים עשרה שנה בישיבה. וכאשר שב לביתו, הביא עמו שנים עשר אלף תלמידים. לפני שנכנס אל ביתו שמע איש זקן אומר לאשתו של רבי עקיבא, עד מתי את חיה כמו אלמנה? אמרה לו, לו ישמע לי בעלי, ישאר עוד שתיים עשרה שנים אחרות ויעסוק בתורה. אמר רבי עקיבא אם כן אלך ללמוד ברשותה של אשתי, ולא נכנס אל ביתו ונסע ללמוד תורה עוד שתיים עשרה שנים אחרות. לכשחזר הביא עמו עשרים וארבעה אלף תלמידים. שמעה אשתו על בואו ויצאה לקבל פניו. אמרו לה שכניה לכו ושאלו בגדים מהשכנים כדי לקבל פני בעלך, אמרה להם בעלי כבר יכיר אותי הן כתוב (משלי יב, י) יודע צדיק נפש בהמתו. בעת שהגיעה לבעלה, נפלה על פניה והיתה מנשקת את רגליו, דחפו אותה תלמידיו, אמר להם רבי עקיבא, עזבו אותה שלי ושלכם שלה הוא.

שמע אביה שאדם גדול הגיע לעיר, ובראותו את צערה של ביתו ניחם על שהדירה מנכסיו, ולפיכך רצה להתיר נדרו ופנה אליו. שאלו רבי עקיבא, אם היית יודע שחתנך יהיה אדם גדול, האם היית מדיר את ביתך? אמר אביה, אפילו היה לומד פרק אחד, או משנה אחת, לא הייתי מדירה. אמר לו רבי עקיבא אני הוא חתנך. נפל אביה על פניו ונשקו לרגליו ונתן לו חצי ממונו.

וכן אמרו בגמ' מסכת כתובות (דף סג.) שבתו של רבי עקיבא עשתה גם כדבר הזה לבן עזאי בעלה, וזה מה שהעולם אומר, אחרי הרחל הולכת רחלה קטנה, כי כמעשה האם מעשה הבת.

הצניעות מגינה מהעין הרע

בספר הקדוש מעלות המדות (מעלה הט' מעלת הצניעות) כתב, בני בואו ואלמדכם מעלת הצניעות. דעו בני, כי מעלת הצניעות היא מן המדות החשובות והמיוחסות, מפני שהיא משלוש מדות שהקדוש ברוך הוא מבקש מישראל, כענין שנאמר (מיכה ו, ח) ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד "הצנע" לכת עם אלהיך. ולא עוד, אלא שמגינה על האדם מעין רעה, ומצלת אותו מן החטאים והעבירות, שכן מצינו ביוסף הצדיק עליו השלום, שמפני שהתנהג בצניעות, ניצל מאדונתו אשת פוטיפר שלא נכשל בה, כענין שנאמר (בראשית לט, ז) ותשא אשת אדוני את עיניה אל יוסף, היא נשאה עיניה כדי להסתכל בו, והוא לא נשא עיניו להסתכל בה, שכך אמרו חכמינו זכרונם לברכה באגדה (בראשית רבה פרשה ז' ס"י י"א) שרתוע [שפוד] של ברזל נתנה תחת צוארו, כדי שיתלה עיניו ויביט בה, ואף על פי כן לא הביט בה, שנאמר (תהלים קה, יח) ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו.

ומצינו בחז"ל (בראשית רבה פרשה ז' ס"ו ו') שמטרונה אחת שאלה את רבי יוסי, אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה עומד בפרקו ולא היה עושה את הדבר הזה? הוציא לפניה ספר בראשית, התחיל קורא מעשה ראובן ובלהה, יהודה ותמר, אמר לה, ומה אלו שהיו גדולים וברשות אביהן לא כסה עליהם הכתוב, זה שהוא קטן וברשות עצמו על אחת כמה וכמה. עד כאן. ע"ש.

האשה נבראה מהצלע בדוקא

מתחילת בריאתה של אשה לא נבראת אלא לצניעות, כענין שנאמר (בראשית ב, כב) ויבן ה' אלהים את הצלע, ואמרו חכמינו זכרונם לברכה באגדה (בראשית רבה פרשה י"ח, ס"ג ג') "ויבן" (נקוד חיריק ביו"ד) קרי ביה ויבן (נקוד קמץ ביו"ד), התבונן בה הקדוש ברוך הוא מהיכן לבראתה, אמר, לא אברא אותה מן הראש, כדי שלא תהא מזקפת ראשה.

ולא מן העין, כדי שלא תהא סקרנית. ולא מן האוזן, שלא תהיה צייתנית. ולא מן הפה, שלא תהא דברנית. ולא מן הלב, שלא תהא קנתרנית. ולא מן היד, שלא תהא משמשנית. ולא מן הרגל, שלא תהא בררנית. אלא בראה ממקום צנוע באדם, שאפילו בשעה שאדם עומד ערום, אותו מקום מכוסה הוא. ועל כל אבר ואבר שהיה בורא בה היה אומר לה, תהיי אשה צנועה. ואף על פי כן, ותפרעו כל עצתי (משלי א, כה) לא בראתי אותה מן הראש, והרי היא מיקרת ראשה וכו'.

גדולה מדת הצניעות שמצינו ברות המואביה שעל ידי הצניעות שראה בה בועז נזדווג לה (רות רבה פרשה ה' סי' ו') ומה צניעות ראה בה, שכל הנשים שוחחות ומלקטות, והיא יושבת ומלקטת. כל הנשים מסלקות את כליהן בגדיהן, וזו משלשלת את בגדיה. כל הנשים משחקות עם הקוצרים, וזו מצנעת עצמה מהם. כל הנשים מלקטות מבין העומרים, וזו מלקטת מן ההפקר. ועוד צניעות אחרת נמצאת בה, שאמרה לה נעמי (רות ג, ג) ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך וירדת הגרן, והיא לא עשתה כן, אלא (שם ו) "ותרד הגורן" תחילה, כדי שלא תלך בדרך כשהיא מקושטת, ואחר כך ותעש ככל אשר צייתה עליה חמותה. כיון שראה בועז כל הצניעות הזאת אמר, בודאי זו היא ראויה למלכות.

ובתנא דבי אליהו (פרשה י"ח) דרשו על הפסוק (תהלים קכח, ג) אשתך כגפן פוריה, כגפן שהיא עושה פירות, ולא כגפן שאין עושה פירות. כל זמן שאשתך בירכתי ביתך, בניך כשתילי זיתים, מה זית זה יש בו זית לאכילה, זית ליבש, זית לשמן, זית לשמר, ושמןו דלוק בכל הנרות, כך כל זמן שאשתך בירכתי ביתך, אינה דומה אלא לגפן הזאת שאינה זזה ממקומה לעולם. ואלו הם בניה, מהם בעלי מקרא, מהם בעלי משנה, מהם בעלי משא ומתן, מהם חכמים, מהם נבונים, מהם יודעי דבר בעתו, לכן נאמר "אשתך כגפן פוריה".

"הַאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלָמִים הֵם אֲתָנוּ וַיֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ וַיִּסְחָרוּ אֹתָהּ וְהָאֶרֶץ הֵנָּה רַחֲבַת יָדַיִם לַפְּנִיָּה אֶת בְּנֵיהֶם נִקַּח לָנוּ לְנָשִׁים וְאֵת בְּנֵיתֵינוּ נָתַן לָהֶם" (לד, כא)

נשמת רבי חנינא היתה דבוקה בשכם

רבנו חיים וויטאל ז"ל בספר שער הפסוקים (כאן) כתב, שנשמת רבי חנינא בן תרדיון היתה דבוקה בנשמת שכם בן חמור, ונרמז הדבר בפסוק דכתיב, והארץ הנה רחבת ידיים לפניכם, "רחבת" בראשי תיבות רבי חנינא בן תרדיון. ולכן נגזר על בתו של רבי חנינא בן תרדיון שתשב בקובה של זונות (עבודה זרה י"ז סוף ע"ב).

ובספר אור החיים הקדוש (בראשית מט, ט. דברים כא, יא) מוסיף לבאר, שכאשר דבק שכם בדינה בת יעקב, יצאה נפשו של רבי חנינא בן תרדיון משכם ונדבקה בדינה, וזהו מה שכתוב (לעיל פסוק ג) ותדבק נפשו בדינה.

"וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהִיזְתָּם כְּאָבִים" (לד, כה)

כל יום שלישי חלוש

רבנו בחיי (על פסוקנו) מביא מחכמי התכונה שכתבו, כי ביום שלישי שולט מזל עקרב, ומלאכו (סמא"ל) ומשרתו מאדים (ע"י שבת קכ"ט ע"א). ולפיכך היו כואבים ביום שלישי למילה, כי כל שלישי הוא חלוש בכל הנבראים כולם, בין שהוא יום שלישי ללידה, בין שהוא יום שלישי לימות עולם וכו' עיין שם.

"וְאֵת חֲמֹר וְאֵת שָׁכֶם בָּנוּ הָרְגוּ לְפִי חָרַב וַיִּקְחוּ אֶת דִּינָה מִבֵּית שָׁכֶם וַיֵּצְאוּ" (לד, כו)

כמה דעות למי נשאה דינה

במדרש בראשית רבה (פר' פ' סי' י"א) מובא אחרי שהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם, כדי להציל את דינה אחותם מידם, התביישה דינה עד מאוד, ולא רצתה לצאת מבית שכם, אמרה, אנה אוליך את חרפתי, אהיה לשמצה בפניכם, ומי ישאני? על כן טוב לי להשאר בין העמים. עד שנשבע לה שמעון שיקח אותה לאשה, ואז הסכימה לילך עם השבטים.

אלא שבגמ' מסכת בבא בתרא (דף טו:) אמרו, דאית למאן דאמר דדינה אשתו של איוב היתה. וכן איתא במדרש בראשית רבה (פרשה י"ט סי' י"ב), ואם כן נמצאו המדרשים סותרים, והדבר צריך ביאור?

והנה הגאון הבן איש חי זצ"ל בספרו בן יהודיע על מסכת בבא בתרא (שם) כתב ליישב, שבתחילה נשאה לשמעון, ואחר שנפטר שמעון נשאה לאיוב, שהיה תם וישר ירא אלהים וסר מרע. ע"ש.

דעה נוספת מצאתי בספר סדר הדורות (ב' אלפים ר"ו) שכתב בשם ספר עיר בנימין שני (יומא פרק ד'), שזבולון נשא את דינה שהיתה תאומתו.

והמקובל רבי אברהם אזולאי זצ"ל בספרו חסד לאברהם (מעין ה' נהר כ"ה) כתב, פלא עצום שדינה נשאה לשבעה אנשים, ואלו הם: שכם בן חמור, שמעון בן יעקב, איוב, נבל, דוד, טורנוסרופוס, רבי עקיבא. עד כאן. (והובא דבריהם בספר פלאות התורה).

"וַיֹּאמְרוּ הַכְּזֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת אַחֲזַנּוֹ" (לד, לא)

ביאור הפרשה בדרך נפלאה

בספר מוסר חכמים השלם (חלק א' עמוד רמ"ט) הקשה שכל הפרשה צריכה ביאור, איך יושג בשכל אנוש שכה נואלו ונתטפשו כל אנשי שכם, זקנים עם נערים, להכניס את עצמם בסכנה עצומה לימול כל זכר, וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (גיטין נז:): על הפסוק (תהלים מד, כג) כי עליך הורגנו כל היום, זו מילה, ואם כן על שום מה עשו ככה כל אנשי שכם?

ועוד צריך להבין, איך הותר לבני יעקב לשפוך דם נקי להרוג את כל בני העיר, ולכאורה היה ראוי שיהרגו את שכם לבדו?

אמנם נראה, שאנשי שכם ראו על ידי כוחות הטומאה והכישוף, שיעקב אבינו עתיד להעמיד על ידי השבטים את השתלשלות האומה הישראלית, וקומת הקדושה תתקומם על ידם. ועז רצונם של אנשי שכם לבטל פעולה זו, וגם הס"מ נלחם עמם. לפיכך הסכימו אנשי שכם להתחתן עם בני יעקב אף בתנאי שימולו ויסכנו נפשם, כי רצונם היה לבטל חס ושלוש את זרע ישראל, על ידי שיתערב זרע קודש בזרע פסול, ומסרו נפשם אנשי שכם על הטומאה, לבטל זרע הקודש. ולכך מן הדין הוא שיהרגו כולם, כי כל בני שכם היו בעצה אחת לבטל את הקדושה חס ושלוש.

"וַיֹּאמְרוּ יַעֲקֹב אֵל בֵּיתוֹ וְאֵל כָּל אֲשֶׁר עִמּוֹ הִסְרוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֶּכֶר אֲשֶׁר בְּתַכְכֶּם וְהִתְהַרְוּ וְהִחְלִיפוּ שְׂמֹלֹתֵיכֶם" (לה, ב)

"אלהי נכר" בגימטריא "יש"ו"

בפירושו רבנו אפרים (כאן) הביא גימטריא נפלאה, "אלהי נכר" בגימטריא "יש"ו". והיינו ישו הנוצרי ימח שמו וזכרו, נביא השקר של הנוצרים ומיסד דתם, שהינו "אלהי נכר".

שאלת חלום של רבנו תם

ובפרשת וילך (דברים לא, טז) הוסיף בזה רבנו אפרים ז"ל דבר פלא, ששמע מרבנו תם ז"ל, שפעם שאל לשר החלום, האם ישו ואמו מרים נרמזו בתורה? והשיבו בעל החלום, אלהי נכר הארץ (דברים לא, טז) בגימטריא "יש"ו ומרים".

רמזים נוספים עליו

רבנו יהודה החסיד ז"ל הביא בספר גימטריאות (פרשת עקב אותיות ז-ט) גימטריאות נוספות על אותו האיש השפל, על הפסוק (דברים ז, כו) לא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם, עולה בגימטריא, הנה יש"ו הממזר בן יוסף בן פנדירא ובן מרים מגדלאה דנשיא.

'ומחיר כלב' בגימטריא "יש"ו"

עוד כתב שם על הפסוק (דברים כג, יט) לא תביא אתנן זונה, 'ומחיר כלב', בגימטריא "יש"ו". ו"מחיר" תרגומו "חולפן", פנה לה וחטא בה, שהטעה אותה ואמר לה שהוא ארוסה וקידשה באתנן שנתן לה. עוד (שם) "שקץ", בגימטריא "זהו לישו בן הנידה" שמתמאה כשרץ, וזהו תזרם כמו דוה (ישעיה ל, כב). וכן "תתעבנו" (שם) בגימטריא "כיש"ו תועבה המנוול".

והמעייין במאמרי חז"ל מפוזרים דברי הימים של יש"ו הנוצרי, וכל מעשי תעתועיו אשר התעה אחריו את כל המאמינים בו ובכזביו. (ספר פלאות התורה).

"וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אֱלֹן בְּכוֹת" (לה, ח)

מדוע נקברה רבקה בלילה בהסתר

במדרש תנחומא (כי תצא סי' ד' בתרגום) כשנפטרה רבקה שאלו מי יצא לקראתה, הן אברהם כבר נפטר, יצחק יושב בבית ועיניו חלשות ויעקב כבר הלך לפדן ארם, ואם יצא עשו הרשע לקראתה, יקללוה אנשים ויאמרו, בזויה היא זו שהניקה רשע כזה. מה עשו? הוציאו מטתה בלילה, שלא יהא עשו יוצא לפניה, ויהיו הכל אומרים ארורים שדים שהניקו רשע זה. אמר רבי יוסי בר חנינא, לפי שהוציאו מטתה בלילה, לפיכך לא פירשו הכתובים מיתתה אלא מן הצד ולא נכתבה מיתת רבקה בפירוש בתורה רק ברמז, שנאמר, ותמת דבורה מינקת רבקה וגו', ויקרא שמו אלון בכות, שבכו שתי בכיות, עד שיעקב יושב ומשמר אצל מניקתה באה לו בשורת אמו.

והנה "בכות" היינו שתי בכיות, האחת מפורשת כאן בתורה, בכיה על פטירת מינקת רבקה. והבכיה השניה נסתרת, היא מיתת רבקה שנקברה בהסתר (והובא ברש"י כאן בקצרה).

"וַיְהִי בְצֵאת נַפְשָׁהּ בִּי מֵתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶן אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא לוֹ בְנֵימִין" (לה, יח)

"ב שבטים כנגד י"א אלופי עשו

בלידת בנימין השלים יעקב אבינו את יסוד הבנין של כלל עם ישראל הכלול מ"ב השבטים, כמו שנאמר אחרי לידת בנימין (לה, כב) ויהיו בני יעקב שנים עשר. והנה מיד אחר כך, מספר לנו הכתוב בפרטות על תולדותיו של עשו הוא אדום (לו, א) ואלה תולדות עשו הוא אדום, וממשיך הכתוב לפרט אחד לאחד את אחד עשר אלופי בני עשו (שם, טו) אלה אלופי בני עשו וכו', והדבר צריך תלמוד, לשם מה התורה מפרטת לנו את תולדות הרשעים, הם ונשיהם ובניהם וכל אשר להם?

ונראה לומר, שהקב"ה נותן התורה, העמיד בכוונה תחילה אלה מול אלה, השלמת לידתם בעולם של י"ב בני יעקב ראשי שבטי ישראל, אל מול לידתם בעולם של י"א אלופי עשו, ללמדנו על שתי מערכות המתקיימות בעולם הזה, מערכה של קדושה מצד י"ב שבטי ישראל המאמינים בה' ובתורתו, אל מול מערכת טומאה מצד י"א אלופי עשו, ראשי אומות העולם, מבחינת אחד עשר יריעות עיזים.

והנה י"ב השבטים שמצד הקדושה, מכוון מספרם כנגד י"ב הצירופים שיש לשם הוי"ה ברוך הוא, ומקור הדבר בספר שערי אורה (שער ז') שכתב, ולפי שזכה יעקב להיות שם הוי"ה נקרא עליו, זכה לצאת ממנו י"ב שבטים צדיקים, כנגד י"ב צירופים של שם הוי"ה. וכך נאמר בדניאל (ט, ט) כי שמך נקרא על עירך ועל עמך. ואילו י"א אלופי עשו, הם י"א כוחות הטומאה, אשר כפי המבואר בספרים הקדושים נזכרו כנגדם בפרשת כי תבוא י"א ארורים.

ומטעם זה הסמיך הקב"ה בתורה הקדושה, את שזכה יעקב אבינו להשלים הולדת י"ב בניו ראשי השבטים, להולדת עשו את תולדותיו שיצאו מהם י"א אלופי עשו. ובזה מאלפינו בינה, ששילוב כוחות הקדושה גדול יותר מכוחות הטומאה, שהנה לקדושה י"ב השבטים כנגד י"ב צירופי שם הוי"ה, ואילו כוחות הטומאה המה י"א אלופי עשו, הרי שמנינים פחות מ"ב כוחות הקדושה.

על כן י"ב השבטים שמהם מורכב כלל ישראל, הם י"ב צינורות השפע לכל מה שברא הקב"ה בעולם, וכיון שזהו דבר משורשי הבריאה לכן גם בבריאה שנים עשר חודשים בשנה, שנים עשר מזלות ברקיע, שנים עשרה שעות ליום ושנים עשרה שעות לילה. כי כאמור י"ב השבטים מכוונים כנגד י"ב צירופי השם הוי"ה, וכך כתב הבני יששכר (מאמר ראש חודש אות י"א) וזה לשונו, ידוע הוא ש"ב חודשי השנה המה נגד י"ב צירופי הוי"ה, בכל חודש מאיר צירוף אחר. עד כאן.

הבנה פנימית מדוע ע"י התורה מכניעים את הסט"א

מעתה ירווח לנו להבין את הכח הנפלא שיש לעם ישראל כאשר הם מתאחדים כאיש אחד בלב אחד, כי כאמור הם כלולים מ"ב שבטים ועל ידי זה הם מעוררים את י"ב צירופי שם הוי"ה, שהם מקור החיות של כל הבריאה.

ולכך סגולה נפלאה להכניע את י"א אלופי עשו, הוא הנאמר (דברים א, ב) אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר, היינו שיוכנו "אחד עשר יום" של "הר שעיר" על ידי "מחורב", ופירושו על ידי שעם ישראל נדבק עם התורה שניתנה "בחורב", בכח י"ב צירופי הוי"ה הנ"ל, הרי הוא זוכה להכניע את י"א אלופי עשו ב"הר שעיר", שהם בכחינת "אחד עשר יום".

וזהו שכתוב (בראשית כו, כב) הקול קול יעקב והידים ידי עשו. ודרשו על כך במדרש (בראשית רבה פרשה ס"ה סי' כ') וזה לשונו, לא עמדו פילוסופים בעולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי. נתכנסו כל אומות העולם אצלו ואמרו לו, תאמר שאנו יכולים להזדווג לאומה זו? אמר, לכו וחזרו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שלהן, ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפים בקולם, אין אתם יכולים להם, שכבר הבטיחם אביהם ואמר להם הקול קול יעקב, בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות אין הידיים ידי עשו, ואם לאו הידיים ידי עשו אתם יכולים להם. עד כאן.

”וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מִצְבֵּה עַל קְבֻרָתָהּ הוּא מִצְבֵּת קְבֻרַת רַחֵל עַד הַיּוֹם” (לה, כ)

הקימו מצבה על גבי הקבר מכיפה של אבנים

כתב בספר מוסר חכמים השלם (חלק א' עמוד רמ"ב) מלמד שכל אחד מהבנים שם אבן על האבנים ההם, על שם אחד עשר שבטים, היא מצבת קבורת רחל, האבן של יעקב היא על כולן, כי שמו י"ב אבנים זו מעל זו. לכך נאמר "מצבת קבורת רחל", כי לשון "צב" הוא כיפה, כמו שנאמר (במדבר ז, ג) שש עגלות צב. [עגלת צב, פירושו, עגלה שמכוסה באוהל עגול כמין כיפה, ולפיכך כאן המילה "מצבת קבורת" היינו שעשו ציון על הקבר בצורת כיפה, על ידי ששמו כל הבנים אבנים על גבי קבר רחל.]

”מִצְבֵּת קְבֻרַת רַחֵל עַד הַיּוֹם” (לה, כ)

”עד היום”, כל מקום שנאמר עד היום, זוכר הבורא את הדבר שנעשה שם לדורות ומרחם על עם ישראל (יסוד לקרא ליפשיץ. אות מ"ז).

”וַיְהִי בְּנֵי אֱלִיפַז תִּמְן אֹמֶר צְפו” (לו, יא)

סגולת קריאת פרק קיט בתהלים וטעמה

כתב הרב חיד"א ז"ל בספר פני דוד (פרשת ויחי, אות ל') שצפו בן אליפז הוא ראש הקליפה, ויוסף הצדיק ע"ה זכה והכניע קליפה זו, ולכד את צפו, והיה כמה שנים תחת ידו בבית האסורים כדאיתא בספר הישר. עיין שם באורך. והוסיף שלכן אפשר לומר שדוד המלך ע"ה בתהלים (קיט, א) באלפא ביתא, יסד קע"ו פסוקים כמנין "צפו", כדי להכניע את הקליפה הזו, ולכן מזמור זה מסוגל להכניע המקטרגים ובלבד שיאמרנו בכונה.

”וְתִמְנַע הַיְתֵהּ פִּילְגָשׁ לְאֵלִיפַז בֶּן עֵשָׂו וְתִלְדַּד לְאֵלִיפַז אֶת עֲמֶלֶק אֵלֶּה בְּנֵי עֵדָה אֲשֶׁת עֵשָׂו” (לו, יב)

מהי זכותה של תמנע, ומדוע זכה יעקב להקבר בא"י בשונה ממשו

בענין תמנע אחות לוטן כתב החיד"א במדבר קדמות (מערכת גימל אות א') עמלק כוחו בזכות אמו תמנע, כי רצתה להדבק בזרע אברהם אבינו עליו השלום ובאה אל יעקב שישאנה והוא לא רצה, לכן נעשתה פילגש לאליפז (כדאיתא בסנהדרין צט:), וכנגד זה זכתה רחל שהכניסה לאה במקומה כמו שכתב היערות דבש (ח"א דף כ"ה).

והוסיף, שהאר"י ז"ל (שער הפסוקים תהלים סי' י"ט ד"ה עוד ירצה) כתב תמימה משיבת נפש עדות ראשי תיבות תמנע, וביאר דבריו שזכות התורה גוברת על תמנע שהיתה אמו של עמלק. ולכך בגאולה העתידה ימחה זכר עמלק על ידי התורה.

ויראה להשלים זאת עם דברים אחרים שביאר האר"י ז"ל (ליקוטי תורה בהעלותך על הפסוק על אודות) בכוונת הפסוק (במדבר יב, א) ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית וגו', כי לעיל נאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה, ואמרו זכרונם לברכה שנבואתם היתה שמשו מת ויהושע מכניס לארץ. וכמו שדרשו דורשי רשומות, **מתנבאים** ראשי תיבות משה תנוח נפשו בגן אלהים יהושע מכניס. ותדבר מרים ואהרן לדעת על שום מה נגזר על משה שלא להכנס לארץ, כי לא ידעו מחטא הסלע, לפי שעדיין לא חטא עם הסלע, שהחטא היה אחר מיתת מרים. וסברו שאי אפשר לומר שהטעם הוא מפני שמשו היותו פני חמה מחמת נבואתו, ואילו ארץ ישראל נקראת לבנה ואין בה עץ חיים שהוא פני חמה. כי הלא גם אנו זכינו לנבואה, ולמה לא יכנסו כמונו לארץ. וזהו אומרם (במדבר יב, ב) הלא גם בנו דיבר ה'. לכן שיערו מרים ואהרן שהטעם שנגזר על משה שלא להכנס לארץ הוא על "אודות האשה הכושית אשר לקח". בשונה מיעקב אבינו שדחה לחלוטין את תמנע, ולכן זכה שיקברו גם עצמותיו וגם גופו בארץ ישראל. אז הודיעם הקדוש ברוך הוא שהטעם הוא לשבח, כי משה לבדו הוא פני חמה ולכן לא נכנס לארץ ישראל הנקראת סיהרא קדישא. ועל טענתם הלא גם בנו דיבר, השיבם ה' שאינה טענה, כי יש חילוק בין דבר נבואתכם לנבואתו, כמו שכתוב (שם ו) אם יהיה נביאכם.

”וְאֵלֶּה בְּנֵי צְבָעוֹן וְאִיהָ וְעֵנָה הִוא עֵנָה אֲשֶׁר מָצְאָ אֶת הַיָּמִם בַּמִּדְבָּר בְּרַעְתּוֹ אֶת הַחֲמֹרִים” (לו, כד)

מי המציא את הפרדים

החזקוני (כאן בתוספת נופך) מפרש שהתורה מספרת לנו על צבעון שהיו לו שני בנים, האחד נקרא איה והשני ענה. ופירוש הפסוק הוא "ענה אשר מצא" היינו המציא, "את הימים" היינו פרדים, "ברעותו את החמורים" שכל זה נעשה במדבר בזמן שרעה את החמורים לצבעון אביו. וכיצד המציא צבעון את הפרדים? על ידי שחיתן חמור זכר בסוס נקבה ומזה נולדו הפרדים.

הנה מבואר כאן בפסוק, שעד המצאתו של ענה, לא היו פרדים בעולם. אך לכאורה קשה עד מאוד שבפרשת תולדות (כו, יג) כתוב על יצחק "כי גדל מאוד" ופירש רש"י, שאנשים היו אומרים עדיף זבל פרדותיו של יצחק על כספו וזהבו של אבימלך. עד כאן. הרי רואים אנו שהפרדות כבר היו בעולם לפני ענה, ואם כן מהו שאומרת לנו כאן התורה "ענה אשר מצא הימים במדבר"?

יש לומר, אכן עד ענה גם היו פרדות בעולם, אלא שאנשים לא היו יודעים כיצד הם נוצרים, וענה הוא זה שגילה שהפרדים מגיעים לעולם על ידי החמור והסוסה וזה מה שמספרת לנו התורה. ומה מפליא הדבר שהפרד אינו יכול להוליד, מכיון שאין רוח הקדוש ברוך הוא נוחה מחתונה של כלאים.

”וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֲדָוִם לִפְנֵי מֶלֶךְ מִלְכֵי לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל” (לו, לא)

פשר פרשה תמוהה זו

בפרשתנו ישנו פרק שלם העוסק בתולדותיו של עשו האדומי. ולכאורה, מה לנו, בניו צאצאיו של איש תם יושב אהלים, לתולדותיו של איש יודע ציד איש שדה? אמנם בדרך הפשט כתב הרמב"ן (על פסוקנו) וזה לשונו, נכתב זה, להגיד כי נתקיימה בו בעשו ברכת יצחק שאמר לו (לעיל כו, מ) ועל חרבך תחיה. עד כאן לשונו. כלומר הרמב"ן מיישב קושיא זו שחפץ התורה כאן להראותנו שהתקיימה ברכתו של יעקב לעשו על חרבך תחיה והנה לנו רשימת מלכי עשו ואלופיהם היינו אלופי צבא.

ברם, כאשר מגיעים אל לימוד הסוד שבתורה, מתברר שבפרשה זו גנוזים סודות הקבלה העמוקים ביותר! כך כתב רבנו בחיי (לו, לט) וזה לשונו, ועל דרך הקבלה, ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום. ירמוז על העולמות שברא הקב"ה במידת הדין קודם שברא העולם הזה... ואין אנחנו יכולים לפרש, כי הדברים עמוקים נשגבים ונעלמים עומדים ברומו של עולם, עד כאן. ומה שלא היה יכול לפרש בזמנו רבנו בחיי, התפרש באריכות רבה בכתבי האריז"ל אשר פתח וסלל את דרך המלך בחכמת הקבלה, ועוד המשיך הדבר להתבאר בכל ספרי הקבלה וההסידות שאחריו.

בית יוסף יכניע את בית עשו

אומר הנביא (עובדיה א, ח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש. דהיינו עשו יוכנע לבסוף על ידי יוסף. ובשל"ה (פרשת שופטים תורה אור) רמז שהנה בית יעקב משולים ל"אש" ובראשי תיבות אהבה, שלום. ובית עשו משולים ל"קש" ובראשי תיבות קנאה, שנאה. הרי לנו, שעל ידי אהבה ושלום ניתן למגר את השנאה והקנאה, ולזכות לגאולת עולם, ככתוב (עובדיה א, כא) ועלו מושיעים בהר ציון לשפט את הר עשו והיתה לה' המלוכה. וראה עוד בס' חתם סופר דרשות (ח"ב דרוש הספד עמ' 752) שהאריך ברמזים מתוקים על פסוק וענין זה.

וכך מובא במדרש (תנחומא הקדום פרשת ויצא סי' מ"ו) אמר רבי שמואל בר נחמן, מסורת היא ביד בנים של עשו, שאין נופלים אלא ביד בניה של רחל, שנאמר (ירמיה מט, כ) אם לא יסחבום צעירי הצאן. שאם באים השבטים לדון עם עשו לומר לו, למה רדפת את אחיך? הוא אומר להם, למה אתם רדפתם את יוסף אחיכם? ואינכם מעולים ממני. עד כאן.

והביאור בכך הוא לומר, ששנאת האחים הפנימית, היא זו שנותנת לגיטימציה למעשה עשו שרדף להרוג את יעקב... ובזה יובן מה שהמדרש ממשך, שמכיון שהוא בא אצל יוסף אמר לו יוסף לעשו למה רדפת את אחיך? ואם תאמר שעשה לך רעה. אף אחי שילמו לי אחי רעה, ואני שילמתי להם טובה. מיד הוא שותק. עד כאן. יוסף הוא סמל לאהבת חנם שוויתר לאחיו שרדפוהו, והוא בנה של רחל שוויתרה לאחותה על הזכות לינשא ליעקב. לא לחינם בוחר יעקב בצאצאי יוסף ואומר (בראשית מח, כ) כך יברך ישראל, שהרי (משלי כב, ט) טוב עין הוא יבורך.

”וְאַלֶּה שְׁמוֹת אֱלֹהֵי עֵשׂוֹ לְמִשְׁפַּחְתָּם לְמִקְמַתָּם בְּשִׁמְתָּם אֱלֹהֵי תְּמַנֶּעַ אֱלֹהֵי עֶלְוָה אֱלֹהֵי יִתְתָּ. אֱלֹהֵי אֶהְלִיבְמָה אֱלֹהֵי אֶלְוָה פִּינָן. אֱלֹהֵי קִנְזָּ אֱלֹהֵי תִימָן אֱלֹהֵי מִבְּצָר. אֱלֹהֵי מִגְדִּיאֵל אֱלֹהֵי עֵירָם” (לו, מ-מג)

הסבר הפסוק על דרך המוסר

רבנו יהודה מועלם זצוק"ל, דרש פסוק זה על דרך המוסר, תפוחי זהב במשכיות כסף, "עשו", זה היצר הרע, "אלוף תמנע", היינו ש"מונע" ממנו את התורה והמצוות, ולא רק שמונע ממנו אלא גם "אלוף עלוה", מלמדו "עוול", ואם הוא תלמיד חכם "אלוף יתת", "יתת" ראשי תיבות יבטלו תורה תמימה. "אלוף אהליבמה", שמונע ממנו את התפילה והברכות, ש"אהליבמה" נוטריקון "בלי מאה" שהם מאה ברכות שחייב אדם לברך בכל יום. "אלוף אלה", "אלה" מלשון אילנות, שמלמדו לטייל בגנים ולא לעסוק בתורה. "אלוף פינן", ואת "פיו" מלמדו לדבר לשון הרע ושקר, "אלוף קנז", ו"נוק" שמלמדו להזיק. "אלוף תימן אלוף מבצר אלוף מגדיאל", שמלמדו להתייהר ולהתגדל. "אלוף עירם", וסופו שיוצא מהעולם ב"עירום" ובחוסר כל. ואיך יפטר וינצל מכל זה? אלא "אלה אלוף עשו למושבותם בארץ אחוזתם", על ידי שיזכיר לעצמו את יום המיתה, שסופו לשבת בארץ אחוזתם דהיינו בקבר, כך יבטל את היצר הרע מעליו.

בענין תולדות יון ונס חנוכה

תולדות יון - אלכסנדר מוקדון

כך התחיל המעשה: באותם ימים שלח דריוש מלך פרס שליחים אל המלך פיליפ שיעלה לו מס כמידי שנה בשנה, אלא שהפעם קם בנו אלכסנדרוס ומנע מלתת להם את המס. הוא אמר לשליחים: לכו אמרו למלכם דריוש, כי כל עוד שלא היו לפיליפ ילדים, היתה לו תרנגולת מטילה ביצי זהב, אולם כאשר נולד לו בנו, נעצרה התרנגולת מלדת...

בינתים פרצה מלחמה בין יון לארצות הסמוכות לה, ופיליפ מת במלחמה. את כסאו ירש אלכסנדרוס בנו, שכונה "אלכסנדר מוקדון" על שם ארץ מוצאו, והוא יצא למסע מלחמות, כשהיעד העיקרי שלו הוא מדינת פרס, בחפצו היה להכניע את האימפריה הגדולה, ובכך לקנות לו שם ותהילה, וכך הלך וכבש עוד ועוד. במהלך המלחמה ביקש מהיהודים שיעזרו לו להלחם בפרס, אך הם לא רצו להפר את השבועה שנשבעו למלכי פרס, ולעומת זאת כשפנה אל הכותים הם נענו לו ואמרו לו בתנאי שבשכר זה ירשה להם להחריב את בית המקדש של היהודים בירושלים, אשר מהווה איום על ממלכתו.

לאחר שכבש ערים ומקומות פנה אל ירושלים, במטרה להחריב את בית המקדש, בדרכו לירושלים, לן אלכסנדר במלון, ובשכבו חלם חלום, והנה איש לבוש מדים עומד על ידו, ובידו חרב חדה ומבריקה, והוא מרים את חרבו על ראש המלך, פחד המלך פחד גדול ואמר לאותו האיש, למה אדוני רוצה להכות אותי, אמר לו האיש, אלהים שלח אותי ללכת לפניך ולעזר לך במלחמותיך, אולם עתה דע כי מות תמות, על אשר מלאך לבך לעלות לירושלים ולהרע לכהני ה' ועמו.

התחנן עליו ואמר: אנא סלח נא לפשע עבדך, ואם רע בעיניך שעליתי לירושלים, אפנה ואשובה לי, אמר לו האיש אל תירא, קבלתי עתירתך, ועכשיו לך לירושלים, וכשתגיע לירושלים תראה איש כדמותי, לבוש כמוני, ותיכף בראותך אותו, תפול לפניו ותשתחוה לו, וכל אשר יאמר לך תעשה.

ובינתים בירושלים שררה בהלה גדולה, הגיעה השמועה כי אלכסנדר מוקדון מתקרב בחיל גדול לירושלים, ובכוונתו להחריב את בית המקדש, הודיעו זאת לשמעון הצדיק, מה עשה, לקח בגדי כהונה, ולקח עמו מיקירי וחשובי ירושלים, ואבוקות של אור בידיהם, ויצאו להפגש אתו, כיון שראה אלכסנדר את שמעון הצדיק, מיד ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו, אמרו לו עבדיו מה אתה עושה, אמר להם דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני במלחמותי.

שמעון הצדיק טייל עם אלכסנדר בירושלים, והראה לו את בית המקדש, והתפעל מאוד, ורצה שיעשה לו זכר בבית המקדש, ע"י שיתן זהב רב לצורפים ויעשו צלם כדמותו, אמרו לו היהודים אין אפשרות לעשות כך, אבל זאת נעשה - כל ילדי הכהנים אשר יולדו השנה הזאת בכל ירושלים, יקראו על שמך אלכסנדר, והוא הסכים ותרם זהב רב לבית המקדש.

לאחר מכן ביקש אלכסנדר מן הכהן גדול שיאמרו לו על פי "האורים ותומים" אם ימשיך במלחמותיו עם דריוש מלך פרס אם לא, אמר לו הכהן הגדול, לצערנו מיום שחרב בית המקדש הראשון אין לנו "אורים ותומים", אולם אני אתפלל לה' שיתן לי תשובה לשאלתך, ואכן תפילתו נענתה, וה' שם בפיו לומר למלך שיעלה למלחמה ויצליח. פנה הכהן ואמר לאלכסנדר, אתה הוא צפיר העזים, ודריוש הוא האיל, אתה תרמסהו ארצה, ותקח את מלכותו בידך, כך חיוק הכהן את לב המלך, והוא יצא שמח וטוב לב.

אם אלכסנדר מוקדון עלה חוץ לכדור הארץ

ביקש אלכסנדר מהחכמים לראות את כל פני הארץ, וכתב בספר אור הלבנה (באור החיים עמוד קצו) וז"ל: בדרך אגב נבאר שורש דברי רבנו שכתב שאלכסנדרוס עלה לרקיע ע"י העופות, כי בדברי רז"ל לא נמצא מפורש דבר זה, כי הוזכרו ענייניו בסנהדרין צ"א וביומא ס"ט נזכר טובתו לישראל, ובמסכת תמיד דף ל"א סוף ע"ב הוזכר ששאל עשר שאלות מוקני הנגב ולבסוף נתגלגל הדבר והגיע לג"ע ונתנו לו גולגולת, ולא היה שום כובד מכריע אותה כ"א בעפר להורות כי האדם ישוב לעפר וזה חלקו מכל עמלו יעו"ש ובכל אלו המקומות לא נתבאר מעלייתו לרקיע.

וכן הרב "מדרש תלפיות" בדף קצ"ז "ערך כונה" הביא כל הייחוד והמאמר ולא הראה שורש הדברים כיעו"ש. אולם רמז לדברי רבנו מצאתי בירושלמי (ע"ז פ"ג ה"א) אמר רבי יונה, אלכסנדרוס מוקדון כד בעא מיסק לעיל והוה סלק וסלק, סלק עד שראה את העולם ככדור ואת הים כקערה, בגין כן ציירין לע"ז ככדורא בידא ע"כ. והובא בתוספת ע"ז דמ"א ע"א ד"ה "ככדורי" יעו"ש. מזה יורה שהתחכם אלכסנדרוס באופנים ע"י העופות לעלות למרום, אולם לא פורש אופן הדברים וכן בקורות אלכסנדרוס מיום לידתו עד יום מותו שהובא ביוסיפון מפרק ו' עד פרק י"ג לא פורש זה, אולם בפרק י"ג רמז לזה שכתב ויעל אל רוחו לעלות למרום באויר השמים ע"כ.

האמנם מצאתי הדבר מפורש בע"ה בספר "אוצר ישראל" ח"ב דף 42 שהביא מספר "כרמי שמשון" פרק ט"ו וז"ל: ויאמר אלכסנדרוס לחכמים, למתי אוכל לראות על נקלה את כל פני הארץ, וייעצוהו לבנות תיבה עומדת על אופנים ומכוננים להמשיכה למעלה ולהורידה למטה, ויקשור ארבעה נשרים בארבע קרנות התיבה, ולתלות חתיכת בשר ממעל לתיבה, באופן אשר לא יוכלו הנשרים לנגוע בו, והם בראותם את הבשר יעופו למעלה להגיע אליו וככח דחיפתם ישאו את התיבה עד אשר תעוף ברום שמים, ואם ירצה לרדת יסוב חתיכת הבשר למטה מתחת התיבה והנשרים בעופפם אל הבשר ירדו למטה ובדרך הזה ימשיכו התיבה לכל עבר ופינה אשר יחפוץ ללכת, ויעש כן אלכסנדרוס ויעל אל רום השמים ובירדו למטה לארץ במקום שהציג כף רגלו בנה עיר ויקרא שמה אלכסנדריא ע"כ והובא המעשה הזה בספר "תולדות אלכסנדרוס" וקורותיו יעו"ש"ב.

אלכסנדר מוקדון הוא אשר פיתח את תרבות יון, אך לא כפה אותה על ישראל, משום שאהב אותם והיה בגיל שלשים ושלוש, ומת בלא ילדים, ואחריו מלך תלמאי המלך.

מעשה נס חנוכה

ואח"כ מלך אנטיוכוס, והוא היה רשע גדול ושלה את ניקנור שיעשה צרות ליהודים, ביטל מהם את התורה הקדושה, וטמא את בית המקדש וכל השמנים, בא יוחנן כהן גדול והרג את ניקנור בבית המקדש בחרב שהצניע תחת מלבושו, ועמד עליו בקנאת ה' צבאות, ולקח חרב ארוכה שתי זרתות, והקת שלה זרת אחת, והזכיר זכות שלשת האבות ואמר אדוני המלך באתי לעשות רצונך, אבל תאמר לעבדים שעומדים אצלך שיצאו לחוץ שנהיה אנכי והמלך לבדנו אפשר ישמעו היהודים ויהרגוני. אמר המלך שיצאו כל העומדים לחוץ, אמר ניקנור ליוחנן רצוני שתנחר חזיר בבימה"ק במקום קרבן שלכם, אמר יוחנן דברי המלך על עיני ועל ראשי רצוני לנשק פיך שאמרת זה הדבר, שלף החרב ותקע בלבו ויצא לחוץ, ועמדו יוחנן והחסידים והרגו מהם כמנין תשע"ב אלף מחייליו. ושמע אנטיוכוס וחרה אפו, ושלה משנהו השני שמו בגריס, וגור עליהם שלש גזרות, שלא ישמרו שבתות, ולא יעשו מילה, ולא ישמרו ראשי חדשים, [וז"ש "ואביו שמר את הדבר" סימן שמ"ר שבת מילה ראש חדש], ואם היה אחד מבני ישראל מוהל בנו היו תולין אותו. ואשה אחת מת בעלה והיתה מעוברת וילדה בן ומסרה נפשה על קדוש השם ולקחה מוהל בנה על החומה והיא נפלה ומתה עם בנה. וביום השבת היו ישראל

מתקבצים במערות צורים ושומרים השבת, ושמע בגרים הרשע וצוה והביאו עצים ושרפו מהם כמו אלף נפשות במערה אחת.

וכששמע מתתיה עמד עם חמשת בניו יוחנן ויהודה ושמעון ויונתן ואלעזר, וגזרו תענית ולבשו שק ואפר יוצע לרבים, והקב"ה עזר להם. ומתתיה איש אשר כברכתו ברך אותם, גור אריה יהודה, ושמעון כשמעון בן יעקב, יוחנן כאבנר בן נר, ויונתן כיהונתן בן שאול, אלעזר תהיה כאלעזר בן אהרן, ועמדו עליהם והרגו הרבה. גם בגרים ברח וסיפר למלך שאין אנחנו יכולים לעמוד נגד מתתיה וחמשת בניו, מיד קם אנטיוכוס ואסף את כל שרי צבאותיו וחייליו ובאו עליהם, כשראו ישראל החיל הכבד אמרו אין אנחנו יכולים בפעם הזאת לנצח אותם. עמדו מתתיה ובניו בתפלה וגזרו תענית ועשו עמהם מלחמה ועמדו נגדם ושרפו את בגרים כמו שצויה לעשות ליהודים, כך הקב"ה עשה להם מדה כנגד מדה, ואנטיוכוס ראה שהרגו חיילות הרבה ושרפו את בגרים, ישב בספינה וברח והיו קוראין לו מלך בורח, [וז"ש כי אב"ן מקיר תזעק אב"ן נוט' אנטיוכוס בגרים ניקנור].

ואיתא במדרש חנוכה (הובא ברוקח פי' סידור התפילה) ...מסרת גיבורים הם היוונים, ביד חלשים הם חשמונאים. רבים היו היוונים ביד מעטים נפלו... א"ר יצחק בר נחמני המחנה אחת יש אלף ושמונים ריבוא = 10,800,000 אנשי צבא, עוד איתא שם בשם רב יצחק שהיו שם שישים ריבוא שלכל אחד היה אלף איש = 600,000,000 אנשי צבא ואמר שוטים יש בכס י"ב איש שיעשו מלחמה עם חיל שאין לו שיעור... באותה שעה נשאו ישראל עיניהם כלפי למעלה בתפילה לפני הקב"ה... תפס הקב"ה את שבעים שרי האומות ורצע אותם במרצע של אש, ואמר להם כל אחד מכם [יתפוס] אומתו בידו, אם נמלט אחד מהם - נפשכם תחת נפשו, כל אחד ואחד מן היוונים כשהיה יורה החץ להכות אחד מישראל בא מלאכו ונועצו בלבו, והיו בית חשמונאי רואים נסים הללו ואומרים ה' ילחם לנו.

וכל מלך שנהרג מהם מן היוונים באים מלאכי השרת ומבזוזים את ממונם ומטילים לתוך בתיהם של ישראל, שאין יכולים ליטול השלל מפני חלליהם, והו רבת את ריבם... מסרת גיבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים הם היוונים, וגם חבורת אליפורני שקיבץ מאה ועשרים אלף איש גבורי מלחמה וכ"ב אלף בעלי חצים, וגמלים נשאו מזונות עד אין מספר, ולכד כל המדינות גדולות וגבוהות, כיון ששמעו ישראל שבא עליהם פחדו כולם... ויקומו ויצעקו אל ה' בעמידה, והכניעו נפשם בצום ובבכי הם ונשיהם ובניהם, ולבשו הכהנים שקים וגם מזבח ה' הלבישו שק, ונפלו הנערים על פניהם בצום לפני היכל ה', ויצעקו כולם אל ה' בלב אחד... וכל העם מיד נפלו על פניהם [והשתחוו] לה' בבכי גדול מיד רדפו ישראל את אויביהם והרגו מהם תילי תילים, עכ"ל.

וזכר אמרו שלא זכו החשמונאים לנסים ונפלאות אלא בזכות ביטחונם בכורא, ומרומז בשמם כי מתתיהו ובניו כהנים היו, ו"כהן" בגימטריא כמנין "בטחון" (ע"ה), וכשאנו נתדבק בדרכיהם גם אנו נוכל לנסים ונפלאות בזמן הזה.

יש אומרים שלכן נהגו לומר מזמור "יושב בסתר" אחר הדלקת הנרות, ומקורו מהרמב"ן. ללמד שעיקר העבודה בימים אלו היא האמונה, דהנה חז"ל (שבועות טו:) כינו פרק זה "שיר של פגעים", ואמרו ועד היכן - עד כי אתה ה' מחסי עליון שמת מעונך.

וכתב האבודרהם (סדר התפלה למוצ"ש) דלכן אין אות זי"ן בכל פרק "יושב בסתר", כי הבוטח בה' אינו זקוק 'לכלי זיין' ואויביו נופלים תחתיו ומתבטלים ממנו כל הפגעין רעין ומרעין בישין.

"וטמאים ביד טהורים"

שאל הגה"ק רבי יוסף חיים זוננפלד זי"ע - רבה של ירושלים, מילא "גיבורים ביד חלשים" זהו נס, וכן "רבים ביד מעטים" זהו נס, אך "טמאים ביד טהורים", מה הרבותא בדבר, במה רב כוחם של ה"טמאים" מכוחם של ה"טהורים", אלא הסבר נפלא יש כאן, וזאת על פי מה שמוכח במדרש רבה (בלק כ, כה) שיי"ב ניסים נעשו לו לפנחס בשעה שקנא את קנאת ה' והרג את זמרי בן סלוא וכזבי בת צור, ומוכח שם שהנס העשירי היה: "ששמר הקב"ה את רוחותיהן שלא ימותו בידו ויטמא", והם מתו רק אחרי שהניחם מידו. וא"כ אף כאן היה נס כזה, שהיוונים לא מתו "ביד" החשמונאים הכהנים כדי שהם לא יטמאו, (דהנה אף לשיטת רבי שמעון, ש"אתם" קרויים "אדם" ואין העכו"ם קרויין "אדם", דקברי עכו"ם אינו מטמאין (עין יבמות סא.), הכוונה היא על טומאת אוהל, אך במגע, ודאי עכו"ם מת מטמא). וזהו הפירוש "וטמאים ביד טהורים" - שאף על פי שהיוונים היו "טמאים", מכל מקום "ביד טהורים" - לא נטמאו החשמונאים הטהורים בהריגתם, כי אירע להם גם כן נס כנ"ל...

דרוש ב'

מבאר טעם שחנוכה ח' ימים
ומדוע נקרא "חנוכה"

מדוע תקנו שמונה ימים בחנוכה

ידועה קושית הב"י, מדוע תקנו שמונה ימים בחנוכה, והרי ליום הראשון היה שמן, וא"כ לא היה בו נס. ומתריך הב"י כי כבר ביום הראשון כשהתחילו למוזג הכוסות נתמלאה המנורה במעשה ניסים וא"כ כבר ביום הראשון היה נס. עוד תריך הב"י שביום הראשון לכתחילה לא שמו הכל אלא מעט, כי חלקו את השמן לשמונה חלקים ובכ"ז דלק כל היום. תירוצו נוסף תריך הב"י, שביום הראשון שמו את כל השמן שהיה במילואו, אבל לא דלק כל השמן כפי שצריך להיות אלא רק חלק אחד מחלקי שמונה, ונשאר כך לשמונה ימים.

ויש מרבתינו שאומרים שנעשה נס, וכשם שירדה אש מהשמים על המזבח - שהיא אש קרה, ולכן לא היה שום נזק לצפוי המזבח, כך כאן, וממנה הדליקו את המנורה ומכיון שהיא לא שורפת, לכן נשאר השמן ולא נשרף.

ואביא לפניך פירוש נפלא שפירש בספר "קומץ המנחה" (לחנוכה דף י"ז) ויישב הכל ע"פ משל נפלא: סוחר עשיר נסע ליריד בלייפציג, והיו בידו שמונה שקים עם זהב, בדרך התנפלו עליו שודדי יער ובזו ממנו את רכושו, אך בדרך נס לא הבחינו כי ישנם שמונה שקי זהב, ועל כן נטלו עמם שבעה שקים בלבד. המשיך הסוחר בדרכו, ועם הגיעו ליישוב הקרוב, שכר איכרים שתמורת תשלום פתחו במרדף אחר השודדים. בינתיים, עמד הסוחר ונדר נדר כי אם יצליחו ללכוד את השודדים ולהשיב את רכושו יתן מיד מעשר לצדקה, וכך היה, תפילתו נשמעה והושבה הגולה, השמועה פשטה בכל האיזור, וגבאי צדקה מיהרו להתדפק על דלתו כדי לקבל מכספי המעשר, אך פרץ ויכוח בין הסוחר לבין הגבאים, סביב שיעור המעשר שעליו להפריש, הסוחר אמר רק שבעה שקי זהב חזרו אלי, ולכן רק מהם עלי להפריש מעשר, אך הגבאים טענו לעומתו כי עליו להפריש מעשר גם מהשק השמיני, שהרי בלי השק הזה לא היה לך לשלם לאיכרים כדי שירדפו אחר הגולנים, ועצם זה שנשאר לך שק אחד גם זה נס גדול. וכך גם לענין השמן, אילו לא התרחש הנס שהיוונים לא שמו לב לפך השמן הזה, אז גם הנס שהיה, שבמקום יום אחד דלק שמונה ימים, גם הוא לא היה, ולכן אנחנו מודים לה' שמונה ימים, ולא רק שבעה.

הנס לא היה "בכמות" - בתוספת שמן, אלא "באיכות"

הגה"ק רבי חיים מברסק זי"ע תריך את קושיית הבית יוסף בקושיה נוספת: איך יצאו כלל ידי חובת הדלקת המנורה באותו שמן, הלא רק "שמן זית" כשר למנורה, דהיינו שמן היוצא מפרי שגדל על עץ של זית, והשמן שבפך, שמן של נס היה, ולא שמן של זית, כי מן השמים הוסיפו על השמן הראשון עוד שמן שאינו שמן טבעי, (ואכן הרד"ק (מלכים ב-ו) כותב, שאותו שמן של נס שנבע בבית השונמית מברכת הנביא אלישע, היה פטור ממעשרות, כי חיוב מעשר חל רק על שמן טבעי). מתוך דיוק עצום זה, מחדש ר' חיים - שמוכרחים אנו לומר: שהנס לא היה "בכמות" - בתוספת שמן, שכלה השמן הטבעי, ונתווסף שמן של נס, אלא "באיכות" - שכוח השמן הטבעי נתעצם, והיה בכוחו לדלוק שמונה ימים. ממילא, בכל לילה כלה חלק שמיני מהשמן הטבעי, ולא נתווסף שמן של נס. ושוב אין עוד מקום לקושיית הבית יוסף - כי הנס ביום הראשון היה באותה מדה של שאר הימים... ועם יסוד זה המשיך להסביר את מחלוקת בית שמאי ובית הלל בנוגע לנרות חנוכה, לבית שמאי הוא "פוחת והולך" ולבית הלל הוא "מוסיף והולך". כי לבית שמאי העיקר הוא כוח השמן, ואם כן, בלילה ראשונה היה לשמן הכח לדלוק שמונה ימים, ובלילה השנייה היה בו רק כוח לדלוק שבעה ימים, ולכן סוברים הם ש"פוחת והולך". מאידך סוברים בית הלל שיש להסתכל על ה"פועל" ולא על הכוח - כך, שביום הראשון ראו הנס רק לצורך לילה אחת, ולמחרתו ראו בו צורך ללילה נוספת, כך בכל לילה הוסיפו לראות את הנס, ולכן לשיטתם "מוסיף והולך"...

מדוע נקרא חג זה חנוכה

א. כתב הזוה"ק בתיקונים תיקון י"ג וז"ל: חנוכה - תמניא יומי דחנוכה, לארבעה ועשרין יומין דהיינו לאחר כ"ד יום בחודש כסלו שכ"ד יום אלו הם כנגד כ"ד אותיות שיש "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד" והשכינה הקדושה שורה על

ישראל בכ"ה בכסלו, ואלין אנן כ"ה אתון דיחודא, דאנן "שמע ישראל" וגו', ודא איהו חנוכה - חנ"ו כ"ה וכו'. אומר הזוה"ק, כי חנוכה פירושו חנו בכ"ה בכסלו כדברי הגמרא, ומוסיף הזוה"ק ששורה השכינה על עם ישראל ביום כ"ה שהוא סוד הכ"ה אותיות שיש בשמע ישראל שהוא סוד היחוד הקדוש הנעשה עתה בחנוכה ע"י מצות ההדלקה.

ב. בספרים הקדושים מובא שחנוכה הוא מלשון חנוכת הבית, לפי שבימים אלו עשו את חנוכת בית המקדש, לאחר שטיהרוהו מטומאתו שטמאווה הצוררים היוונים. ועי"ז חזרה השכינה למקומה, וחזרו הפרצופים להתייחד כבראשונה, וכנ"ל.

ג. ועוד טעם שנקרא חנוכה מלשון חנוכת הבית. לפי שבאותן הימים היתה חנוכת המשכן, בעת הקמת המשכן בימי משה. כדאיתא במדרש, שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסלו, אלא שהמתין הקב"ה בהקמתו עד ניסן שנולד בו יצחק, ואמר הקב"ה, עלי לשלם לחודש כסלו, ושילם לו ע"י שבחודש זה היתה חנוכת בית חשמונאי.

ד. וכן נקרא חנוכה בגלל חנוכת המזבח שהיתה בימי היוונים. ולפיכך נקרא חנוכה, על שם חנוכת המזבח, שנסתר ובנאוהו.

ה. וכן נקרא חנוכה לפי שהוא לשון חינוך לגאולה העתידה, ומספרי המקובלים מוכח שבשעת הדלקת הנרות מתגלה גילוי מהאור הגנוז, שהוא אורו של משיח. משי"ח ר"ת מ'דליקין ש'מונת ימי ח'נוכה. וחנוכה הוא מלשון חינוך לגאולה העתידה שאז יתגלה לנו האור הגנוז בשלימות, כמו שאמרו חז"ל: (הגיגה יב.) "אור שברא הקב"ה ביום ראשון - עמד וגנוז לצדיקים לעתיד לבוא".

ו. ויש עוד רמז נאה בשם חנוכה, ויתבאר ע"פ מה ששאלו המפרשים שהרי לכאורה היה צריך לעשות חג החנוכה רק ז' ימים? וראיתי תירוץ נפלא להשל"ה הקדוש, והוא נגד הב"י כי השל"ה לא רצה לתרץ כמו הב"י שחילקו את השמן בחנוכה של המקדש לשמונה, וכל יום שמו חלק שמינית שבחצי לוג וכו', היות כי אסור ליתן פחות משיעור של חצי לוג, א"כ מוכרחים לומר ששמו את השמן כולו כדי שידלק יום אחד, ונעשה נס שהיה דולק כל היום ולא חסר ממנו אלא רק חלק שמינית שבחצי לוג זה, נמצא א"כ שהנס היה ח' ימים. וזה נרמז במילת חנוכה. ח' הם שמונה ימים, וכשתחשוב חצי לוג לכל נר משבעה הנרות ח' פעמים, עולה נ"ו, והיה נס שדלק ח' ימים בז' קני המנורה, כאילו היה נ"ו חצאי לוגין, וזהו נ"ו של חנוכה. וכ"ה הוא כ"ה לחדש כסלו, בסוד יהי אור שיהי גי' כ"ה, וכן אור שהיא מלה כ"ה מבראשית, וכן ויחנו בחשמונה הוא מחנה הכ"ה, ובתיבת כ"ה מתחילה ברכת כהנים-כ"ה תברכו את בני ישראל ונתבשר אהרן שהוא מוכן לגדולה של חנוכה.

רמזים נפלאים על המלה "חנוכה" מהחת"ס

מזן החתם סופר זי"ע הביא רמז נפלא וראשי תיבות במילה "חנוכה" המסכמים את כל סיפור החנוכה: חשמונאים נלחמו ונצחו כל היוונים. חושים נכנסו ופינו כלי ההיכל. חביבים נמצאו ובקרקע כד השמן. חתום נמצא ובטבעת כהן הגדול. חיבתם נגלית והספיק כל השמונה. חכמים נמנו וקבעו כסליו הבא. ח' נרות ולגמור כל ההלל.

חנוכה בשבת

הרה"ק ה'אהבת ישראל' מויז'ניץ זי"ע, אמר רמז מדוע מובאים דיני חנוכה במסכת שבת דווקא, כי חז"ל אמרו (פסחים קיב) עשה שבתך חול, אותיות חול מרמזות על ח' ימי חנוכה אשר בהם מדליקים ל"ו נרות, ומקומם בעינינו "שבתך".

דרוש ג'

בענין התשובה

תשובה עד חנוכה

כתב מו"ר הבעש"ט זיע"א שעד חנוכה עדיין אפשר לעשות תשובה, היות וידוע שהתשובה היא בעולם הבינה עולם הבריאה ששם כסא הכבוד ואמרו רבותינו גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, וחנוכה הוא בהוד, ואיתא בזוה"ק "דאימא עד הוד איתפשטא", ולכן אימא שהיא בחינת התשובה, עד "הוד" איתפשטא, שזהו חנוכה בבחינת ההוד, וביזה"כ עולים לבינה וזוכים שם למעלה לתשובה, וזה למי שזוכה לעלות, אבל בחנוכה אימא עצמה יורדת למטה להאיר לנו. ביום הכפורים אנחנו הלכנו לבית המקדש, בחנוכה בית המקדש בא אלינו לתוך הבית, מדליקים המנורה בבית שלנו, גם החלשים שלא עלו מעצמם יוכלו לחזור בתשובה שלמה, והיא יורדת ומאירה כדי לברר ולהוציא את כל הניצוצות מן הקלי', ולהפריד אותנו מהקלי', ולכן כל הפתילות והשמונים כשרים לנר חנוכה שלא כמו בשבת, כיון שבימי חנוכה כל נשמה יכולה להידלק על ידי האור הגדול שמאיר בה.

וזמון מעתה כי שמונת ימי חנוכה הם כנגד ח' ספירות בינה חג"ת נה"ם כי עולם התשובה היא הבינה ומשם ממשיכים אור לכל השמונה ימים שנוכה לחזור בתשובה שלמה.

וזה מה שהיה עושה הכהן הגדול ביוה"כ, שהיה מזה אחת למעלה ושבע למטה, כי אחד למעלה, כנגד אימא, כי הכהן הגדול היה מושך השפע מלמעלה מהבינה לז' ספירות תחתונות, וזהו כנגד ח' ימי חנוכה, א' למעלה ושבע למטה, כי אנו ממשיכים שפע מהבינה לז' ספירות תחתונות כל יום ביומו.

ודע כי שמונת פעמים חנוכה ג' תשובה.

וביאר הרמ"ע מפאנו (עי' עשרה מאמרות חיקור דין ח"ג פ"ב) מה שאמרו (יומא פו.) "גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד", ומה ענין כסא הכבוד למצות תשובה, רק איתא בגמרא (חגיגה יג.) שהמלאכים וחיות הקודש נושאים את כסא הכבוד, והאמת שהכסא נושא את נושאו [כעין מה שאמרו (סוטה לה.) "ארון נושא את נושאו"] ואינו זקוק למלאכים שישאו אותו, ואכן הם אינם אלא נראים כמי שמחזיקים ומטלטלים את הכסא, אבל כאשר איש מישראל נכשל בחטא חלילה הרי הוא גורם שהמלאכים מרגישים כובד כשהם נושאים את הכסא.

וזהו מה שאמרו שם בגמרא (דף יג.): שהחוטאים נענשים מנהר דינור היוצא "מזיעתן של חיות, ונשפך על ראש רשעים בגיהנם", כי עליו ליענש על שגרם לחיות לישא את המשקל שהכביד על כסא הכבוד, אבל מיד כאשר יחזור החוטא בהרהור תשובה מתבטלת כבודות זו, וזהו "גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד", כי התשובה מגיעה עד הכסא הכבוד וגורמת לבטל המשקל הכבד שנגרם על ידי החטא.

נר חנוכה כפול שמונה שוה בדיוק תשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה

ואור החנוכה מזכך ג"כ את גופו של האדם ומגרש ממנו התאוות הגשמיות, כי האור מגרש את החושך שהוא הגוף. וידוע הוא "חנוכה" גימ' "גוף", וזה נעשה ע"י התשובה שאנחנו עושים עתה בחנוכה. ולפי זה אם ח"ו נגזרה על האדם איזה גזירה בר"ה עדיין יכול לעשות תשובה וחרטה על העבר וקבלה על העתיד והתחנן לפני בורא עולם ואז יתקיים בו תשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה. והנה "נר חנוכה" כפול שמונה ס"ה גימ' תשובה, ותפלה, וצדקה מעבירים את רוע הגזירה, בדיוק וזה פלא.

חדש, שבת, מילה גי' נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה

א"כ מי שידקדק במצות החנוכה ויזכך הנרנח"י שלו, יזכה להאיר אור גדול בנשמתו בימים הללו. וידוע שהיוונים רצו לאבד מאיתנו האור של הנרנח"י שכן גזרו עלינו שלשה גזירות חדש גי' 312, שבת גי' 702, מילה גי' 85, גי' 1099 גימ' נפש רוח נשמה חיה יחידה שהוא 1099 בדיוק, וזה פלא.

וגם "בימי מתתיהו בן יוחנן" גימטריא 1099 בדיוק כגימטריא של שבת חדש מילה, ולזכרון הנס אנו מדליקים נרות חנוכה ומזמרים "מזמור שיר חנוכה" הראשי תיבות כמו הראשי תיבות של מילה שבת חדש.

ועתה ע"י הדלקת נר חנוכה מאירים האורות דחודש שבת ומילה, וע"כ כתבו הקדמונים ששלשת המצוות יצאו בחנוכה, כי בחנוכה שהוא ח' ימים יש תמיד שבת או בתחילה או באמצע, וכן ראש חודש טבת תמיד חל בחנוכה, וכן הוא ח' ימים כנגד ברית מילה שהיא לח' ימים, וע"י החנוכה מאיר אור כנגד נרנח"י שלם ומשלים נשמתו ומאיר אותה באור העליון. וכמו שידוע מספה"ק שאף שנחרב ביהמ"ק, מ"מ כל מה שהיה בכיהמ"ק מאיר גם עתה, ושלחנו של אדם בחינת מזבח, והחנוכה היא בחי' המנורה, ועזה"ד שאר הדברים.

ויש לרמז ג"כ שתשובה ותפילה וצדקה הם כנגד ג' המצוות, ששבת היא בחי' תשובה כמ"ש שב"ת ר"ת שבת בו ישוב. וחודש זה בחי' תפילה שהוא כנגד קרבן מוסף, ותפילות כנגד תמידין תקנום. ומילה כנגד צדקה, שזה כורת כל המקטרגים והמשטינים, וע"י תשובה ותפילה וצדקה שהם קו"ל צו"ם ממו"ן משבר כל הגזירות. ונוכה לביטול כל הגזירות ולגאולה שלימה. ויקויים בנו "ערכתני נר למשיחי".

סוד שם "נחל"

הנה כתב רבינו האר"י בשער הפסוקים תהלים וז"ל: כבר ידעת כי שם נח"ל הוא נקרא נפש של המלכות, עכ"ל. וכידוע שהנפש היא הכח הבסיסי של האדם בבחינת הדם כמ"ש "כי הדם הוא הנפש". ועיין עוד בשעהכ"ו דרושי תפילת השחר דרוש א' והנה ב"ן ול"ו אותיות שלו גי' נח"ל, שהוא ר"ת נ'פשו ח'כתה ל'ה'. ושם זה סגולתו לברר ניצוצות הקדושה מעומק הקליפות. וע"י שם זה נוכל לברר הניצוצות ולהעלות אותם מבי"ע לאצילות לתקנם.

וכן נח"ל ר"ת ל'וקח נ'פשות ח'כם, שע"י הדלקת הנרות לוקח נפשות מהקלי' ומעלה אותם לחכמה ליתתקן. וגם ר"ת "תוצא הארץ נ'פש ח'יה ל'מינה" היות ומהארץ שהוא זה העולם שאנו בו בא תיקון לנשמות. וכן הארץ זה בחי' המלכות שהיא המנורה ועל ידה מוציאים נפשות מן הקלי'.

א"כ גם עתה בחנוכה אנו צריכים לשם זה שעולה גי' שם מ"ה שהוא האד"ם, ובפנים רבוע שם אהי"ה שעולה דם ואז יעלה נח"ל. וכל ענין התורה הוא להוריד שפע לאותם ניצוצות מרוחקים שבקלי' עד שתכלה רגל מן השוק. וכידוע השוק הם ב"ע והשפע חייב להיות מבחי' נפש בלבד, כדי שלא תהיה יניקה לקלי'.

ע"י מצות התשובה, שבים ועולים ניצוצי הקדושה

וידוע דע"י מצות התשובה, שבים ועולים ניצוצי הקדושה למעלה ולכך כל אחד מאיתנו צריך לנצל את ימי החנוכה לעשות חשבון נפש ולראות איך הוא בעבודת ה', ויעשה תשובה ויזכה עי"ז להתקרב אליו יתברך.

ע"י מצות החנוכה מקרבים את המשיח

ואמרו רבותינו צריך מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל. והסוד שלו הוא: מזוזה ימין ר"ת מ"י. ח'נוכה ש'מאל ר"ת ח"ש. ושניהם יחד "משיח". שע"י מצות החנוכה מקרבים את המשיח. וכן משיח ר"ת מ'דליקים ש'מונה י'מי ח'נוכה. והנה מ"י הוא בחינת נ' שערי בינה, שהם סוד התשובה [וח"ש ר"ת ח'מור ש'ור, שהם ז' קליפות ימין ושמאל וגם בחי' אדום וישראל שיוכנסו לעתיד אמן].

ורמזו רבותינו על זה - תשב אנוש עד דכ"א בגימ' כ"ה, רמז שאפשר לשוב בתשובה עד חנוכה שהוא בכ"ה כסלו.

חנוכה הוא זמן הסליחה

"סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך וכאשר נשאת", ר"ת חנוכה, לרמז שבחנוכה הוא זמן הסליחה, ויש לעשות תשובה, כי הוא הזמן האחרון להפוך ולשנות את גורלו לטובה ולברכה ולבטל מעליו כל גזירות קשות ורעות.

ומיתוק הדינים נרמז ג"כ בתיבת חנוכה, והוא אותיות נ"ו ה' כ"ח, והרמז הוא כי ה' פעמים נ"ו בגימ' פ"ד, כמנין מנצפ"ך, והוא נמתק ע"י כ"ח ימינך ה' נאדרי בכח.

ולכן צריך מאד להתלהב כשמדליק נר החנוכה שממשיך אותו אור אלהי על כל העולמות ואומרים עליו "אשרי העם שככה לו" אשרי ר"ת רשפי אש שלהבת י"ה. הע"ם ר"ת הדלקה עושה מצוה. שככ"ה לו, שככ"ה לו גימ' לו"ו נרות, וא"כ יש הוכחה שה' אלהיו.

להתנער מהקריעות

בספר קרן אור פני משה כתב, (פר' מקץ) כתיב (בראשית מג ז) "ויאמרו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו" וברש"י, אפילו עצי עריסותינו גילה לנו. ע"כ. וצ"ב איזה נסתרות יש בעצי העריסה ומה גילה להם יוסף... וז"ל. ואולי הענין בהקדים מה שכתוב במדרש (בר"ר נג, י) על הפסוק (כא, ח) 'ויגדל הילד ויגמל'. אמר רבי לוי לא 'נדנדה' עריסה תחילה אלא בביתו

של אברהם אבינו. ואולי הענין ע"ד מה שכתב בזוה"ק (פר' פנחס ריה): בתשובת שאלה לשואל ששאל למה כל אומה ולשון אין מתנועעין בעת תפלתן וקריאת נימוסי דתיהן כי אם אומה הישראלית לבדה? והיתה התשובה, ע"ד משל מן הנר, כי שלהבת האחוזה בפתילה היא מתנועעת תמיד, והוא כי כל דבר מבקש תפקידו ושואף להדבק אל שורשו, ואחר כי יסוד האש הוא למעלה - השלהבת שואפת לעלות אליו להדבק בו ואינה יכולה כי נאחזת בפתילה, ע"כ היא מתנועעת... כן לאשר בו נשמת האיש הישראלי חלק אלוך ממעל, כמו שאמר הכתוב (דברים לב, ט) כי חלק ה' עמו, והיא קרויה 'נר' כמו שאמר הכתוב (משלי כ, כו) 'נר ה' נשמת אדם' היא משתוקקת לעלות אל מקור מחצבה, אך בעת אשר האדם עוסק בעניינים גופניים ארציים גשמיים או היא נכנעת ושוקטת, ובעת אשר יעסוק בעניינים רוחניים כמו תורה ותפלה אז היא מתעוררת בכח ואומץ אשר נתוסף בה ע"י הדברים הרוחניים ושואפת לעלות אל שרשה, ואינה יכולה כי היא קשורה בגוף בגזרתו ית"ש עד יום פקודתה, ע"כ מכח התנועה של הנשמה מתנועע גם הגוף.

והנה כתיב ב'מסילת ישרים' (שער הזריות פ"ז), וז"ל, ותראה שהאדם אשר תלהט נפשו בעבודת בוראו ודאי שלא יתעצל בעשיית מצוותיו... ואמנם התבונן עוד שכמו שהזריות הוא תולדת ההתלהטות הפנימי, כן (להיפך -) מן הזריות יולד ההתלהטות. והאדם אשר אין החמדה הזאת לזהטת בו כראוי 'עצה טובה' היא לו שיזדרז ברצונו כדי שימשך מזה שתולד בו החמדה בטבע, כי התנועה החיצונה מעוררת הפנימית, ובוודאי שיותר מסורה בידו החיצונה מהפנימית. וכו' עכת"ד. ודרך משל יאמר, מדרכו של עולם, בהוציאם את ה'בשר' מתוכי המקפא יניחוהו מתחילה עד שיופשר הקרח שמעליו, אז יגשו לבשלו או לחממו, על דרך זה ממש, הרי תחילת העבודה קודם הדלקת נר חנוכה היא 'להסיר את הקרח' האופף אותנו, ולהתנער מכל הקרירות, ורק לאחר מכן נוכל להתחמם באש קודש ולקיים את המצווה בהדלקת הנר.

"זיהי כמשלש חודשים"

דהיינו ג' חודשים לאחר כ"ה באלול שהם ימי החנוכה. ויוגד ליהודה לשם ה-ו-י-ה שבתוך יהודה הקב"ה "זנתה תמר כלתך" ישראל מתקררים מהתעוררות לתשובה וחוזרים לסורם. "ויאמר הוציאוהו ותשרף". אומר הקב"ה שידליקו נ"ח בחוץ, ובוה יזכרו הנסים שעשיתי ויתעוררו בתשובה.

או אפשר: "זיהי כמשלש חודשים" אחרי שעם ישראל היה בתשובה גדולה בראש השנה ויום הכיפורים, והיתה התקררות בעבודת ה', ויוגד ליהודה לשם הוי"ה. זנתה תמר כלתך, כנסת ישראל שנמשלה לתמר שנא' "צדיק כתמר יפרח", ונאמר "ועמך כולם צדיקים". הוציאוהו ותשרף, שכך ח"ו אמר הקב"ה, שהשטן צודק. אבל עם ישראל אומר להקב"ה, למי החותמת, שזה כד השמן החתום בחותמו של כה"ג. והפתילים, שהם הפתילות של החנוכה. והמטה, שהם הכלי עצמו. ה"אלה", רמז ל"ל" הנרות שאנו עושים בהידור מהדרין מן המהדרין. ואומר הקב"ה צדקה ממני, תמר, כנסת ישראל צודקת על כי לא נתתיה לשלה, שזה מרמז לביהמ"ק. לכן יש להם ירידות כל הזמן בעבודת ה', וכאשר יבנה ביהמ"ק יתחזקו יותר.

ודע כי כל שנה ושנה מתחיל האדם התחלה חדשה בכ"ה בכסלו והוא זמן תשובה וידוע שעיקר גילוי והכר של העולם הוא בחודש השלישי, כי בכ"ה באלול נברא העולם, ולכן אז הוא זמן התשובה שאז מאיר אור התורה והאור הזה מגרש את החושך וזה ביום כ"ה כסלו, כי בחנוכה הוכר העובר. ויש בזה רמז בפרשה של יהודה ותמר כלתו, יהודה לא הכיר אותה כי היא היתה צנועה מאוד, ואמרו לו לאחר ג' חודשים זנתה תמר, ויאמר יהודה הוציאוהו ותשרף, ואז לא ביישה אותו, אלא אמרה להם למי החותמת וכו'. ורבותינו דורשים, יהודה-זה שם הוי"ה ב"ה, זנתה תמר כלתך-זה כנסת ישראל, ויאמר יהודה הוציאוהו ותשרף-תוציא נרות חנוכה לבחון ותדליק אותם להאיר אור התורה ואור התשובה, וכך ילכו רבים בדרך ה'.

הדלקת נרות חנוכה מעוררת מדת הרחמים

עוד כתב המקובל רבי חיים פאלאג'י זצ"ל בספרו 'רפואה וחיים' (אות עא) שבשעת הדלקת נרות חנוכה נעשית 'עת רצון' במרומים, ומדת הדין מתבטלת ומתעוררת מדת הרחמים, ומביא בשם הזוה"ק, שהדלקת נרות המנורה בבית המקדש היתה מעוררת מדת הרחמים בעולם דומיא דתקיעת שופר של ראש השנה, והכי נמי מעוררת הדלקת נרות חנוכה רחמים וחסדים גדולים דומיא דהשופר בראש השנה, דכלפנים דמי, ומהפך את מדת הדין והרוגו לרחמים ולרצון.

על ידי הדלקת נרות חנוכה נפתחין כל השערים

הרה"ק בעל ה'בית ישראל' מגור זי"ע הגיד, דהנה ידוע שהסימנים בטור וש"ע ושאר ספרי המצוות יש בהם רמז וקשר לעצם המצוה, ודיני חנוכה כתובים ומבוארים בש"ע או"ח מסימן תר"ע ואילך, והנה תר"ע דומה לתיבת "תרעא" שמשמעה דלת ושער בלשון ארמי, והרמז שעל ידי הדלקת נרות חנוכה נפתחין כל שערי תשובה ושערי ברכה והצלחה, ואם אמרו (ב"ק פ:): "ודלת הננעלת לא במהרה תפתח" ופירש רש"י "ונפקא מינה לאפושי ברחמי", ק"ו במדה טובה שהיא

מרובה, שאם זכינו לתרעין פתיחין בודאי לא תהא הדלת ננעלת במהרה, כי הדלת פתוחה לכל התפילות והבקשות שיעלו לרצון, בין על ישועות בדרך הטבע ובין על ישועות ורפואות שלמעלה מדרך הטבע. ולכן כל אחד יעורר את עצמו ואת בני ביתו בעבודת השי"ת שיהיו עולים מאליהם כשלהבת העולה מאליה ויעשו תשובה ויתחזקו באהבתו ויראתו יתברך ומימלא יזכה לישועות ומלא ה' משאלות לבו לטובה.

ביאור ההפטר

הקשר בין ההפטר לפרשה

נבואה זאת נאמרה לאחר זמן בית שני שהרעו בני אדום לישראל בחורבן בית שני והתנבא הנביא שעתיד הקב"ה להפרע מהם באחרית הימים (רד"ק) עובדיה ניבא על אדום ולא ניבא נבואה אחרת (שכל ספר עובדיה הוא רק פרשה זו) אמרו חז"ל (סנהדרין לט): עובדיה גר אדומי היה, אמר הקב"ה מהם ובהם אבוא עליהם, יבוא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם. (רש"י).

תוכן ההפטר

עובדיה שהיה גר אדומי ומכיר את אדום היטב, התנבא על הפורענות שתגיע לאדום שכל האומות יעלו למלחמה על אדום. ובגלל שאדום מתגאה יושפל עד עפר, והנביא משתומם על גודל נפילתו ותבוסתו באומרו: שאפילו הגנבים, השודדים והבוצרים הלא משאירים דבר מה, ואילו את אדום שדדו לגמרי, מבלי להשאיר לו כל. ומחמת חוסר תבונתו, הנה ידידיו ומריעיו שבטח בהם, הוליכו אותו שולל ומסרו אותו בידי אויביו. ובגלל החמס שעשה ליעקב אחיו, יכרת לעולם כי הוא עמד ולא עזר בעת בוא האויב בשערי ירושלים, ולא די בכך אלא גם הוא עזר לאויבי ישראל, ובמקום שישתדל שלא יראה את עצמו לפני אחיו בעת צרתו, הנה עשה להיפך ששמח על מפלתם, וגם הכרית את שארית הפליטה שיצאה לגלות, לכן גמולו ישוב בראשו, שהמשיח וחבריו יעלו להר שעיר לשפוט אותו, ישמידו אותו, ירשו את ארצו, ואז והיתה לה' המלוכה.

עובדיה א'.

א. חֲזוֹן עֹבְדִיָּה [א] מְרֵאָה הַנְּבוּאָה שֶׁל עֹבְדִיָּה [שְׁהִיָּה גַר אֲדוּמִי] כִּי-אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה (קְרִי אֱלֹהִים) לְאֲדוּם עַל אֲדוּם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ אֲנִי וְשָׂרֵי נְבִיאִים מֵאֵת יְהוִה עַל חוֹרְבַן אֲדוּם וְצִיר שְׁלִיחַ בְּגוֹיִם

עיונים והארות

ממנה, במצרים פרע על ידי מלאך, וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, באשור ויצא מלאך ה'... אימתי היתה מלחמה זו, בימי יהושפט מלך יהודה, אין מלך באדום נציב מלך, משנפלו אדומיים בימי אמציהו לא העמיד מלך במקומו עד היום הזה (סדר עולם). **שמועה** שמענו מאת ה' וכו' אפשר לרמוז לאדום גי' א"ף ועידן רתחא מדת הרחמים מתהפכת לדין וז"ש לאדום רשעים וע"כ חרה אף ומוזה נמשך דמדת רחמים שהוא שם הוי"ה כביכול נהפך לדין וזהו שמועה שמענו מאת ה' שהוא רחמים נהפך להם למדת הדין וזהו חזון עובדיה חזות קשה (החיד"א).

א. חזון עובדיה אמר לו הקב"ה לאליפז, אתה הוכחת לאיוב (ד/יג) בחזון בשעפים [במחשבות] מחזיונות לילה, אני אעמיד ממך בן נביא שיפרע מבית אביך בחזון, שנאמר חזון עובדיה. כה אמר ה' אלקים לאדום, מה שנא עובדיה לאדום, א"ר יצחק אמר הקב"ה יבא עובדיה הדר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם, ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם. אמרו אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר, עובדיה גר אדומי היה, והיינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא, כי אתא רב דימי אמר ירך מתוכה מסרחת (תנחומא, סנהדרין ל"ט). **כה** אמר ה' אלקים אוי למלוכות רביעית שהקב"ה נוקם בעצמו

שְׁלַח זה לזה שיאמרו **קוֹמוּ וְנִקְוֵמָה עֲלֵיָהּ** על ארץ אדום **לְמַלְחָמָה** (מ"ד): **הַנְּהַ** בתחילת ממשלתך באדם בארץ שעיר, היית גוי **קָטָן** בזוי ושפל **נִתְתִּיד בְּגוֹיִם בְּזוּי אֶתָּה מְאֹד** [ב] מושפל עד מאוד, ולא יחושו לך שאר הגוים אם תאבד (רד"ק): **וְעַתָּה שְׁנַתְּגַדְלַת לְמִשׁוּל מִמֶּשֶׁל רַב זְרוֹן לְבָבְךָ הַשִּׂיאָךְ** אתה אדום, הרשע שבלבך פיתה אותך להתגאות (ת"י) **שָׁכְנִי בְּחַגְוֵי-סֶלַע מְרוֹם שְׁבַתּוֹ** מרוב גאותך אתה מרגיש וחושב כאילו אתה שוכן בבקיעי וחריצי הסלעים **אִמַר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִידֵנִי אֶרֶץ** לכן אתה אומר בלבך מי יורידני לארץ (מ"ד): **דַּ אֹמַר לוֹ הַשִּׂי'ת, דַּע כִּי גַם אִם-תִּגְבְּיָהּ אִפִּילוֹ אִם תִּגְבִּיָהּ מִקּוֹם מוֹשְׁבְךָ בְּמִקּוֹם גְּבוּהָ כַּנֶּשֶׁר** שֶׁעָף גְּבוּהָ יוֹתֵר מִכָּל הָעוֹפּוֹת **וְאִם-בֵּין כּוֹכְבִים שִׁים קִנְיָךְ** [ג] מדורך **מִשָּׁם אוֹרִיֶדְךָ** לארץ ותהיה נמסר ביד האומות (מ"ד) וי"א אל עמק יהושפט (מלבי"ם) **נֶאֱמַר-יְהוָה: עַתָּה הִנְבִּיא לְוַעַג לְאֲדוֹם עַל הַפּוֹרְעָנוֹת שֶׁתִּבָּא לָהֶם עוֹד קוֹדֵם אַחֲרֵית הַיָּמִים (מלבי"ם) הַ אִם-נִגְבְּיָם בָּאוּ לָךְ** עליך **אִם-שׁוֹדְדֵי לַיְלָה** המפחדים לגזול ביום **אֵיךְ נִדְמִיתָה** למה נרדמת וישנת (רש"י) וניכרת מנך הכל (רד"ק) ומדוע לא גירשת אותם **הַלּוֹא** הרי סתם גנבים **יִגְנְבוּ דֵיָם** יגנבו די סיפוקם וכן **אִם-בְּצָרִים** התולשים את הענבים **בָּאוּ לָךְ** לגנוב **הַלּוֹא יִשְׁאִירוּ עֲלֵי־לֹת** היו צריכים להשאיר גרגירים קטנים (מצודות), ומדוע א"כ לא השאירו לך מאומה: **וַתִּמָּה אֲנִי עֲלֶיךָ אֵיךְ נֶחְפְּשׁוּ עֵשׂוֹ** איך נבחנו ונבדקו מטמוני עשו (מ"ד) **נִבְעוּ מִצְפְּנָיו** נתגלו כל הדברים הצפונים והמוחבאים שלו (ת"י): **עַד-הַגְּבוּל שְׁלַחֲוֹךְ** אותם אשר הבטיחו לבוא לעזרתך במלחמה באו וליוו אותך רק עד גבול ארצך **כָּל אַנְשֵׁי בְרִיתְךָ הַשִּׂיאָךְ** כל אנשי בריתך המחוייבים לעזור לך בעת צרה הם הסיתו אותך

עִוְנִים וְהַאֲדוּת

לפיכך נבחרת אתה, האכזר, חסר הלב, קהה המוח וגסההרוח, להיות צוררם של ישראל, בשעה שזקוקים הם לרפואה, ואביהם הנאמן שבשמים נאלץ להעלים עין מהם ולהניחך לעשות בהם כרצונך. אולם, זכור מה יעלה בסופך "משם אורידך נאום ה", (כוכב מיעקב).

ג. אם תגביה כנשר. אם תגביה כנשר לעתיד לבא כשהקב"ה דן את עשו הרשע מה עשו עושה, מתעטף בטליתו ובא ויושב אצל יעקב, שנאמר ואם בין כוכבים שים קנך, ואין כוכבים אלא יעקב, שנאמר דרך כוכב מיעקב... ויעקב אומר, אחי, לא תהא כיוצא בו, שנאמר אחי דברך מות אחי קטבך שאול, גזרות שהיית גוזר עלי לעבוד אלילים, אלו הייתי עושה נתחייבתי מיתה בידי שמים, ואם לא אעבוד אתה הורג אותי, כיון שירד עשו לשאול נשתייר יעקב לעצמו (תנחומא).

דברי הכתוב יובנו על פי משל: אדם פשוט מפשוטי העם עשה רעה לבן המלך, וכולם חשבו שעבור זה יחייב ראשו אל המלך. אבל להפתעת כולם לא די שהמלך לא המיתו, אלא אדרבה נישאו למעלה רמה. ואותו אדם חשב לתומו שהמלך לא יענישו יותר, אולם פתאום באה פקודה מהמלך להורידו מגדולתו. והסיבה לכך, כיון שבתחילה לא היה מכבודו של המלך להתעסק עם אדם פשוט ושפל ולהענישו, לכן הערים המלך להגביה אותו למעלה, כדי שאחר כך מפלתו תהיה גדולה.

וזהו שאומר הכתוב: "אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך" אל לך לחשוב שלא אעניש אותך, אלא "משם אורידך נאום ה" מהגדולה והחשיבות עצמה אורידך מטה מטה (פתח השער).

ב. הנה קטון נתתיך בגויים... כאשר רואה אדם, כי ניתנה בידו הממשלה (הרשות), לנגוש ביהודים ולמורר את חייהם, מיד משתלט עליו גאוה והוא משלה את עצמו, כי אכן כה גדול וחשוב הוא בשמים. אולם באמת, הרי דבר זה כשלעצמו מוכיח, עד כמה בזוי ודלֵעָרַךְ הוא, שדוקא הוא נבחר להיות נוגשם וצוררם של ישראל עם קדושים. וזה דומה למלך, שהיה לו בן יחיד, ואהבו אהבה יתירה והעמיד לרשותו שומרים ומשרתים נאמנים. הבן חלה במחלה אנושה והיה זקוק לטיפול רפואי חמור ביותר. הרופא הביע את רצונו לרפא את הבן, אולם בתנאי אחד להרחיק מאותו הבן את אביו המלך והמשרתים הנאמנים, ובמקומם להעמיד לרשותו אדם גסירוח ואכזר, אשר לא יכיר לחלוטין את טיבו של בן המלך, את חשיבותו ואצילותו, וללא רגשי חמלה יכריחו לקחת את התרופות החריפות ולשמור על ההוראות שלי, וכן היה.

אותו אדם גם רוח, משראה כי סולקו כל אנשי החצר ורק הוא המשיג היחיד על הנסיך החולה החל להתגאות ולהתיימר כי הוא האדם החשוב ביותר בעיני המלך. אמרו לו הבריות: שוטה שכמותך! דוקא משום שאתה שפל ונבזה, גס רש ואכזר, ללא רגש של עדינות וחמלה נמסר לידך תפקיד זה, אשר כל ארם בעל נפש ולב, לא היה מסוגל לבצעו, אתה עכשיו בתפקיד זה, עד אשר יתרפא הנסיך על ידי אכזריותך, אולם לאחר מכן תשוב להיות בין האנשים השפלים והנבזים.

כיוצא בזה אומר הנביא אל אדום: "זדון לבך השיאך" באת לכלל גאוה על אשר ניתנה בידך המשימה להצר לישראל, אבל באמת דבר זה כשלעצמו מוכיח כי "קטון נתתיך בגויים, בזוי אתה מאוד"

יִכְלוּ לְךָ אֲנֹשֵׁי שְׁלֹמֹךָ וְהִצְלִיחוּ לַפְתּוֹת אוֹתְךָ לִלְכֵת לַמְלַחְמָה, וְלֹא רַק שְׁלֵא עֲזָרוּ לְךָ אֲלֵא אוֹכְלֵי לֶחֶמְךָ הֵם יִשְׁמְנוּ לְךָ מְזוֹר תַּחְתֵּיךָ [ד] מִכָּה בַמְקוֹמְךָ, כִּי הִכִּינוּ לְךָ כְּלִיִּן וּבִדְרוֹן שִׁיעֲצוּ עֲלֶיךָ רַעָה אֵינְ תְּבוֹנָה בּוֹ בְּאֵדוֹם לְהַרְגִישׁ מִה עוֹשִׂים לוֹ אֲנֹשֵׁי בְרִיתוֹ (ד"ק): ח הֲלֹא בַיּוֹם הַהוּא בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים (ד"ק פְּסוּק י) בַּיּוֹם הַפּוֹרְעָנוֹת נָאִם יְהוָה וְהֵאֲבִדְתִּי חֲכָמַיִם מְאֹדוֹם וְתְבוּנָה מְכַל אֱלוֹ שִׁגְדְלוֹ וַיִּצְאוּ מִתָּר עֲשׂוֹ שְׁלֵא יִתְחַכְּמוּ בַתְּחִבּוּלוֹת לְהִצִּיל נַפְשָׁם מִן הַמְלַחְמָה: ט וְחַתּוֹ גְּבוּרֵיךָ תִּימָן אֵתָה שְׁמִקּוֹר מִחֲצַבְתְּךָ מֵאֲדוֹם שִׁוֹשְׁבֵת בְּדְרוּמָה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יִשְׁבְּרוּ גְבוּרְתְּךָ בַּמְלַחְמָה לְמַעַן יִפְרֹת־אִישׁ כָּל גְּבוּר מִתָּר עֲשׂוֹ מְקַטֵּל מְרֹב הַהַרְג שִׁיבֹא עֲלֵיהֶם לֹא יִשָּׂאֵר בְּהֵם אִישׁ אֲלֵא כּוֹלֵם יִכְרֹתוּ (מ"ד): י מַחְמָס אַחֲיָךְ יַעֲקֹב [ה] כָּל זֶה יִגִּיעַ לְךָ בְּגַלְלַת חֲמָס שְׁעִשִׂית לִיעֲקֹב, וְעַל כֵּן תִּכְסֶּךָ בּוֹשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם וְתִהְיֶה נִיכְרֵת לְעוֹלָם וְלֹא תוֹסִיף לָקוּם (מ"ד): יא בַּיּוֹם עֲמַדְךָ מְזֻנָּד [ו] בַּיּוֹם שְׁעַמְדַת מִנְגַד כַּאֲשֶׁר הִחְרִיב נְבוֹכַדְנֶצַּר אֶת בֵּיהֶמ"ק וְלֹא בָאת לְעֹזֶרֶת אַחֲיָךְ בַּיּוֹם שְׁבוֹת זָרִים חִילוֹ בַּיּוֹם שְׁזָרִים שִׁדְדוּ עוֹשְׂרָם וְנִכְרְוּ יְמֵיךָ בְּאֵן שְׁעָרוֹ (שְׁעָרָיו קָרִי) שֶׁל יַעֲקֹב וְעַל־יְרוּשָׁלַם יָדוֹ גּוֹרֵל וְעַל יְרוּשָׁלַם הִפִּילוּ גּוֹרֵל וְחִלְקוּ אוֹתָהּ בִּינֵיהֶם (ד"ק) גַּם־אֵתָה אֲדוֹם פְּאֲתָר מֵהֶם לִכֵּן מַעֲלָה אֲנִי עֲלֶיךָ כַּאֲלוֹ הֵייתָ כַּאֲחַד מֵהַנְּלַחְמִים וְהַשּׁוֹדְדִים (מ"ד): יב וְאַל־תִּרְא בַּיּוֹם־אַחֲיָךְ לֹא הִיָּה לְךָ לְרֵאוֹת אֶת אַחֲיָךְ בַּיּוֹם נִכְרְוֹ בַּעַת שְׁגָלָה וְנִתְנַכַּר מֵאַרְצוֹ וְאַל־תִּשְׁמַח לְבַנְי־יְהוּדָה בַּיּוֹם אֲבָדָם וְלֹא הִיָּה לְךָ לְשִׁמּוֹח בַּעַת שְׁבַנֵי יְהוּדָה אֲבָדוּ וְנִשְׁמְדוּ וְאַל־תִּגְדֵּל פִּיךָ בַּיּוֹם צָרָה וְלֹא הִיָּה לְךָ לְהַגְדִּיל וְלְהַרְחִיב פִּיךָ בְּלַעַג וּבִזּוֹ בַּיּוֹם צָרָה שֶׁל מַפְלַת יִשְׂרָאֵל (ד"ק מ"ד): יג אַל־תִּבּוֹא בְּשַׁעַר־עַמִּי בַּיּוֹם אֵיךָם וְכִשׁ שְׁלֵא הִיָּה לְךָ לְבֹא בְּשַׁעְרֵי הָעָרִים שֶׁל עַמִּי בַּעַת צְרַתָם לְכַבּוֹשׁ אוֹתָם אַל־תִּרְא

עִוְנִים וְהַאֲרוֹת

ד. לחמך ישימו מזור תחתך. כל הנותן פת למי שאין בו דעה יסורין באין עליו, שנאמר לחמך ישימו תחתך אין תבונה בו ואין מזור אלא יסורין (סנהדרין צב/א).

ה. מחמס שחמסת כל ממונו, כמו שאמרו ז"ל על פסוק "בקברי אשר כריתי לי". מלמד שנטל כל ממונו ועשה ממנו כרי, כדי שלא ישאר לו חלק במערת המכפלה. והיה חמס. כי חלק לא היה לו. ומבריאת העולם היתה של ד' זוגות. מה שאמרת ששדוד תישדד הוא מחמס אחיך יעקב שחמסת אותו. ונכרת לעולם כי הרעות הרבה את בניו, וזהו אומרו "ביום עמדך מנגד" וגו'. כי בעוד היה עומד מנגד להכרית את פליטיו, אמר כי גם אחר שנכנסו ובאו שערי נבוכדנצר ושאר אומות עוזריו, "ועל ירושלים ידו גורל". איזה חלק יחריב כל אחר מהנכרים ההם. גם אתה נכנסת עמהם בגורל. וזהו "גם אתה כאחד מהם". וכן בגלות מדי שנעשו ישראל נכרים לקונם, שהשתחוו לצלם ובסעודת אחשורוש. אמר "ביום אחיך ביום נכרו", הוא יום שנעשה נכרי. "ואל תשמח לבני יהודה" שיצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב ביום אבדם, שהיה גמר הגזירה לאבדם. וכן "ואל תגדל פיך ביום צרה", שהוא כי הוא לא אמר למלך רק "יכתב לאבדם" בלבד, שהיה אפשר לפרש על איבוד נכסים, אך בראות המן בשער עזרתו הגדיל פיו, ואמר לסופרים לכתוב להשמיד ולהרוג ולאבד. וכן בגלות יון שנכנסו להיכל ופרצו פרצות, לא היה לך לבא "בשער עמי ביום אידם" לשמוח לאיד אחיך. וכן בגלות הרביעי שהוא שלך הכבדת הצרה.

ו. ביום עמדך מנגד. בשעה שהקיף נבוכדנצר את ירושלים בא עשו הרשע ועמד לו רחוק מן הכשדים מיל, והיה הורג כל מי שנמלט מן הכשדים, שנאמר ביום עמדך מנגד, אימתי, ביום שבות זרים חילו, ולא היה החורבן זה שלך, אלא של בבל, שנאמר שבות זרים חילו, וגם אתה כאחד מהם בקש להמנות עם מחריבים ראשונים... זה שאמר הכתוב "שמעו כי נאנחה אני ואין מנחם לי", בני קיני שמעו אף על פי שלא באו יצא שכרם בהפסדם, למה שלא באו להזדווג לי, אבל עשו הרשע לא די שלא בא לנחמני, אלא בא לסייע את אויבי... אמרו עשו הרשע הריני עומד כאן, אם אראה שישראל נוצחים אומר לסייע אתכם באתי, ואם ינצחו אותם בבל הופך אני והורג בישראל, ורוח הקדש צווחת ואל תעמוד על הפרק (ילמדנו).

ד. לחמך ישימו מזור תחתך. כל הנותן פת למי שאין בו דעה יסורין באין עליו, שנאמר לחמך ישימו תחתך אין תבונה בו ואין מזור אלא יסורין (סנהדרין צב/א).

ה. מחמס שחמסת כל ממונו, כמו שאמרו ז"ל על פסוק "בקברי אשר כריתי לי". מלמד שנטל כל ממונו ועשה ממנו כרי, כדי שלא ישאר לו חלק במערת המכפלה. והיה חמס. כי חלק לא היה לו. ומבריאת העולם היתה של ד' זוגות. מה שאמרת ששדוד תישדד הוא מחמס אחיך יעקב שחמסת אותו. ונכרת לעולם כי הרעות הרבה את בניו, וזהו אומרו "ביום עמדך מנגד" וגו'. כי בעוד היה עומד מנגד להכרית את פליטיו, אמר כי גם אחר שנכנסו ובאו שערי נבוכדנצר ושאר אומות עוזריו, "ועל ירושלים ידו גורל". איזה חלק יחריב כל אחר מהנכרים ההם. גם אתה נכנסת עמהם בגורל. וזהו "גם אתה כאחד מהם". וכן בגלות מדי שנעשו ישראל נכרים לקונם, שהשתחוו לצלם ובסעודת אחשורוש. אמר "ביום אחיך ביום נכרו", הוא יום שנעשה נכרי. "ואל תשמח לבני יהודה" שיצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב ביום אבדם, שהיה גמר הגזירה לאבדם. וכן "ואל תגדל פיך ביום צרה", שהוא כי הוא לא אמר למלך רק "יכתב לאבדם" בלבד, שהיה אפשר לפרש על איבוד נכסים, אך בראות המן בשער עזרתו הגדיל פיו, ואמר לסופרים לכתוב להשמיד ולהרוג ולאבד. וכן בגלות יון שנכנסו להיכל ופרצו פרצות, לא היה לך לבא "בשער עמי ביום אידם" לשמוח לאיד אחיך. וכן בגלות הרביעי שהוא שלך הכבדת הצרה.

גַּם־אַתָּה לא היה ראוי לך לראות בְּרַעְתּוֹ בַּיּוֹם שְׂבַא עָלָיו אִידוֹ צִרְתּוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה וְכִשׁ שְׂלָא היה לך לשלוח יָדֶיךָ בְּחִילוֹ בַּיּוֹם אִידוֹ בְּנִכְסָיו לְגַנוֹב וּלְבוֹזוֹ בַּיּוֹם צִעְרוֹ וּאִבְלוֹ (מ"ד): יָד וְאַל־תִּעְמֹד לֹא היה לך לעמוד עַל־הַפָּרֶק בְּמָקוֹם פְּרִשְׁת דְּרָכִים לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו לְהַסְגִּיר לְאוֹיֵב אֶת הַיְהוּדִים הַנְּמַלְטִים לְהַכְרִיתִם (רד"ק) וְאַל־תִּסְגֵּר וְלֹא היה לך לַתֵּת לְמַאֲסָר אֶת שְׂרִידָיו הַנְּשָׂאִים בַּיּוֹם צָרָה (מ"ד): טוּ פִי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה יוֹם הַתְּשׁוּמִים מִה' עַל־כָּל־הַגּוֹיִם שֶׁהֲרֵעוּ לְיִשְׂרָאֵל, וְגַם אֶתְּהָ אָדוֹם פְּאֶשֶׁר עָשִׂיתָ לְיִשְׂרָאֵל כִּן יַעֲשֶׂה לְךָ גְּמֻלָּךְ הַגְּמוּלָה הֲרָאוּ לְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ (מ"ד): טז פִּי פְּאֶשֶׁר שְׁתִּיתֶם עֲשִׂיתֶם מִשְׁתָּה וּשְׂמַחָה עַל־הַר קָדְשִׁי עַל חוֹרֵבֵן בֵּית מִקְדָּשִׁי, כִּן יִשְׁתַּנּוּ אָדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם שֶׁהֲרֵעוּ לְעַם יִשְׂרָאֵל תִּמְכִּיר אֶת כּוֹס הַתְּרַעֲלָה וְשִׁתּוֹ וְלָעוּ יִהְיוּ מְבֹלְבָלִים וְנִשְׁחַתֵּם מִן הַפּוֹרְעַנִּיּוֹת וְהָיוּ כְּלֹא־הָיוּ יִהְיוּ כְּלָיִם כְּאִילוֹ לֹא הָיוּ מֵעוֹלָם (רד"ק): יז וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְּלִיטָה יִשְׂאָרוּ בַּהּ יִשְׂרָאֵל וְנִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יִתְקַבְּצוּ מֵעַט מֵעַט וְתִהְיֶה קָדְשׁ וְלֹא יוֹסִיף לְבוֹא בָּהּ שׁוֹם טָמֵא וְיִרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֶת מוֹרְשֵׁיהֶם אֶת אוֹתָם עֲכוּ"ם שִׁירְשׁוּ אוֹתָם (רד"ק): יח וְתִהְיֶה בֵּית־יַעֲקֹב אֵשׁ הַבּוֹעֵר מִקְרוֹב וּבֵית יוֹסֵף לְהַזְבֵּחַ [ז] שְׁלֵהֶבֶת הַבּוֹעֵרֶת לְמִרְחֹק יוֹתֵר מִן הָאֵשׁ (מלבי"ם) וּבֵית עֵשׂוֹ לְקָשׁ הַנְּשָׂרָף מִיָּד וְדָלְקוּ בָהֶם יִשְׂרָאֵל יִדְלִיקוּ אֶת בֵּית עֵשׂוֹ וְיִאֲכַלּוּם וְיִשְׂרָפּוּם וְלֹא־יִהְיֶה שְׂרִיד שׁוֹם שְׂאֵרִית לְבֵית עֵשׂוֹ כִּי יְהוָה דָּבָר וּבּוֹדָאֵי כִּךָ יִהְיֶה (מ"ד): יט וְיִרְשׁוּ הַנְּגֻב יִשְׂרָאֵל שׁוֹשְׁבִים בְּגִבּוֹ יִרְשׁוּ אֶת־הַר עֵשׂוֹ שֶׁהוּא בְּצַד דְּרוֹם וְהַשְּׂפֵלָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיּוֹשְׁבִים בְּעַמֻּק אֶת־פְּלִשְׁתִּים יִרְשׁוּ אֶת אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְיִרְשׁוּ גַם אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֶת שְׂדֵה שִׁמְרוֹן וּבְנֵי־מִנַּחֵם וּבְנֵי מְנַשֶׁה אֶת־הַגְּזֵלְעָד שֶׁהִיא הִיתָה שְׂלֵהֶם (רש"י): כ וְנִגְלַת הַחֵלֶּה הַזֶּה וּבְנֵי הַגּוֹלָה שֶׁל הָעָם הַזֶּה [י"א, שְׁהֵם בְּנֵי דָן שֶׁגָּלוּ קוֹדֵם כָּל הַשְּׁבֻטִים הֵם יִרְשׁוּ אֶת הַכְּנַעֲנִים שְׁהֵם צוֹר וְצִדּוֹן (מלבי"ם)] לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעֶשְׂרֵת הַשְּׁבֻטִים אֲשֶׁר־יִשְׁבוּ עִם בְּנֵי־עַמֻּק שֶׁבְּרָחוּ מֵאַרְצָם בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ וְהִגִּיעַ מִקּוֹם מוֹשְׁבֵם עַד־צָרְפַת וְנִגְלַת יְרוּשָׁלַם וּבְנֵי הַגּוֹלָה שֶׁל שְׁבֻט יְהוּדָה שֶׁהָיוּ בִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר יִשְׁבוּ בְּגִלּוֹת בְּסַפְרָד שֶׁהִיא אֲסַפְמִיא יִרְשׁוּ אֶת עָרֵי הַנְּגֻב אֶת הַר עֵשׂוֹ אֶרֶץ אָדוֹם (רש"י וּמ"ד): כא וְעָלוּ מוֹשְׁעִים שֶׁהוּא מֶלֶךְ הַמִּשְׁחָח

עֵינִים וְהָאָרֶז

א"נ, כמ"ש בס' יערות דבש דף ע"ד כי אין מגרש כח הנחש כי אם האש כי ארס הנחש שרשו מיסוד עפר ונחש עפר לחמו והאש תכלית הריחוק מן העפר זה מטה מטה זה מטה מעלה מעלה ולכן אש מגרש ארסו של נחש והאריך בזה. ובספרי הקטן דברים אמרים דרוש י"ד העמדתי הקדמה זו על בוריה ע"ש ואפשר דלכך המשיל הקב"ה ליעקב ויוסף לאש ולהבה דעשו נחש הקדמוני אשר בעפר יסודו כל קבל דנא נמשלו יעקב ויוסף לאש ולהבה לכלה ולהתם ולא יהיה שריד לבית עשו.

ובזה יש בנותן טעם למשז"ל הקול קול יעקב והידים ידי עשו בזמן שהקול יעקב שעוסקים בתורה אין הידים ידי עשו וכו' והטעם כי עשו נחש עפר וכשעוסקים בתורה שהיא אש מבטלים לעשו דהאש מגרש ארסו של נחש. וזה טעם משז"ל דאמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין דהיצר גונדא דחמיה משרש נחש יצא ולכן התורה שהיא אש מגרשת כח הנחש דהוא מן העפר (החיד"א).

ז. וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ. שׁוֹאֵל הַגִּר יוֹנָתָן אֵיבִישׁוּן ז"ל: "לֹמָה לֹא גִילָה הַקֶּבֶה אֶת קֶץ הַפְּלֹאוֹת עַל־יְדֵי עַבְדֵי הַנְּבִיאִים?" וְהוּא אָמַר: "לִפִּי דָאֵם הַנְּבִיאַת מוֹצִיא הַדִּיבּוֹר מִכּוֹחַ לְפֹעֵל עַל הַפּוֹרְעַנּוֹת שׁוֹב אֵינּוּ חוֹזֵר, וְאֵם יִזְכּוּ יִשְׂרָאֵל בְּתִשׁוּבָה קוֹל הַתּוֹרָה נִשְׁמַע בְּאַרְצָנוּ קוֹדֵם זְמַן הַקְּצוּב, וְכֹל הַיּוֹם זְמַנּוֹ הוּא, כִּי הַדָּבָר תְּלוּי בְּתִשׁוּבָה וְהַיּוֹם אֵם בְּקוֹלוֹ תִשְׁמַעוּ. א"כ אֵלוֹ הִיָּה הַשִּׁי"ת מְגַלֶּה הַקֶּץ ע"י עַבְדֵי הַנְּבִיאִים שׁוֹב אֵינּוּ יִכּוֹל לְחַזּוֹר, לִכֵּן הַסְּתִיר הַשִּׁי"ת אֶת הַקֶּץ, וְלִדְנִיאָל הֲרָאָה רַק בְּמִרְאָה, בְּבַחֲבִינָה, הַלֵּב מִבִּין, דְּהֵינּוּ לֹא בְּבַחֲבִינָה דִּיבּוֹר, וְלִבָּא לְפּוֹמָא לֹא גִלִּיא וְכו'.

וּבֵית עֵשׂוֹ לְקָשׁ וְכו'. אֲפֶשֶׁר דְּהַתּוֹרָה נִמְשְׁלָה לְאֵשׁ וּבְגִלּוֹת זֶה אֲנִי נִגְאָלִים בְּזִכּוֹת הַתּוֹרָה וּז"ש וְהִיָּה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ דְּע"י עֶסֶק הַתּוֹרָה נִשְׁמַשְׁלָה לְאֵשׁ, וְגַם מִכּוֹחַ יוֹסֵף שֶׁאֲחִיו גְּמְלוּ לוֹ לְרַעָה וְהוּא פְּיִיסָם וְכֹלְכֵלָם כִּיד הַמֶּלֶךְ לִכֵּן בֵּית יוֹסֵף לְהַבָּה תְּלַהֵט אֶת בֵּית עֵשׂוֹ שֶׁהִיא קֶשׁ וְלֹא יִהְיֶה שְׂרִיד לְבֵית עֵשׂוֹ וְכַמּו"ש בְּפִסְקִיתָא בְּטַעַם שֶׁאֵין עֵשׂוֹ נּוֹפֵל אֵלָּא בִיד בְּנִיָּה שֶׁל רַחֵל.

שבעה רועים וחי' נסיכי אדם בְּהַר צִיּוֹן לְשֹׁפֵט אֶת־הַר עֵשׂו [ח] על מה שהרעו לישראל, ואז וְהִיתָה לְיִהוּדָה הַמְּלוּכָה הכל יודו במלכותו יתברך (רד"ק):

שאלות ברש"י על הפרשה

- א. הסבר: באנו אל אחיך אל עשו. תשובה.....
- ב. ואלהי אבי יצחק - ולהלן הוא אומר ופחד יצחק. למה השינוי? ולמה אח"כ מיד אומר ה' האומר אלי? תשובה.....
- ג. ואתה אמרת...ושמתי את זרעך כחול הים? האם כך אמר לו והלא אמר לו רק והיה זרעך כעפר הארץ! תשובה.....
- ד. הסבר: וְעֵינַיִם. תשובה.....
- ה. ויאבק איש עמו - מי היה איש זה? תשובה.....
- ו. הסבר: לא יעקב יאמר עוד שמך. תשובה.....
- ז. כי שרית עם אלהים ועם אנשים - מי הם האנשים? תשובה.....
- ח. למה זה תשאל לשמי? מה התכוון המלאך? תשובה.....
- ט. ואת לאה וילדיה אחרונים ואת רחל ואת יוסף אחרונים - מדוע? תשובה.....
- י. ויחבקו - מדוע? תשובה.....
- יא. הסבר: כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים. ומדוע אמר לו כך? תשובה.....
- יב. עד אשר אבא אל אדוני שעירה - האם בסוף הלך אליו לשעיר? ומתי ילך לשם? תשובה.....
- יג. הסבר: במרמה. תשובה.....
- יד. הסבר: ואת כל חילם. מהיכן לומדים? תשובה.....
- טו. הסבר: והטהרו והחליפו שמלותיכם. תשובה.....
- טז. בכור יעקב ראובן - וכי לא ידענו שהוא בכור? בכור למה? תשובה.....
- יז. עדה בת אילון - מי היא עדה? ומדוע נקראה כך? תשובה.....

עיונים והארות

ח. ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו - ועלו מושיעים כתוב עד אשר אבא אל אדוני שעירה, חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שהלך יעקב לשעיר, אלא אימתי ילך אצלו, לעתיד, הדא הוא דכתיב ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. והיתה לה' המלוכה - לפי שנאמר כי יד על כס'ה, שאין הכסא שלם ולא השם שלם עד שיכרית זרע של עשו, שנאמר האויב תמו חרבות לנצח ועמם נתשת וגו', וה' לעולם ישב כוננו למשפט כסאו (ב"ר ע"ח).

שאלות מספר בן איש חי שנה א'

- א. כמה שעות לפחות צריך אדם לישון ולא יותר מכמה שעות? ומדוע? ומה יעשה בשאר שעות הלילה?
תשובה.....
- ב. מתי צריך לישון בלילה, בתחילת הלילה או בסוף הלילה? ומדוע? ואיך ינהגו הנשים?
תשובה.....
- מה דעת רבנו עובדיה יוסף ע"ה בענין זה?
תשובה.....
- ג. מה יעשה אדם שקם בחצות ועשה תיקון חצות ולמד ורוצה לישון שוב?
תשובה.....
- ד. מתי הוא זמן תיקון חצות ? האם הנשים צריכות לומר תיקון חצות?
תשובה.....
- מה דעת רבנו עובדיה יוסף ע"ה בעניין הנשים?
תשובה.....
- ה. מתי אין אומרים תיקון רחל?
תשובה.....
- מה דעת רבנו עובדיה יוסף ע"ה לגבי ליל הברית?
תשובה.....
- ו. מתי אין אומרים תקון לאה?
תשובה.....
- ז. ממתי בלילה אסור לומר תיקון חצות? ואם יש מעט זמן , מה יותר עדיף, תקון חצות או למוד תורה? ומה עדיף תקון חצות או סליחות באלול?
תשובה.....
- מה דעת רבנו עובדיה לגבי תקון חצות אחרי המועד הנ"ל?
תשובה.....